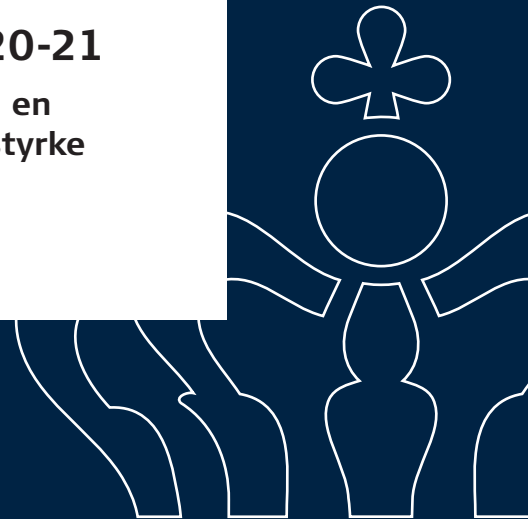

'Vilnakommandoet' 1920-21

Danmarks første kontingent til en
international fredsbevarende styrke

Forfatter Michael Hesselholt Clemmesen

Working Paper

'Vilnakommandoet' 1920-21

**Danmarks første kontingent til en
international fredsbevarende styrke**

Forfatter Michael Hesselholt Clemmesen

København november 2007

Forsvarsakademiet

Svanemøllens Kaserne

2100 København Ø

Tlf.: 3915 1515

Fax: 3929 6172

Ansvarshavende redaktør: Generalmajor Carsten Svensson

Tryk: Forsvarets Trykkeri, Korsør

Grafisk Design: Bysted

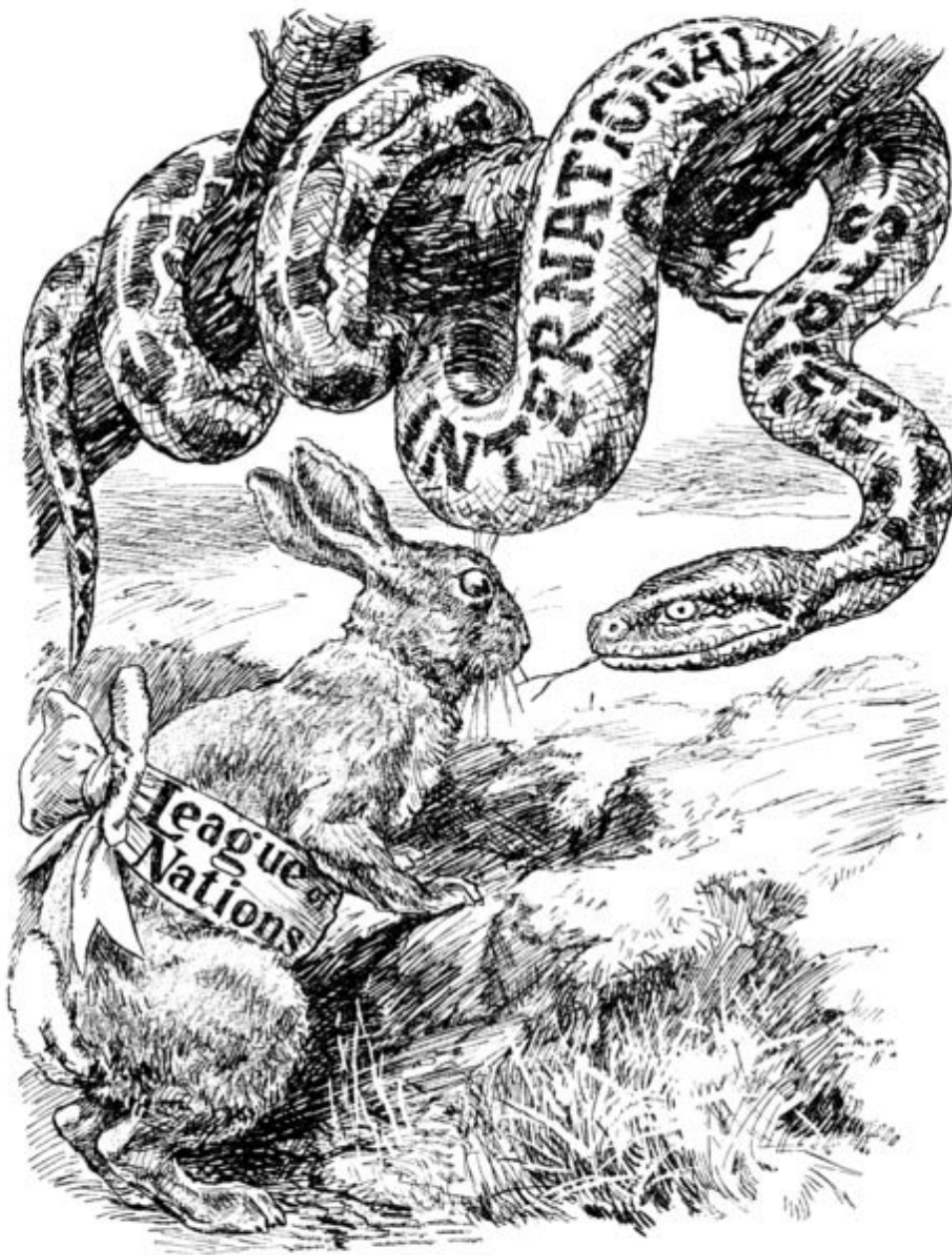
Layout: Bent-Ole Kure

ISBN: 9788791421358

Oplag: 300

Indhold

Forord.....	7
Aflysningen.....	9
Fortællingens form og ambition.....	11
Baggrunden	12
Første fase i den danske indsats for sejrherreerne: Landet som diskret de facto allieret med England mod Sovjetunionen fra november 1918	14
Vilnius i de bolsjevikisk/litauiske, polsk/sovjetiske og polsk/litauiske krige	18
Den polsk-sovjetiske krigs anden fase, eskalerende polsk-litauiske væbnede konfrontation og Folkeforbundets ankomst og første forsøg på mægling	22
Pilsudskis 'd'Annunzianske' kup, litauisk-polsk krig og Folkeforbundets engagement.....	26
Anden fase i den danske indsats - på vej til deltagelse i fransk magtpolitik i Østersøområdet, fra Folkeforbundets henvendelse til vedtagelse af lovhjemmel.....	32
Indledende klargøring.....	50
Ventetiden - januar og første halvdel af februar 1921	60
Kommandoet fra 26/2 til 5/3 1921- sammendragning og praktiske forberedelser.....	66
Forløbet i udlandet parallelt med det danske kommandos afsluttende forberedelser og efter aflysning af folkeafstemningen	68
Kommandoet fra 5/3 1921 - opløsningen, begravelsen i Rigsdagen og det finansielle efterspil	71
Afsluttende bemærkninger	75
Kilder og litteratur	78
Trykte kilder	78
Utrykte kilder.....	78
Litteratur	78
Slutnoter.....	80

Punch 28/7 1920

*'The Rabbit: My offensive equipment being practically nil,
it remains for me to fascinate him with the power of my eye.'*

Tegning hentet fra Wikipedia.

Forord

Danmarks første kontingent til en international fredsbevarende styrke, Vilnakommandoet i 1920-21, kom aldrig af sted, men denne analyse af dens internationale og nationale forudsætninger er interessant som et bidrag både til dansk udenrigspolitik under Venstre-regeringen 1920-24, til det tidlige Folkeforbunds håndtering af verdenskrigens territoriale og sikkerhedsmæssige efterslæb og til den generelle problematik omkring fredsbevarende aktioner. Læseren vil finde mange paralleller til efter-koldkrigstidens diskussioner og beslutninger om Danmarks internationale engagement, f.eks. vedrørende fredsbevarelse contra fredsskabelse eller engagementets politisk-militære begrundelse. Michael Clemmensen er kritisk over for Neergaard-regeringens iver for at deltage i den fransk-inspirerede Vilna-aktion, som han ser begrundet i taknemmelighed over den franske hjælp til Genforeningen og i et generelt ønske om at stå sig godt med Entente-magterne, men ikke i nogen selvstændig militær-politisk analyse.

Nikolaj Petersen

Aflysningen

Eventyret blev ikke til noget. Da kompagniet sad i kostforplejningen til middagsspising på Sølvgades Kaserne den 7. marts 1921 dukkede kompagnichefen op. Kaptajn Christian Hermann Jørgensen fra 4. Bataljon meddelte mandskabet, at ministermødet senere på dagen efter al sandsynlighed ville beslutte at opløse enheden. De skulle ikke af sted. Den danske hærs første pelshuer kom aldrig i brug. Soldaterne fik aldrig Vilnius at se, men som trøst fik de frihed til at bese København efter endt spising.

Vilnius centrum set fra vest 1915 – en smuk turistby som nu.¹

Den næste dag var det slut, klokken 2 om eftermiddagen. '... samledes Kommandoet og efter et Afskedsord af Chefen traadte Kommandoet af, og værnepligtige Befalingsmænd og menige afgik til deres Afdelinger eller hjemsendtes paa almindelige Hjemsendelses-pas.'²

Det kommunistiske dagblad 'Arbejdet', der fra starten havde været talerør for modstanden mod missionen og dansk deltagelse, havde allerede 4/3 1921 kunnet konstatere fiaskoen: De tapre danske Vilna-Jenser kan saaledes foreløbig sove roligt.¹³

Det ville vare 35 år, før den første danske enhed blev sendt af sted til en international organisations fredsbevarende operation: FN-styrken i Gaza i 1956.

Det ville vare 73 år, før en dansk enhed i 1994 ankom til Litauen. Nu var opgaven at ud-danne landets soldater til at følge med danskerne til en fredsbevarende operation i en anden østeuropæisk grænsekrig om et etnisk blandet område. En krig der ligesom den

polsk-litauiske konflikt efter det første sammenbrud af det russiske imperium i Østeuropa havde rødder i nationalistisk historieskrivning og propaganda. Litauerne skulle indgå i FN-styrken i den del af Kroatien, der var erobret af serbiske 'frivillige' militser med støtte af den jugoslaviske forbundshær og som derefter var blevet udråbt som uafhængig republik.

På trods af, at missionen i 1921 var blevet aflyst, blev den ikke glemt i det internationale politiske miljø. Da FN's Generalforsamling i slutningen af januar 1948 overvejede en fredsbevarende operation i Palæstina, fremdrog sekretariatet i et kort notat erfaringerne fra mellemkrigstiden.

Notatets første eksempel var den civile og militære organisation, der sikrede folkeafstemningen i Nordslesvig tidligt i 1920.

Vilnius-operationen var et af de andre eksempler. En kommission under fransk formandskab sammensat af en fransk, en britisk, en japansk, en spansk og en italiensk officer skulle lede operationen. En komité sammensat af Folkeforbundsrådet med tre civile (franskmand, japaner og spanier) skulle monitorere forløbet ('.., keep in touch with the question.'). Den militære styrke, der her blev opgjort til samlet 1.800, skulle assistere kommissionen med at holde orden ('simply to perform police duties.'). Som begrundelsen for at medlemmerne opgav planen anførtes, at Schweiz afviste styrkens transit gennem landet.⁴ Som vi skal se var det en grov forenkling og blot en bekvem undskyldning for Folkeforbundets svigt.

Fortællingens form og ambition

Dette er den første danske fremstilling af forløbet. Med hensyn til udviklingen i Folkeforbundet og forløbet i Sverige støtter den sig i vid udstrækning til Sture Theolins lille syv år gamle bog.⁵

Beskrivelsen er et resultat af Forsvarsakademiets Center for Militærhistories forskning i de danske værns historie 1909-20. Det er et eksempel på anvendelsen af et delprojekt i historiestuderendes forskningspraktik.⁶ Anders Osvald Thorkilsen⁷ og Christian Simonsen⁸ har begge bidraget med identifikation og gennemlæsning af centralt kildemateriale.

Historien er i stor udstrækning fortalt rent kronologisk. Den indledes med en beskrivelse af baggrunden for konflikten og af vejen til beslutningen om anvendelsen af en fredsbevarende styrke.

Dernæst følger en kort fortælling om Danmarks første skridt fra nødtvungen tyskvenlig neutral til de facto Entente-allieret. Den søger at følge alle for Danmark relevante dele af historien i det lille halve år, der gik fra den internationale beslutning til den fredsbevarende styrke blev opgivet:

- Udviklingen i konfliktområdet.
- Forholdet mellem idealistisk retorik og stormagternes udnyttelse af Folkeforbundets ramme som legitimitetsgrundlag for deres magtpolitik.
- De tidligere neutrale småstaters tildelte rolle og egne motiver i stormagtsspillet.
- Den danske beslutning om at sende et kontingent.
- Det efterfølgende indenrigspolitiske spil og drilleri mellem regering og opposition. Spillet følges via *'Nationaltidende'*, der i sagen optræder som regeringsorgan. Både fra dette dagblad og fra Rigsdagen medtages ret omfattende citater for at gøre det muligt for læseren selv at sammenligne med karakteren af en senere tids debat om dansk deltagelse i internationale missioner.
- Den danske gren af den internationale modstand mod Folkeforbundet og missionen gives plads gennem citater fra DKP-avisen *'Arbejdet'*.
- Karakteren af det politisk-militære samspil i Danmark.
- De praktiske militære forberedelser til deltagelse i missionen, der til en vis grad sker i et svensk-dansk samspil og som afsluttes i stormagtsramme.

Der males med bred pen, men fordelene skulle gerne være totalbillede, der giver genkendelsens glæde eller frustration hos læsere, der har egne erfaringer fra senere eksempler fra vor småstats deltagelse i stormagters militære foretagender.

Baggrunden

Hele Østeuropa var i tiden efter Verdenskrigen plaget af krige og politisk uro i forlængelse af de russiske og østrig-ungarske imperiers sammenbrud. I Østersøområdet var Tyskland blevet den helt dominerende regionale magt efter sejrene i 1915 og 1917, og som resultat af de russiske landafgivelser ved freden i Brest-Litowsk 3/3 1918, der var blevet nødvendige, efter at bolsjevikkerne havde undergravet den russiske hær.

Rusland måtte ved freden afstå Polen, Litauen og Kurland,⁹ bekræfte Ukraine og Finland som uafhængige stater samt give Estland og Livland¹⁰ selvbestemmelsesret. Litauen, hvis selvstændighedsbevægelse havde udviklet sig med tysk accept og støtte, skulle være en tysk lydstat. De sovjetiske styrker skulle trækkes væk fra hele regionen. I Estland og Letland skulle tyske politistyrker stå for sikkerheden, indtil nationale institutioner kunne overtage ansvaret.

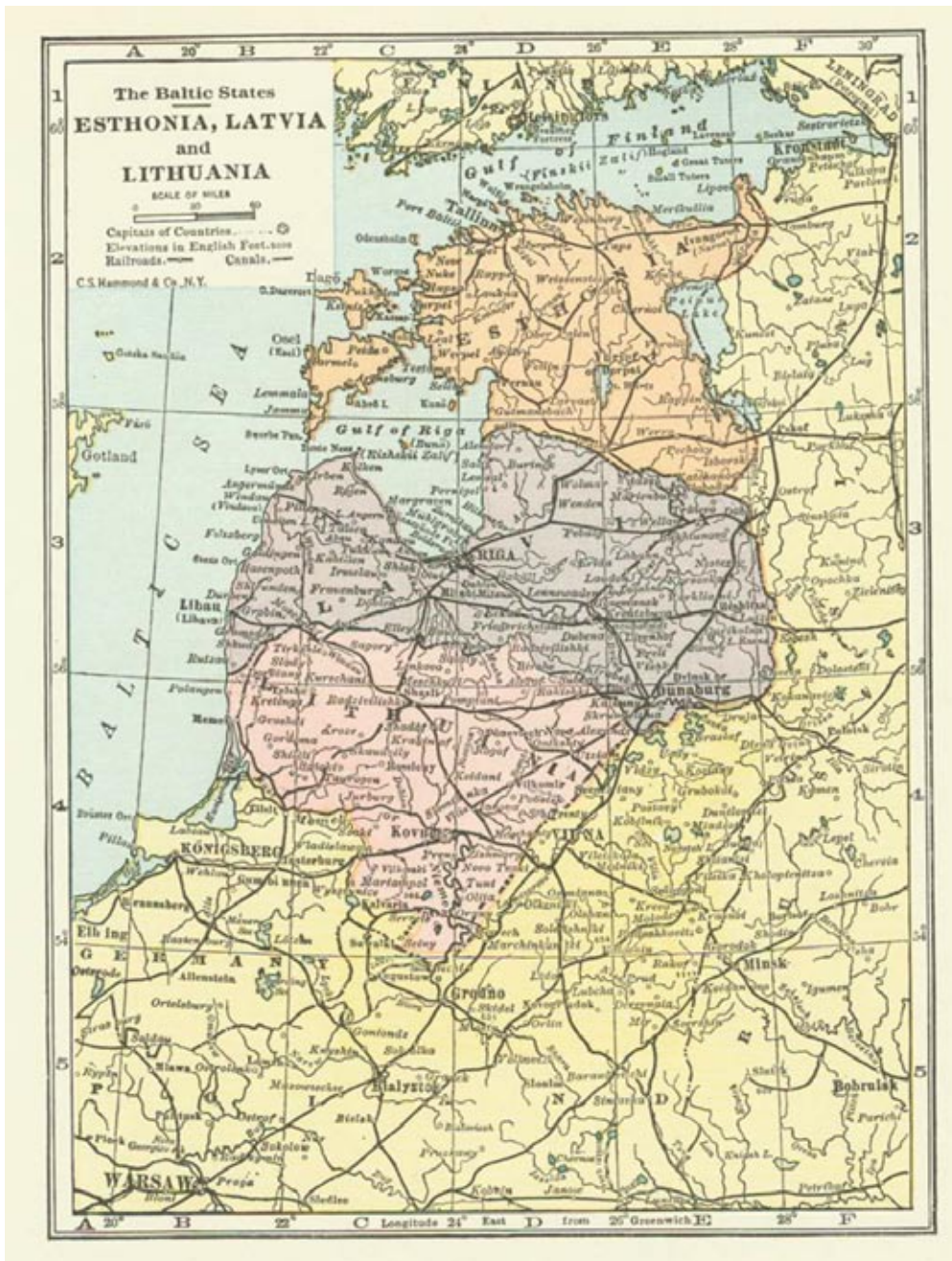
Efter denne fredstraktat blev annulleret ved våbenstilstanden 11/11 1918 efter Tysklands nederlag på Vestfronten, fulgte et år, hvor efterladte tyske styrker kun modstræbende og lidt efter lidt under allieret og estisk militært pres måtte trække sig tilbage fra nord mod syd, og således gradvis mistede kontrollen over Baltikum. De næsten 8 måneder mellem 3/3 og 11/11 havde gjort det muligt for balterne at organisere sig i så høj grad, at de kunne kæmpe effektivt for den selvstændighed, som tyskerne halvhjertet havde lovet.

Allerede i midten af oktober 1918 havde baltiske repræsentanter henvendt sig til de nordiske lande om hjælp. Således bad det estiske eksilråd i København om svenske tropper, der kunne sikre landet mod en sovjetisk invasion, når tyskerne trak sig ud. Også den amerikanske gesandt i Stockholm undersøgte muligheden. Den svenske socialdemokratiske leder Hjalmar Branting havde i Frankrig og Storbritannien hørt lignende tanker fra polsk side. Branting afviste ikke muligheden. Man måtte bidrage til at hindre rent anarki, men begge sider, både Tyskland og Ententemagterne, måtte fremsætte ønsket, før man som neutral kunne sige ja. Sverige følte imidlertid behovet for at fjerne de vestallieredes mistro. Landet havde med god grund været opfattet som tyskvenligt under krigen.

Det var dog vanskeligt at optræde alene. Danmark henviste til forskellige vanskeligheder ved en deltagelse. Norge afviste fuldstændig enhver deltagelse, der gik ud over at give eksportlicens til norskproducerede våben.

Henvendelserne fortsatte imidlertid. 4/11 1918 måtte den svenske rigsdags 'hemmelige udvalg', der nogenlunde svarer til det senere udenrigsnævn, drøfte både baltiske henvendelser og et britisk ønske om at sende tropper, våben og ammunition til Baltikum. Den svenske regering så, at briterne blot ønskede, at andre kunne overtage tyskernes opgave. Dette ønskede man ikke. Sverige ville ikke anvendes som et instrument mod Tyskland, men på den anden side ville man ikke helt afvise al indsats. Man kunne svare positivt, men henvise til praktiske vanskeligheder ved at undvære våben og ammunition. Krigen var jo fortsat i gang. Man kunne henvise til, at begge parter måtte fremsætte ønsket. Og man

kunne understrege, at man måtte sikre sig, at svenske våben ikke blev anvendt i en kamp mellem forskellige samfundsklasser.¹¹

De baltiske lande i Mellemkrigstiden.¹²

Første fase i den danske indsats for sejrherrene: Landet som diskret de facto allieret med England mod Sovjetunionen fra november 1918

England intervererede i Baltikum for at hindre, at Tyskland bevarede sit fodfæste i regionen, og for at støtte den 'hvide' modstand mod bolsjevikkerne, der havde forrådt Ententen og indgået separatfred med Tyskland.

Da de estiske regeringsstyrker viste sig at være de mest effektive anti-bolsjevistiske styrker i regionen, blev resultatet, at England påtog sig rollen som den primære eksterne kraft bag først estisk og derefter lettisk selvstændighed. Drivkraften var ikke kun sympati for balterne. En svækkelse af Rusland var i Det britiske Imperiums interesse, idet svækkelsen ville reducere risikoen for fremtidig konkurrence i Asien.

Finlands og de baltiske landes selvstændighed bidrog også til at hæmme russiske maritime operationer i Østersøen og således sikre Royal Navy's fortsat dominerende rolle her. Det engelske forhold til Litauen var og forblev dog mere tøvende, præget af, at landet havde bevæget sig mod selvstændighed inden for den tyske magtsfære. Blandt de allierede ved krigens afslutning var det kun den store gruppe af litauiske immigranter i USA, der effektivt støttede en litauisk statsdannelse. Det officielle USA opfattede et helt uafhængigt Litauen som for lille og svagt til at overleve.

Danmark spillede en central rolle i den primært britiske militære indsats i Estland og Letland. Dette på trods af, at modstanden fra Socialdemokratisk Ungdomsforbund (SUF) fik påvirket Socialdemokratiet til at få begrænset størrelsen af det danske, britisk-støttede frivillige 'Dansk-Baltisk Auxiliærkorps' (DBAC). Korpset nåede derfor kun kompagnistørrelse og ikke som planlagt en bataljon på ca. 1000 mand.¹³ Dette skete umiddelbart, før Socialdemokratiet brød med SUF og derefter snart dannede Danmarks Socialdemokratiske Ungdom (DSU), som mere disciplineret var parat til at følge partiets linie.

*Richard Borgelin ca. 1920.
Her i estisk uniform.¹⁵*

Da regeringen ikke ville tillade, at tjenstgørende officerer indgik i styrken, måtte man hurtigt finde frivillige egnede reserveofficerer. Den 32-årige løjtnant af reserven, Richard Gustav Borgelin, blev fundet egnet som kompagnichef, udnævnt til kaptajn og sendt ud til den finske damper 'Merkur', der lå ved Langelinie med korpsets godt 200 mand ombord. Kort tid efter afsejlede damperen til Finland, hvorfra man fortsatte med isbryder til Tallinn. Her fik Borgelin nogle få uger til at få den blandede skare frivillige uddannet og samarbejdet til en anvendelig enhed. Kun en del af de frivillige havde modtaget værnepligsuddannelse. Nogle andre havde, hvad der svarer til en hjemmeværns-grunduddannelse, medens resten var uden nogen som helst militær uddannelse.¹⁴

DBAC kæmpede i sommeren 1919 mod bolsjevikkerne under estisk flag i Rusland ved Pskov og Ostrov. Dets væsentligste indsats fandt sted i det nordøstlige Letland under den estiske offensiv fra Võru til Jekabpils ved Daugava(Dvina)-floden.

Man husker ganske vist stadig det lille 'Companie Borgelin' i Estland. Imidlertid var det afgørende danske bidrag til indsatsen i Baltikum Royal Navy's anvendelse af Københavns Red som hovedbase og marinekommando for indsatsen i den østlige Østersø. Briterne tilkæmpede sig herfra hurtigt søherredømmet samt udrustede og uddannede den estiske hær,¹⁶ som derefter tvang tyskerne mod syd og bolsjevikkerne mod syd og øst.

Soldater fra korpset ved hvil under dets indsats ved Ostrov i juli-august 1919 umiddelbart før kontrakten udløb. Korpset var ikke mindst re-spekteret pga. dets mange 'Madsen' rekylgeværer, hvoraf ét ses til højre i billedet. En kraftig bevæbning med rekylgeværer blev også det mest markante træk ved udrustningen af 'Vilnakommandoet'.¹⁷

Den britiske direkte indsats, der således havde Københavns Red med Langelinie som sit fremskudte udgangspunkt, kulminerede med det succesrige angreb i august 1919 med små motortorpedobåde mod de større sovjetiske flådeenheder i Kronstadts havn. Angrebet konsoliderede det britiske søherredømme i Østersøen og dermed handlefriheden til at yde militær og politisk støtte til balterne og andre, der kæmpede mod bolsjevikkerne og tysk tilstedeværelse i regionen.¹⁸

Den danske beslutning om at stille København til rådighed som britisk base blev taget rutinemæssigt i den radikale regerings ministermøde 23/11 1918: 'Den engelske regering har forespurgt, om den engelske flåde kunne besøge København og anvende den som basis for besøg i Østersøen. De ville vise flaget i de baltiske lande og Finland. Scavenius har svaret, at de var velkomne, men bemærket, at vore forsyninger gjorde det nødvendigt, at

de havde alt fornødent med sig.'¹⁹ To dage senere modtog Danmark en britisk note om ankomsten af flådeafdelingen, og de danske enheder fik indskærpet, at regler for reaktion over for neutralitetskrænkelser var bortfaldet.

*Walther Henry Cowan, den meget selvstændige operative chef for den britiske intervention i Østersøen fra basen på København Red i det afgørende år 1919.*²⁰

Karakteren af 'at vise flaget' blev dog hurtigt klart med månedsrapporten for december fra kontreadmiral Garde, marinechefen i Sundet, der blev afleveret 3/1 1919. Han rapporterede om livlig trafik af den engelske flådeafdeling, som 28/11 kom til København. Afdelingens sammensætning havde stadig skiftet ligesom antallet af transportskibe havde været meget varierende. 30/11 havde samtlige engelske krigsskibe forladt København. Med undtagelse af beskadigede fartøjer, der var returneret til England, var alle sejlet mod syd gennem Sundet. 10 af transportskibene lå dog fortsat på Reden.' I månedsrapporten to måneder senere anførtes bl.a., at kontreadmiral Cowans afdeling 21/12 efter en måneds togter i Østersøen var blevet afløst af en ny flådeafdeling

I begyndelsen af marts 1920 måtte Marineministeret berolige flådechefen viceadmiral Evers, der klagede over, at briterne krænkede dansk suverænitet ved at lade bevæbnede britiske søofficerer visitere fremmede skibe. Der var tale om en klar krænkelse af dansk neutralitet og suverænitet. Ministeriet lovede via den britiske marineattaché at få flådeafdelingen til at opføre sig lidt mere diskret under visitationerne. Det er ikke let at være neutral småstat, når man krænkes af dem, befolkningen sympatiserer med.²¹

Københavns rolle som hovedbase ophørte reelt i maj 1920, da slagkrydserne HMS Hood og Tiger, der var på vej til Tallinn, blev beordret hjem efter ankomsten til København.²² Estland havde sluttet fred med Sovjetunionen i februar, og i sommeren 1920 fulgte fred med Letland og Litauen, da Sovjetunionen indtil videre måtte koncentrere sig om hovedmodstanderen Polen.

Der blev dog først mere end et år senere, den 18/8 1921, at den britiske regering meddelte: '... at den britiske Østersøflåde, som har haft Station i Kjøbenhavn, er afrejst til England den 13. ds, og at det ikke er Admiralitetets Hensigt at opretholde nogen permanent Flaadeafdeling i de paagældede Farvande ... (samtidig meddeler) ... den britiske Regerings hjertelige Tak for de mange Høflighedsbeviser, der i de sidste 2 Aar er udvist overfor den nævnte Flaadeafdeling.'²³

HMS Hood i 1920, hvor slagkrydserens visit i maj på vej til Tallinn markerede den reelle afslutning af København som interventionsbase. Marinens Bibliotek.

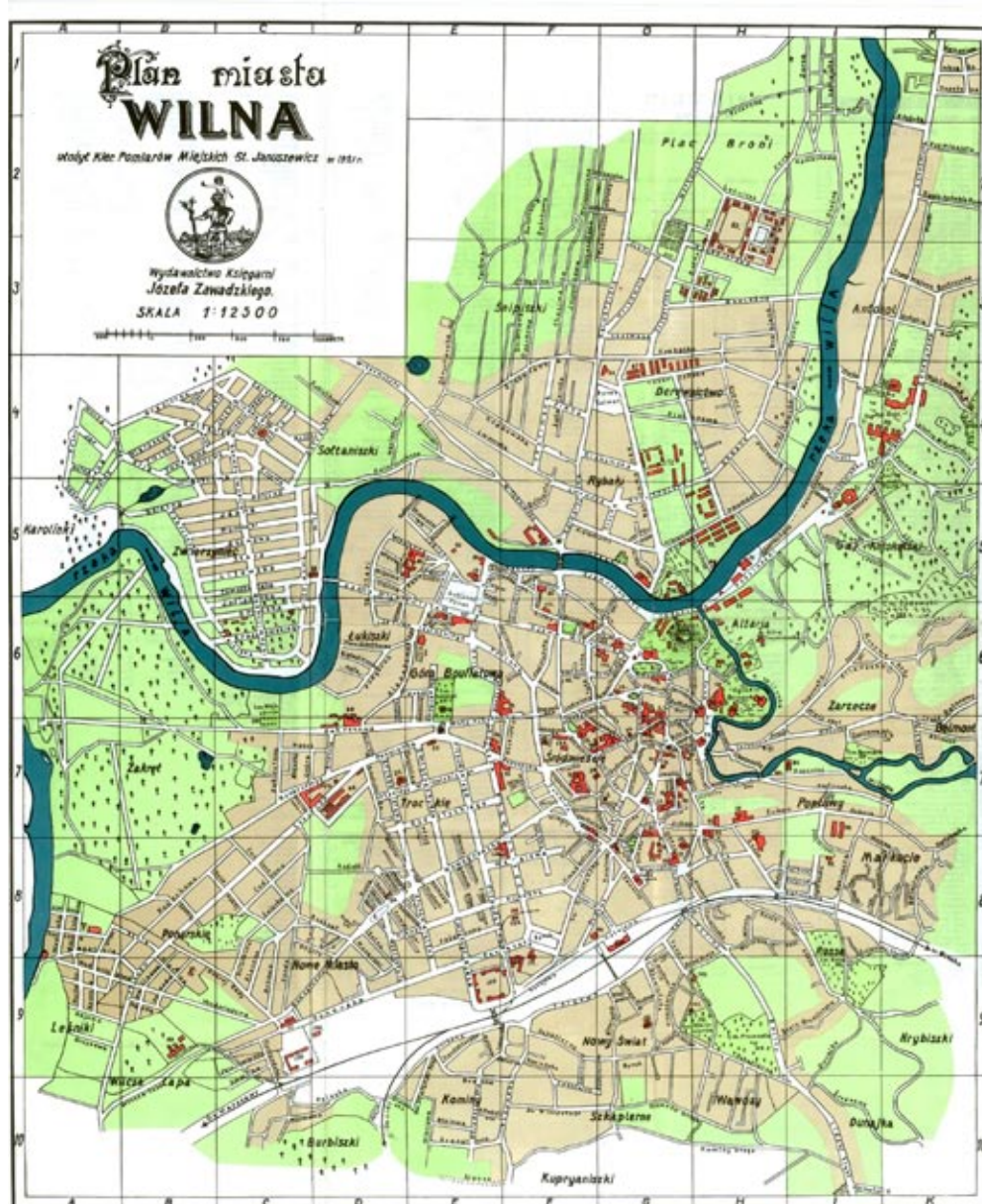
Historieskrivningen har vist diskretion overfor dette markante brud på dansk neutralitetspolitik. Dette på trods af, at de gældende forsvarslove fra 1909 havde det styrende mål at kunne imødegå primært britisk anvendelse af danske havne og indre farvande som udgangspunkt for flådeoperationer mod østersømagterne. Det blev indledt lang tid før våbenstilstanden blev afsluttet med fredslutningen. Da SUF i marts 1919 fik stækket DBAC's udvikling, havde argumentet netop været neutralitetspolitikken, om end motiverne sandsynligvis nok så meget var sympatien med de russiske kammerater og afsky for de danske 'militarister', der bemandede korpset. På trods af, at den massive britiske tilstedeværelse berørte de sidste fire måneder af Sikringsperioden, blev den ikke behandlet i 1919-Forsvarskommissionens Beretning fra 1922. Det er et åbent spørgsmål, hvorvidt udeladelsen skyldtes, at kommissionens formand Peter Munch fandt sagen irrelevant eller blot pinlig. Munch var forsvarsminister til slutningen af marts 1920, dvs. i næsten hele den reelle interventionsperiode.

Den lette krydser HMS Cornelia ved Langelinie lige efter Verdenskrigen. Orlogsmuseet.

Fortællingen om Vilna-kommandoet er historien om venstregeringens fortsættelse af den danske støtte til Ententemagternes magtpolitik i Østersøområdet, der var indledt under det radikale ministerium Zahle.

Vilnius i de bolsjevikisk/litauiske, polsk/sovjetiske og polsk/litauiske krige

Vilnius.
Polsk kort fra 1921.²⁵

Den primære kilde til den polsk-litauiske konflikt efter 1. Verdenskrig var den uforenelige nationalromantiske polske og litauiske historieskrivning i det 19. århundrede.²⁴ Det store, multietniske polsk-litauiske rige vest for Rusland fra Østersøen til Sortehavet, der forsvandt under delingerne af Polen mellem Rusland, Østrig-Ungarn og Preussen, blev af de to grupper af nationalistiske historiske forfattere set og præsenteret afgørende forskelligt. Begge overså eller ignorerede, at det forsvundne rige havde været et løst sammenhængende, multietnisk feudalsamfund med åbne grænser, et rige der absolut intet havde tilfælles med de magtstater, der fra begyndelsen af 1500-tallet udviklede sig i Vesteuropa.

De polske historiske skribenter, og med dem landets elite, opfattede det som et enhedsrige, hvor mest muligt skulle indgå i det genskabte Polen. I deres øjne var de litauiske politikere, der arbejdede for et uafhængigt Litauen, separatister, der havde undergravet enheden i frihedskampen mod Rusland. Vilnius blev korrekt opfattet som et gammelt polsk kulturcenter.

De litauiske historieforfattere og andre intellektuelle havde haft et fristed i det tyske Østprøjsen. De opfattede og beskrev det tidligere storrige som et dobbeltrige med fælles styre. Dele af det nuværende Letlands, Hvideruslands og Polens territorier var en naturlig del af det kommende Litauen. Vilnius var den litauiske fyrstes traditionelle hovedstad.

Reelt var Vilnius i 1918 først og fremmest et af de store jødiske centre i det vestlige Rusland med en stærkt blandet befolkning af jøder, polakker, hviderussere og litauere. I byen talte i 1897 40% yiddish, 30% polsk, 21% russisk (heraf sandsynligvis en stor del russisktalende jøder), ca. 4,5% hviderussisk, kun godt 2% litauisk og ca. 1,5% tysk.

I Vilnius Guvernement var fordelingen samme år ca. 56% hviderussere, ca. 17,5% litauere, små 13% yiddish-talende, kun 9% polakker og ca. 5% russere. Den klare hviderussiske majoritet skyldtes, at guvernementet også omfattede Hrodna, Minsk og Vitsebsk regioner. I den vestlige del var landbefolkningen i overvejende grad litauisk-talende. Den store forskel mellem by og land gjorde det afgørende ved en eventuel folkeafstemning, hvor mange landdistrikter, der blev omfattet af denne.²⁶ På landet kunne litauerne satse på, at befolkningen ved en fri folkeafstemning uanset etnisk-sproglig baggrund vendte sig mod den polske overklasse.

De sejrige vestmagters politik i den bolsjevikisk-litauiske krig og polsk-sovjetiske krigs første fase

Det nye Polen var i meget høj grad et fransk projekt, medens England efter sin intervention i Baltikum stod mere frit og neutralt mellem Polen og Litauen, en naturlig følge af, at det var britisk støtte, der sikrede de to nordlige baltiske landes uafhængighed. Et stærkt franskallieret Polen kunne hjælpe på den strategiske balance i Europa ved at binde en stor del af et senere genoprustet Tysklands tropper ved østgrænsen.

Frankrig opfattede de baltiske lande som et midlertidigt nødvendigt onde, indtil et normalt Rusland måske igen dukkede op på den europæiske scene efter bolsjevikperioden. En polsk østlig modvægt til Tyskland var kun et skridt, der var blevet nødvendigt af den russiske revolution og efterfølgende drastiske svækkelse af landet. For at denne næstbedste løsning skulle blive effektiv, måtte Polen gøres så stort som muligt. Specielt Litauen blev set som uønsket som selvstændig stat, idet landet af Frankrig måtte ses med tidens polske øjne.²⁷

Litauen havde i løbet af 1918 som nævnt under fuld tysk militær kontrol og med tysk politisk accept bevæget sig via autonomi mod uafhængighed indenfor den tyske magtsfære.

Ved våbenhvilen den 11/11 1918 blev den første litauiske regering dannet i Vilnius under Augustinas Voldemaras. Han skulle to år senere få en nøglerolle i spillet om Vilnius-området.

Den første opgave for den litauiske regering var at organisere en hær, der kunne forsvare landet mod de fremrykkende bolsjevikker. Polen havde søgt tysk accept af, at landets tropper rykkede frem til Vilnius, og foreslog en fælles polsk-litauisk optræden mod sovjetstyrkerne. Men denne mulighed strandede på, at Litauen som modydelse krævede, at Polen accepterede, at Vilnius var den litauiske hovedstad.²⁸

Voldemaras var kun statsminister 1½ måned, indtil 26/12. Da den røde hær nærmede sig Vilnius, forlod han landet for at søge støtte i Tyskland. De tyske styrker havde ved årsskiftet trukket sig mod vest, og således blottet det østlige Litauen.²⁹

Den 5/1 1919 besatte bolsjevikkerne Vilnius. Det var kun med hjælp af tyske frikorpsbataljoner, at det lykkedes at standse den røde hær, før den nåede Kaunas, som den litauiske regering var flyttet til, da den evakuerede Vilnius. Hjælpen gav tid og et sikret rum i den sydvestlige del af landet, hvor man kunne fortsætte opbygningen af den litauiske hær. Tyskerne tilstedeværelse skal ses i lyset af, at man frygtede en bolsjevikisk fremrykning mod Østprøjsen.³⁰

I februar 1919 kom det til kampe mellem polske styrker og bolsjevikenheder på vej mod vest. Litauerne sendte samme måned en delegation til Warszawa for at forhandle om Vilnius fremtid for at nå til enighed. Som ved senere lejligheder var det en håbløs opgave. I begyndelsen af året havde Marskal Jozef Pilsudski fået rollen som provisorisk polsk præsident med fuld kommandomyndighed over landets militære styrker. Han ønskede og foreslog forbund mellem Polen og det 'etnografiske Litauen' omkring Kaunas.³¹ I modsætning til nationalistene i Warszawa gav han sit ønske om en litauisk underkastelse en tilforladelig ramme.

Litauen begyndte nu at modtage international støtte. Ved fredskonferencen i Paris var der britisk-amerikansk enighed om at opfatte og behandle hele situationen omkring Polen i rammen af kampen mod bolsjevikkerne. Litauen burde derfor undrages polsk kontrol, så de ikke blev afledt fra denne kamp. Diskussionen om omstridte områder skulle udskydes til internationale undersøgelser på stedet, efter bolsjevikkerne var trængt tilbage. Fransk-mændene forsøgte på Polens vegne at forhale afgørelsen.³²

I marts 1919 besøgte en amerikansk militær delegation Kaunas. Senere samme måned fik byen både besøg af en britisk uofficiel diplomat og en fransk militærmission under oberstløjtnant Constantin Reboul blev placeret i byen.³³

I løbet af sommeren pressede de litauiske styrker bolsjevikkerne mod øst ud af landet, og 26/9 1919 opnåede landet en de facto britisk anerkendelse.³⁴ Så længe litauerne kæmpe-

de på 'hvid' side, var der ingen problemer med at støtte både dem og polakkerne. Samtidig forsøgte Frankrig at fremme udviklingen af en frivillig polsk-litauisk konføderation.

I foråret og sommeren 1919 fortsatte den polsk-sovjetiske konflikt. Polske styrker rykkede mod nord til Daugava (Dvina)-floden og stod på sydbredden overfor Daugavpils (Dvinsk). Mod øst nåede polakkerne Berezina-floden³⁵ ved Borisov.

Den polske fremrykning førte til polsk kontrol over Lyda den 17/4 og Vilnius den 19/4. Den 22/4 offentliggjorde Pilsudski dels ønsket om selvbestemmelse for Vilnius-distriktet, dels om et forbund mellem Polen og Litauen. Selvbestemmelse skulle ses som et alternativ til ren anneksion, den mulighed, der blev set som naturlig blandt Warszawas politikere.

Den litauiske gesandt i Berlin, Szaulys, havde under et besøg i den polske hovedstad den 18/4 foreslået kombinationen af en polsk støtte til Litauens ønske om Vilnius som hovedstad og et formelt polsk-litauisk militært samarbejde. Gesandten havde ikke mødt nogen forståelse for sine forslag.³⁶

Derefter fulgte polsk-litauiske grænsefægtninger. De allierede under fransk ledelse, der ønskede at hindre en sovjetisk-litauisk alliance, deklarerede en neutral zone mellem de litauiske og polske styrker, men det hindrede ikke, at situationen forværredes mellem de to lande. Den litauiske regering gennemførte masseanholdelser af polakker i Kaunas, anklaget for kupforsøg.

Omkring månedsskiftet april-maj 1919 overvejede den britiske regering at løse spørgsmålet ved arbitrært at fastlægge den polsk-litauiske grænse og offentliggøre beslutningen. Man opgav dog denne mulighed i håbet om en løsning forhandlet på plads mellem parterne.³⁷ Det var, som den fremgår af det senere forløb, urealistisk optimistisk.

I maj fik Storbritannien formelt rollen som leder af de allieredes indsats i de baltiske lande mod Sovjetunionen. Det sikrede landet en indflydelse på begge sider i den polsk-litauiske konflikt,³⁸ som Frankrig i sin strategiske afhængighed af Polen aldrig kunne få.

Versaillesfredstraktaten blev underskrevet 28/6 1919. Den skulle træde i kraft 1/1 1920, hvor den nye verdensorganisation Folkenes Forbund formelt skulle oprettes. Som medlem ville Polens grænser være garanteret af Forbundet.

Gennem sommeren og efteråret 1919 fortsatte den estisk-lettisk-polske krigsindsats mod bolsjevikkerne. I vinteren 1919-20 erobrede lettiske og polske styrker i samarbejde Daugavpils, dvs. at polske styrker beherskede hele Litauens østlige del.

I januar 1920 afviste den litauiske regering ved en baltisk konference i Helsinki at give garantier til sine polske borgere og forkastede ideen om en kommission, der skulle mægle i

Vilnius-spørgsmålet. Situationen syntes nu fastlåst med Litauen isoleret og byen under polsk kontrol. Konferencen var indkaldt for at undersøge mulighederne af en baltisk alliance mellem Finland, Estland, Letland, Litauen og Polen rettet mod russisk aggression. Storbritannien støttede ideen, hvis alliancen søgte britisk støtte. Frankrig, der stadig søgte et forenet og udeleligt Rusland, deltog ikke. Tyskland modsatte sig projektet. Sovjetunionen meddelte, at den ville se en baltisk alliance med polsk deltagelse som en aggressiv handling.

Ved den efterfølgende baltiske konference i Riga i april var emnet neutralisering og maritim afrustning af Østersøen. De nordiske lande meddelte, at dette var et europæisk spørgsmål. Storbritannien bifaldt ideerne om neutralisering og flådeafrustning, hvis stræderne forblev åbne, og hvis ordningen ikke udelukkede operationer i Østersøen af eksterne flåder, dvs. Royal Navy.³⁹

Den polsk-sovjetiske krigs anden fase, eskalerende polsk-litauiske væbnede konfrontation og Folkeforbundets ankomst og første forsøg på mægling

I slutningen af april 1920 invaderede polske styrker Ukraine og rykkede ind i Hviderusland mod Polotsk. Med den effektive sovjetiske militære og politiske reaktion på angrebet blev den polsk-sovjetiske krig og Sovjets forhold til Litauen og Letland tilført en ny dynamik.

En af akserne for den sovjetiske modoffensiv, der fulgte i juli, gik over Polotsk og Vilnius mod Grodno. I juli sluttede Sovjet fred med Litauen og i august med Letland. I fredsftalen indgået 12/7 mellem Sovjetunionen og Litauen accepterede Sovjetunionen de litauiske territoriale krav, herunder litauisk kontrol over Vilnius. Vilnius blev erobret fra de polske styrker 14/7.

Litauen, som den 15/5 havde fået sin første folkevalgte regering, accepterede, at den sovjetiske anvendelse af Vilnius til modangrebet mod Polen ikke krænkede landets neutralitet. De sovjetiske enheder var så stærke, at Litauen reelt ikke havde noget alternativ til at acceptere deres tilstedeværelse.

Da den røde hær efter nederlaget ved Warszawa i august igen måtte trække sig tilbage, overlod den Vilnius til litauerne 25/8, men de sovjetiske styrker forblev i området. Det var første gang i mere end 1½ år, at landet formelt kontrollerede sin planlagte hovedstad, og næste dag ankom en polsk militær delegation til forhandlinger i Kaunas, herunder om polske offensive operationer gennem Vilnius langs jernbanen fra Grodno. Forhandlingerne brød sammen på spørgsmålet om Vilnius status, og på krav vedrørende Litauens optræden under den fortsatte polsk-sovjetiske krig.

Nye polsk-litauiske fjendtligheder startede i begyndelsen af september. Polske styrker havde taget kontrol over de omstridte byer Suwalki/Suvalkai og Augustow/Augustavas. Litauerne forsøgte at erobre dem.

I sommeren 1920 havde sejrherrene i Verdenskrig sammen med idealistiske politikere fra neutrale lande fejret etableringen af Folkenes Forbund. Det skulle skabe rammerne for et brud med fortidens måde at løse internationale stridsspørgsmål.

Polen reagerede ved i et telegram dateret 5/9 1920 at anmode om, at Folkeforbundets Forbundsråd blev indkaldt til et hastemøde i anledning af 'Litauens aggression til støtte for bolsjevikkerne og indtrængen på polsk område'.⁴⁰

Da man havde modtaget den polske klage 5/9 besluttede Forbundsrådets og det franske senats formand, Léon Bourgeois at afvente det næste ordinære møde 16/9. Den 8/9 svarede Litauen på de polske anklager. Man benægtede at handle på Sovjets vegne og bad Storbritannien indkalde en særlig konference i London for at behandle alle polsk-litauiske stridsspørgsmål. Da Litauen som de to andre baltiske lande ikke var blevet accepteret som medlemmer af Forbundet, da dets medlemmer ikke ønskede at skulle garantere deres overlevelse, ville en særlig konference give et bedre forum. Hvis en sådan imidlertid ikke var mulig, accepterede Litauen Forbundets mægling.⁴¹

De forskellige polsk-litauiske demarkationslinier. Fra Wikipedia-artiklen om den Centrallitauiske Republik. Stiplet med punkt-streg: 18/6 1919, Stiplet med lange streger: 27/7 1919, Stiplet med korte streger: Suwalki-traktaten 7/10 1920; Fuldt optrukket: Endelige 3/2 1923

13/9 anbefalede Litauen en våbenhvile og to dage senere var den en realitet i konfrontationsområdet. De efterfølgende forhandlinger strandede imidlertid straks på et polsk krav om, at litauerne skulle rømme Østlitauen for at Polen kunne sikre sig mod et sovjetisk

flankeangreb. I det diplomatiske korps i Warszawa var man ikke i tvivl om, at det var Polen, der havde retten på sin side, og at Litauen handlede i forståelse med Sovjetunionen, der efter fredsftalen med Letland fra august kunne koncentrere sig om Polen. Stormagterne skulle derfor presse Litauen til at acceptere en løsning, bl.a. gennem de britiske og franske militærmissioner i Kaunas.⁴²

Forbundsrdets formand, Léon Victor Auguste Bourgeois, der var drivkraften bag Vilnius-missionen fra start til slut. Folkeforbundets Fotosamling.

Ved Forbundsrdsmødet den 16/9 blev Litauen inviteret til det efterfølgende rdsmøde i Paris den 19/9. Landet sendte den tidligere statsminister Voldemaras. Polens repræsentant var Jan Paderewski, der ligesom litaueren var tidligere statsminister.

I Paris, hvor opinionen og regeringen helt støttede Polen, overtog rdtsformanden Bourgeois med japansk og spansk støtte selv ledelsen af forhandlingerne. Bourgeois konstaterede, at Forbundet reelt ikke kunne løse problemet, fordi det ikke havde myndighed til at fastlægge grænser. Denne ret havde stormagterne i Versailles forbeholdt sig selv. Folkenes Forbund kunne derfor kun forsøge at opretholde fredelige forhold i en farlig region. Rådet opfordrede 20/9 parterne til at standse fjendtlighederne. Der skulle etableres en provisorisk demarkationslinie. På Storbritanniens forslag blev den belgiske udenrigsminister Paul Hymans udpeget som chefmægler i Vilnius-striden.

Der indledtes lokale polsk-litauiske forhandlinger i grænsebyen Kalvarija, men disse brød straks sammen.

Hymas udarbejdede hurtigt en rapport, som blev vedtaget af Rådet. Der blev etableret en demarkationslinie. Litauerne skulle trække sig væk fra Suwalki-området, som de havde fået tildelt ved fredsftalen med Sovjet. Vilnius lå på den Litauiske side af linien. Litauen skulle udvirke sovjetisk respekt for linien. Polen havde uden succes forsøgt at udvirke, at Forbundet gennemførte en folkeafstemning i Vilniusdistriktet. Den nu indgåede aftale blev derefter bekræftet ved, at Voldemaras og Paderewski foran medierne den 25/9 gav hinanden hånden.⁴⁴ De blev belønnet med klapsalver.

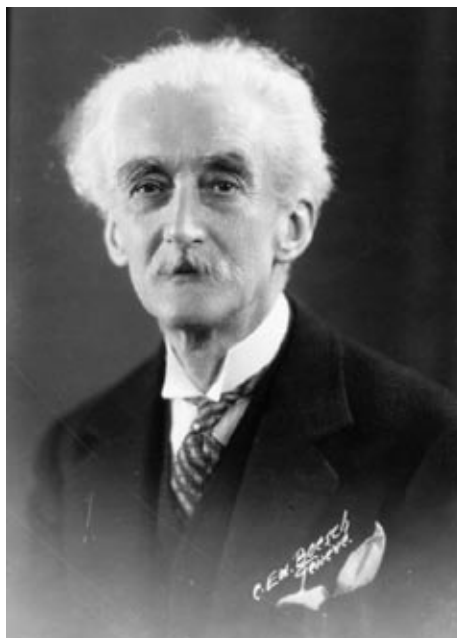
I Folkeforbundet overså man både, at der fortsat var kampe mellem polske og sovjetiske

styrker i området, og at der ikke var nogen reel forligsvilje hos parterne. Således havde Litauen ikke opgivet sine territoriale krav på flere nordpolske områder. Polske styrker fortsatte kamphandlingerne uanfægtet af Forbundsrådets beslutning. Man påstod, at operationerne alene var rettet mod Den Røde Hær. Litauerne var imidlertid nervøse for, at polakkerne ville rykke ind i Vilnius, og de henvendte sig 27/10 til Folkeforbundet, der beroligede dem, at sagen blev overvåget nøje.

Forbundets Generalsekretær, briterne Eric Drummond besluttede at afvente det næste ordinære rådsmøde i oktober. Spørgsmålet var jo i øvrigt under behandling i en komité under ledelse af rådsformanden, franskmændene Bourgeois.⁴⁵

I første uge af oktober ankom Folkeforbundets militære kontrolkommission under ledelse af den franske oberst Pierre Auguste Chardigny til Warszawa. Den polske udenrigsminister Sapieha forsikrede ham om, at Polen ikke havde til hensigt at indtage Vilnius. Det samme gjorde Pilsudski, der dog også gjorde klart for franskmændene, at hvis det ikke var fordi, at han var polsk statsleder, ville han stå i Vilnius indenfor en uge.⁴⁶

Nye lokale forhandlinger var blevet indledt den 30/9 under ledelse af kontrolkommissionen i Suwalki. Disse forhandlinger førte den 7/10 til foreløbig enighed om grænsespørgsmålet og en våbenhvile, der skulle træde i kraft fra 10/10. Aftalen havde dog det forbehold, at polakkerne overalt havde frihed til at gribe ind overfor ikke afvæbnede sovjetstyrker. Polske og litauiske styrker skulle trækkes 6 km tilbage fra linien.⁴⁷

*Paul Hymans.
Folkeforbundets Fotosamling.⁴³*

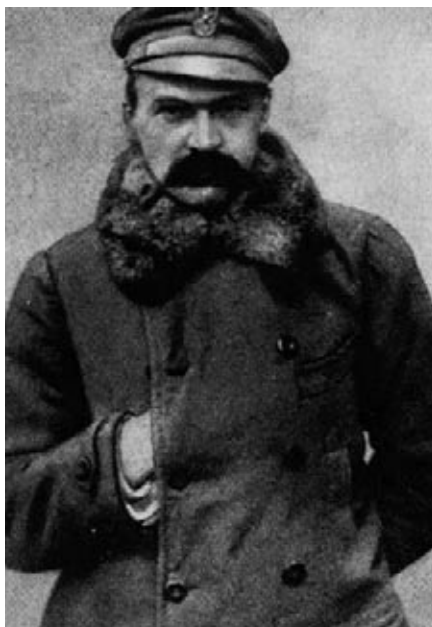
*Den militære kontrolkommissionens formand oberst Chardigny.
Folkeforbundets fotosamling.*

Pilsudskis 'd'Annunzianske' kup,⁴⁸ litauisk-polsk krig og Folkeforbundets engagement

Forhandlinger havde kun til formål at sløre de reelle polske hensigter og forberedelser. En våbenhvileaftale den 5/10 med Sovjetunionen gjorde det militært risikofrit for Polen at gennemføre operationer mod Litauen.

Den 7/10 meldte den litauiske chargé d'affaires i London til Forbundets Generalsekretær Drummond, at polakkerne nu kun stod 20 km fra Vilnius. Næste dag meldte han om fortsat fremrykning. Et litauisk regeringstelegram til Forbundet rapporterede den 9/10, at polakkerne efter hårde kampe med tab på begge sider havde nået til Vilnius i løbet af den foregående nat. Litauiske myndigheder blev evakueret til Kaunas. De franske og britiske militærmissioner i Vilnius skulle herefter varetage Litauens interesser og fik kommandoen over det tilbageværende litauiske politi.⁴⁹

Et polsk armékorps under general Zeligowski var blevet indsat i en hurtig offensiv for at tage byen. Den blev erobret 9/10, dagen før den polsk-litauiske våbenhvile skulle træde i kraft. Officielt meddelte Polen, at Zeligowski havde handlet på eget initiativ.

Marskal Pilsudski, Polens første præsident.⁵⁰

Indrykningen skete efter ordre fra Pilsudski, der var af polsk-litauisk adelsslægt og født i landsbyen Zalavas ved Pabrade nordøst for Vilnius. Indrykningen havde været forberedt siden begyndelsen af september af Pilsudski. Styrken, der blev indsat mod Vilnius, havde paraderet for ham i Lyda før angrebet var blevet indledt. Frankrig var klar over overvejelserne, og det franske udenrigsministerium havde advaret polakkerne. De franske diplomater havde, indtil kuppet rent faktisk blev gennemført, haft den opfattelse, at polakkerne havde opgivet ensidig handling. Derimod så den franske generalstab og dens chef, general Weygand kun fordele ved, at polakkerne selv løste problemet. Litauerne havde advaret Frankrig om det mulige polske kup, men var blevet afvist.⁵¹

Da Zeligowski rykkede ind i Vilnius, havde de allierede militære repræsentanter i byen under den franske oberstløjtnant Reboul overtalt litauerne til at trække sig ud af området for at undgå yderligere kamphandlinger, og herunder som nævnt accepteret ansvaret for byen. Litauerne havde kun rådet over tre infanteribataljoner og en artillerienhed. Zeligowski disponerede over fem kamperfarne divisioner, dvs. 10-15 gange den litauiske styrke. Reboul forsøgte at afskrække den polske general ved at hejse de franske flag. Det førte

kun til, at Zeligowski bad de allierede missioner om at forlade byen. Det var sjette gang siden 1914, at en fremmed hær erobrede byen.

Straks derefter begyndte Frankrig at søge en løsning, der både reddede Folkeforbundets ansigt og tog hensyn til de nye kendsgerninger.⁵³ Det sidste mål blev nået.

At kuppet direkte udfordrede Folkeforbundet var indlysende i det diplomatiske korps i Warszawa. Dette fremkaldte dog ingen følelse af hastværk. Forbundsrådets formand Bourgeois besluttede igen at vente med at behandle sagen til næste ordinære rådsmøde. Forbundet var 'både uvilligt og ude af stand til at besvare magtsprog med magtsprog', som den svenske diplomat Theolin skriver i sin afhandling fra 2000. Chardigny meldte blot, at han søgte informationer om de litauiske og sovjetiske styrkers stillinger for at skabe grundlaget for en ny demarkationslinie.

*General
Lucjan Zeligowski.⁵²*

Litauen anmodede allerede 10/10 og igen 14/10 Forbundet om, at man med 'energiske foranstaltninger' tvang polakkerne til at trække sig tilbage. Polen havde anvendt magt i direkte modsætning til Forbundets grundlag, og skulle tvinges tilbage med sanktioner. Ni dage efter kuppet reagerede Bourgeois ved at inddrage de japanske og spanske delegationsledere, der tidligere havde støttet ham. De tre meddelte Jan Paderewski, at besættelsen af Vilnius var et brud på Polens forpligtelser som medlem af Forbundet. Hvis man ikke rømmede området, måtte Rådet samles for at behandle sagen. Chardigny fik ikke nye instruktioner, og lederen af Forbundets politiske sektion i Paris, franskmanden Paul Mantoux, orienterede efter samråd med kabinetssekretæren i det franske udenrigsministerium Forbundets Generalsekretær Drummond i London om, at han havde besluttet ikke at reagere på de litauiske henvendelser. Generalsekretæren havde den 27/9 meddelt, at Forbundsrådet ville blive indkaldt hvis nødvendigt, f.eks. ved et angreb mod Vilnius.⁵⁴

Forbundsrådet mødtes 20/10 i Bruxelles, men Vilnius-spørgsmålet blev først behandlet den 26/10. Her forklarede og undskyldte Polen sig med, at begivenhederne i Vilnius var resultatet af en national og patriotisk bevægelse, som afspejlede den polske nations dybeste følelser. Hvis befolkningen i Vilniusområdet blev hørt, ville den bekræfte ønsket om at blive forenet med Polen. Litauen havde 17/10 klaget til Forbundsrådet over, at polakkerne mobiliserede befolkningen i den neutrale zone. Rådet havde nu fået klare oplysninger, der viste, at kuppet var planlagt og gennemført på direkte ordre fra Pilsudski. Drum-

mond erkendte, at kuppet ikke havde forbindelse med den polske indsats mod de sovjetiske styrker i området.⁵⁵

Sekretariatets politiske sektion. Dets chef, Paul Mantoux, siddende i midten. Han samarbejdede tæt med rådsfomanden Bourgeois og det franske udenrigsministerium i forsøget på at få Vilna-missionen gennemført. Folkeforbundets Fotosamling.

Hele den del af Litauen, som polakkerne havde erobret fra den røde hær i eftersommeren, blev samlet i 'den Centrallitauiske Republik' med Zeligowski som statsleder. Generalen proklamerede republikken dagen efter erobringen. Han lovede selvbestemmelse i form af en folkeafstemning. Den litauiske regering forberedte at flytte fra den midlertidige hovedstad Kaunas mod nord til Siauliai. 5 og 6/11 blev Kaunas bombet af Zeligowskis fly.

I midten af november kørte Zeligowskis offensiv imidlertid fast, og litauerne forberedte en modoffensiv. Folkeforbundets militære kontrolkommission under Chardigny havde nu fået fastlagt en neutral zone langs hele den polsk-litauiske front.⁵⁶ I modsætning til den tidligere demarkationslinje placerede zonen Vilnius i polsk-kontrolleret område.

Chardigny pressede nu Litauen til ikke at iværksætte den forberedte offensiv og 29/11 underskrev de to lande igen en våbenhvile. Forbundet støttede ikke det litauiske krav om Zeligowskis rømning af området. Det betød, at han på trods af sin svækkede militære situation kunne konsolidere sin kontrol over sin 'republik'.

Den litauiske regering frygtede under kampene et samtidigt lettisk angreb fra nord. Litauerne og letterne var uenige om grænsedragningen her, og der eksisterede et lettisk-polsk

militært samarbejde. Den foregående vinter havde polakkerne som nævnt, støttet af en lettisk styrke erobret Daugavpils til Letland.

Frankrig afviste britiske krav om at ophæve de diplomatiske forbindelser med Warszawa. 25/10 havde Polen forsøgt at trække sin henvendelse til Folkeforbundet af 5/9 tilbage. Man påstod, at Zeligowskis handlinger blot udtrykte folkets vilje. 27/10 fremlagde Hymans et resolutionsforslag, hvori Folkeforbundet protesterede mod magtanvendelsen samt krævede, at Zeligowskis styrker blev trukket ud af Vilnius, og at grænsestridighederne blev afgjort ved en folkeafstemning. Rådets godkendte Hymans forslag den 28/10. Der blev taget en principbeslutning om, at Forbundet skulle organisere og kontrollere en folkeafstemning i området, som polakkerne havde ønsket, og som man var overbevist om ville bekræfte, at distriktet med byen tilfaldt Polen. Rådet skulle sikre afvæbning og tilbagetrækning af alle militære styrker i det omstridte område. Forbundet skulle endvidere kontrollere alle veje og jernbanelinier i og ind i området. Efter nogen tøven accepterede Polen forslaget. Man kunne samle befolkningen gruppevis i større og mindre byer og høre deres mening. Zeligowskis styrker var nu vokset til 40-50.000 mand med kampfly og pansertog. Polakkerne påstod, at tallet kun var 15.000. Styrken kunne efter polsk opfattelse konverteres til en lokal milits, der bestod af lokale, som derfor skulle stemme ved afstemningen.⁵⁷

De to parter støttede formelt resolutionen, men kun formelt. Der var absolut ingen vilje til kompromis i de to landes parlamenter. Den litauiske delegationsleder, den tidligere statsminister Augustinas Voldemaras, havde handlet uden bemyndigelse, muligvis fordi han mente, at stormagterne havde fået en sådan direkte fra regeringen i Kaunas. Det litauiske parlament overvejede en retssag mod Voldemaras – man holder ikke folkeafstemning om sit lands hovedstad - men valgte i stedet at afløse ham med Ernestas Galvanauskas i begyndelsen af 1921.⁵⁸

28/10 blev forslaget således vedtaget. Det dannede det juridiske grundlag for den senere planlagte mission. Folkeforbundet havde været involveret, da kuppet fandt sted. Det blev ydmyget ved den polske enegang, men accepterede i det store og hele Polens motiver. Man måtte nu forsøge at finde en løsning, der var så spiseligt for Litauen, at landet ikke åbent søgte hjælp i Sovjetunionen. Det syntes ikke lige til. 8/11 meldte Litauen til Forbundsrådet, at der var ved at blive opbygget en betydelig sovjetisk styrke i det østlige Litauen, som ville kaste Zeligowski ud. Også denne styrke bestod af 'frivillige', så man ikke direkte saboterede de igangværende polsk-sovjetiske fredsforhandlinger.⁵⁹

Den 13/11 havde Forbundsrådet klargjort sine tanker om 'folkekonsultationen'. Det største problem var afgrænsningen af afstemningsområdet. Grundlæggende ønskede Polen afstemningsområdet begrænset mest muligt, medens Litauen ønskede et større område inddraget, hvilket ville øge andelen af ikke-polakker. Det ville også reducere antallet af polakker, der kunne stemme, hvis Vilnius by blev holdt ude af afstemningsområdet.

Zeligowskis Central-litauiske Republik 1920-22.
Fra Wikipedia-artiklen om den Centrallitauiske Republik.

På trods af litauisk modstand skulle der dog efter Forbundets mening også stemmes i selve Vilnius. Det gik endvidere imod det litauiske ønske om at inddrage områder vest for den neutrale zone samt områder, der var tildelt landet ved fredsftalen med Sovjet, tilde-linger som ingen forbundsmedlemmer anerkendte.

Efter den militære kommissions opfattelse skulle 'folkekonsultationen' bl.a. ske ved folke-møder, der skulle gennemføres i 10 mindre områder, som Vilnius-distriktet blev opdelt i. En international tremandskommission suppleret med en polak og en litauer skulle afgøre, hvilken side hvert af de ti distrikter tilfaldt. Der skulle kun gennemføres formelle afstem-ninger i Vilnius og andre tæt befolkede steder. Denne model lå tæt på polske ønsker. For-men med folkemøder gjorde det lettere for den polske overklasse at påvirke landbefolk-ningens udsagn ved 'konsultationerne'.

I princippet skulle både litauiske, polske regulære styrker og Zeligowskis enheder afvæb-nes og evakueres fra afstemingsområdet. Da der endnu ikke var indgået en fredsftale med Sovjetunionen, fik Polen dog tilladelse til at holde operativt væsentlige områder besat, og man forventede kun, at det blev muligt at nærevakuere Zeligowskis styrker fra det lokale område, hvor en 'konsultation' skulle finde sted.

Rådet fandt, at de praktiske problemer kun kunne løses på stedet og med støtte af en in-ternational militær styrke, som kunne kontrollere området.⁶⁰

I virkeligheden havde Zeligowskis kup gjort missionen meningsløs allerede i midten af november, da man undlod at udnytte Zeligowskis militære svaghed til at skaffe rum til den internationale styrke. Årsagen var Folkeforbundets – franskinspirerede – entydige støtte til Polen og de øvrige større europæiske landes helt manglende vilje til at sætte magt bag deres udtrykte principper og ønsker.

Hvad der fulgte i de næste måneder, var reelt et forsøg på med diplomati at kompensere for det internationale samfunds manglende vilje til at handle upartisk. Dets indsats dengang viste præcis det samme lave niveau med hensyn til klar tanke og beslutsom og effektiv, neutral politisk handling, som har præget en senere periodes indsats i Mellemøsten, på Balkan og i Afrika.

Dette betød, at Vilnius-spørgsmålet kom til at umuliggøre et effektivt baltisk og polsk-baltisk samarbejde igennem hele mellemkrigstiden, hvilket gav Tyskland og Sovjetunionen øgede manøvre- og indflydelsesmuligheder.

Anden fase i den danske indsats - på vej til deltagelse i fransk magtpolitik i Østersøområdet, fra Folkeforbundets henvendelse til vedtagelse af lovhjemmel

'Udenrigsministeren meddelte, at der var kommen henvendelse fra Folkernes Forbund til Danmark om at deltage med en Militær Afdeling paa 100 Mand for at sikre Afstemningsfriheden i Vilna-Området. Ministeren anbefalede at gaa med til dette, men saaledes at Korpset kommer til at bestaa af frivilligt militært Mandskab. Det er givet, at Sverige og Norge gaar med. Forsvarsministeren mente, at der burde ske Opfordring til de sidste 4 Aars Mandskab. Der var Enighed om at fremme Sagen og søge den ordnet gennem en særlig Lov. Der var ligeledes Enighed om at imødekomme Forbundets Ønske om at faa yderligere 4-5 Officerer med sig til Hjælp ved Ordningen. Statsministeren sammen med Udenrigs- og Forsvarsministeren forelægger Sagen for Partiformændene til Efterretning for derigennem at forberede Lovforslaget ...'

Protokol for ministermødet 25/11 1920.⁶¹

Sverige, Norge og Danmark blev involveret i den planlagte internationale mission, da Forbundets generalsekretær James Eric Drummond 21/11 i en note henvendte sig til de tre landes delegationsledere ved Forbundets første Delegeretforsamling. Den svenske var den socialdemokratiske leder Hjalmar Branting, der lige var blevet afløst som statsminister.⁶²

Fyrværkeri ved første Delegeretforsamling i Folkeforbundet i november 1920. Folkeforbundets Fotosamling.

Denne dag havde Forbundsrådet, der mødtes i Geneve i forbindelse med Delegeretforsamlingen, fået oplyst, at de i Rådet repræsenterede lande Belgien, Frankrig, Spanien og Storbritannien var villige til at stille detachementer til rådighed for en international styrke. Man besluttede samtidig at rette henvendelse til de svenske, danske, norske og hollandske regeringer om at bidrage. Frankrig, Spanien og Storbritannien skulle hver stille 300 mand, de fem mindre lande hver 100 og 4-5 officerer. Græske og italienske kontingenter kunne slutte sig til senere.⁶³

*Første møde i Delegeret-
forsamlingen. Hymans i
formandssædet.
Nansen til venstre for
talerstolen.
Folkeforbundets
fotosamling.*

Henvendelserne til de nordiske lande blev sendt umiddelbart. Næste dag, 22/11, fulgte henvendelsen til Holland. Drummond orienterede om, at Forbundsrådet forberedte at sende et lille internationalt korps for at sikre gennemførelse af folkeafstemningen og oplyste hvilke lande, der skulle deltage, med hvilken styrke. Folkeforbundet ville indledningsvis dække de ekstraordinære udgifter, der var forbundet med deltagelse. Senere ville man hente pengene fra Polen og Litauen.⁶⁴

*Folkeforbundets sekretari-
at med generalsekretær
James Eric Drummond
siddende.
Folkeforbundets
Fotosamling.*

Den danske delegation til Folkeforbundets Delegeretforsamling. Dens leder, kammerherre Herluf Zahle, og Peter Munch i midten. Til højre Henni Forchhammer fra Danske Kvinders Nationalråd, knyttet til delegationen på Munchs foranledning. Til venstre den senere udenrigsminister Laust Moltesen fra Venstre. Delegationen var først ankommet til Geneve 13/11.⁶⁶ Folkeforbundets Fotosamling.

23/11 havde den danske delegation til Folkeforbundets Delegeretforsamling fået afklaret ved henvendelse i Forbundets generalsekretariats politiske kontor, at korpsets opgave kun skulle være bevogtningen af jernbaner og veje. Det skulle ikke anvendes til politiopgaver. Logistisk skulle det støttes via de britiske styrker i Danzig.⁶⁵

Næste dag indberettede delegationen til København, at Folkeforbundet ikke ventede, at Zeligowski ville blive et problem. Han optrådte altid høfligt og ville næppe modsætte sig Forbundsrådets beslutninger. Korpset skulle blot sikre afstemningen ved at udøve kontrol over området. Forbundet kunne dog ikke udelukke, at afvæbning af enkelte polske enheder og indgreb over for uroligheder kunne blive nødvendig.⁶⁷

Delegationen drøftede sagen på et møde 24/11, og telegraferede derefter sin anbefaling til København: 'Delegationen mener af almindelig Hensyn paa Grund af nylig stedfunden fransk-engelsk Deltagelse (i) Folkeafstemning ikke (at) kunde fraraade (, at) Danmark svarer saa imødekommende som muligt, navnlig hvis svensk og norsk Regering svarer imødekommende. Det henstilles dog, at den danske Regering, før Svar gives, om muligt erholder paalidelige Oplysninger om Tilstande i Vlnadistriktet (for en) nogenlunde betryggende Afstemning, og at Ekspeditionen ikke kan medføre Indblanding (i) af militær eller politisk Art.' Delegationslederen Herluf Zahle anførte, at den hollandske udenrigsminister var kritisk indstillet og ikke var sindet at anbefale sit lands deltagelse. Forbundet havde ikke henvendt sig til det neutrale Schweiz. Den Radikale Peter Munch og socialdemokraten Frederik Borgberg, der var suppleant i delegationen, understregede nødvendigheden af, at eventuelt dansk mandskab skulle være frivillige, uddannede soldater, og mener, at der måtte skaffes lovhjemmel for en dansk deltagelse. Der kunne ikke blive tale om et irregulært frivilligt korps som det dansk-baltiske. Den konservative Bent Holstein, der ligeledes deltog som suppleant, understregede, at Danmark ikke kunne undslå sig på grund af den Forbundets 'hovedmagter' Frankrigs og Englands sikring af folkeafstemningen i Sønderjylland. Indberetningen om drøftelserne på mødet nåede København 25/11.⁶⁸

Franske soldater fra 22. Alpejægerbataljon i Sønderborg. Forsvarets Billedsamling.

Folkeafstemningen i Sønderjylland havde løst landets største udenrigspolitiske problem og nationale spørgsmål. Den havde været sikret af franske og britiske tropper, der efter at være blevet afløst af danske styrker i maj var blevet fejret i hovedstaden. Dette forhold gjorde det reelt politisk næsten umuligt for Danmark at afvise et fransk-britisk ønske om at sende et kontingent til en anden militær styrke, der skulle sikre en fredelig konfliktløsning gennem folkeafstemning i nærområdet.

1. Bataljon af 'The Sherwood Foresters' afmarcherer efter at have været modtaget på Christiansborg. Næste opgave blev oprørsbekæmpelse i Irland. Forsvarets Billedsamling.

Zahles oplysning om hollandsk skepsis var korrekt. 24/11 havde den hollandske delegationsleder, udenrigsminister van Karnebeek, henvendt sig til Forbundets generalsekretær med en række spørgsmål, bl.a. om det juridiske grundlag, tidspunktet for afstemningen og kommandoforhold.⁶⁹

Holland havde god grund til at være skeptisk overfor Folkeforbundets ideer. Det var kun under generalsekretær Drummond's pres, at man eventuelt kunne bringes til at acceptere den belgiske udenrigsminister Hymans som formand for Delegeretforsamlingen. Man foretrak den schweiziske forbundspræsident. Belgien søgte annekstion af den hollandske Limburg-provins. Forbundet søgte samtidig at få Holland til at acceptere et folkeforbundsmandat over Armenien, en også i retrospekt ret bizar idé. Ganske vist var Holland kolonimagt, men der var geografisk og logisk langt fra Ostindien og Karibien til Sydkaukasus. Der var endvidere problemer med at opbygge støtte til anerkendelsen af de baltiske lande og deres medlemskab af Forbundet. Schweiz forudså problemer med Sovjetunionen.⁷⁰ Det forhold, at henvendelsen til Holland om deltagelse først kom til sidst, nærmest som en eftertanke, kan have bidraget til en vis modvilje.

Den sundt - og med god grund - skeptiske hollandske udenrigsminister og medlem af Forbundsrådet van Karnebeek. Folkeforbundets Fotosamling.

Det svensk-danske samspil var tæt. 25/11 anbefalede den danske delegation varmt, at landshøvding Sydow blev et af medlemmerne i en tremands civilkommission, der skulle foreslå en praktisk ordning af folkeafstemningen.⁷¹ Som det fremgik af indledningen (FN-notatet fra januar 1948), forbeholdt stormagterne sig al indflydelse på ledelsen af missionen.

Den afgørende diskussion om svensk deltagelse fandt sted i Rigsdagens 'hjemmelige udvalg' den 25/11. Den upolitiske statsminister De Geer konstaterede, at man ikke kunne sige nej. Et positivt svar var en forudsætning for senere at opnå en plads i Rådet. Krigsministeren orienterede om, at styrken skulle være frivillig og placeres ved et regiment i Stockholm. Højre ville

vide, om afstemningsområdet var fastlagt. Kunne man være sikker på, at Zeligowski ikke ville skabe vanskeligheder. En socialdemokrat var bekymret for risikoen for sammenstød med sovjetstyrker. Sovjet betragtede Folkeforbundet som sin hovedfjende. En liberal noterede, at grænserne for afstemningsområdet endnu var uafklarede. Hvad var opgaven i øvrigt? Var det politistyrker? Skulle der ske afvæbning? Skulle der rettes operationer mod Zeligowski? Hvordan skulle kommandoforholde ordnes? Hvilken instruks ville Forbundsrådet give chefen for den samlede styrke? Dagen efter henvendte man sig via den svenske delegation til Forbundsrådet for at få afklaret tvivlsspørgsmålene. Hvem skulle føre den

samlede kommando, og hvilke instruktioner ville han få? Hvordan ville man sikre afvæbning og tilbagetrækning af parternes militære styrker? Hvornår skulle afstemningen ske? Hvornår skulle det svenske kontingent være til rådighed? Diskussionen i udvalget førte den 27/11 til en i princippet positiv afgørelse. Beslutningen gjorde det også klart, at Sverige ikke opfattede sig som forpligtet til at deltage.⁷²

Forbundets sekretariat modtog svaret med tilfredshed, fordi Sverige ikke stillede betingelser for deltagelse. Den 27/11 var man klar med en skitseplan for operationen. Chardigny skulle være leder af operationen. Hans instruktioner ville være klar 1/12. Rådet ville fastlægge afstemningsområdets grænser, helst i enighed med parterne, og skulle senere træffe bestemmelse om tilbagetrækning og afvæbning af alle parternes styrker i området. Storbritannien, Spanien og Frankrig skulle indenfor få dage sende deres to infanterikompagnier, forstærket med maskingeværssektioner, Belgien sit ene kompagni med en maskingeværssektion. Rådet imødeså tilsvarende styrker fra de tre nordiske lande og Holland som fra Belgien: Infanterikompagniet forstærket med maskingeværer, en sanitetsenhed samt fem officerer, der skulle have lavere grad end oberst Chardigny. Ikke alle styrker behøvede at ankomme samtidig, men en snarlig ankomst ville styrke den militære kontrolkommissions autoritet. En fransk transportofficer ville tage kontakt for at fastlægge transportvej og ankomsttid. Britiske styrker fra Danzig og franske fra Memel (nu Klaipėda) skulle starte transporten 1/12 med jernbane, udenom tysk territorium. Øvrige styrker skulle transporteres fra Danzig i to omgange. Først spanske, hollandske og belgiske, dernæst norske, svenske og danske. Styrkerne skulle forsynes via Danzig og Warszawa. Udgifter skulle dækkes af Polen og Litauen efter folkeafstemningen. Tidsplanlægningen må også have virket uprofessionelt optimistisk i samtiden.⁷³ Sverige fik endnu ikke klarhed vedrørende spørgsmålet om styrkens opgave.

Landshövding Oscar von Sydow, den nordiske kandidat til den civile kommission, der skulle monitorere den franske ledelse af missionen. Sydow blev statsminister i et embedsmandsministerium 23/2, der sad til 13/10 1921. Han var således den øverste svenske ansvarlige ved aflysningen i marts. Foto fra Wikipedia-artiklen om von Sydow.

I Danmark havde den borgerlige danske presse en markant positiv holdning til deltagelse. 'Nationaltidende' understregede i sin aftenudgave den 25/11, at medlemskabet af Folkeforbundet forpligtigede: 'Sandelig, Europas Fremtid ser mørk og truende nok ud, men er der noget, der skal kunne gøre den lysere, saa er det just et loyalt Samarbejde af alle i Folkenes Forbunds Tjeneste, og det vil ikke passe for de smaa Stater, som netop er mest interesserede i Forbundets Trivsel og kraftige Udvikling, lige ved den første Begyndelse at give et daarligt Eksempel'.⁷⁴

26/11 orienterede den danske udenrigsminister Harald Scavenius⁷⁵ den danske gesandt i Warszawa om Folkeforbundets henvendelse samt om, at regeringen i princippet var posi-

tiv, og anmodede om pålidelige oplysninger vedrørende tilstanden i Vilnius-området. Gesandten skulle vurdere, om udsendelsen kunne medføre en risiko for en indblanding i en militær eller politisk konflikt.⁷⁶

En ting var imidlertid Litauen og Polen, en anden Kaukasus. Armenien-spørgsmålet havde 22/11 været genstand for en generaldebat i Delegeretforsamlingen. Denne havde ført til en resolution, der understregede, at Forbundet ønskede snarest muligt at ende den forfærdelige armenske tragedie. Derfor skulle Rådet finde et land, som ville påtage sig at gøre ende på fjendtlighederne mellem Armenien og kemalisterne (dvs. de tyrkiske nationalister).⁷⁷ Det er sandsynligvis direkte affødt af denne debat, at Holland blev foreslået som kandidat til denne rolle. Efter den store debat havde Ritzau talt med 'en af de største Magters Repræsentanter', dvs. en franskmand eller brite. Denne havde udtalt, at Branting og Nansen havde anmodet stormagterne om at intervenere i Armenien, lande, der i krigens fem År havde bragt de frygtelige ofre af mennesker og penge. Hvorfor gjorde Skandinavien intet, absolut intet for Armenien? Hvis Skandinavien sendte et kontingent til Vilnius, selv det mindste, så ville det vise, at det i princippet ikke nægtede at bringe et offer for at sikre den internationale Fred.⁷⁸

25/11 havde den konservative svenske avis 'Nya Dagligt Allehanda' understreget, at man ikke kunne sige nej til både Armenien- og Vilnaekspeditionerne.⁷⁹

Den svenske delegationsleder, den tidligere statsminister Hjalmar Branting. Han var som den norske delegationsleder Fritjof Nansen en stærk fortaler for en aktiv og ansvarlig nordisk international profil. Folkeforbundets Fotosamling.

27/11 drøftede det danske ministermøde ønsket fra Forbundsrådet om også at sende en styrke til Armenien 'for at gøre ende paa de ulykkelige Forhold der'. Man antog, at Sverige og Norge ikke ville deltage og den danske udenrigsminister fik i ministermødet godkendt en tekst til et svar, hvor man udtalte, at Danmark ikke så sig i stand til at efterkomme opfordringen. Landet i Sydkaukasus må have forekommet så fjernt og eksotisk, at man måtte svare nej selv om Forbundets indsats blev støttet af markante nordiske personligheder som Branting og Nansen. En deltagelse ved Vilnius kunne vise de nordiske landes principielt positive holdning til fælles international optræden: 'Skal Folkenes Forbund vedblive at være en akademisk Institution uden noget Middel til at faa

sine Beslutninger overholdt, eller skal der tilvejebringes en Ordning med et internationalt Gendarmeri, der kan tvinge dem, der vil forstyrre Freden, til at holde den?'⁸⁰

Den 28/11 gik der rygter om, at USA ville sende en hær til landet, hvilket jo ville løse problemet noget mere effektivt end et hollandsk mandat ville kunne gøre. Det amerikanske løfte drejede sig imidlertid kun om at ville fastlægge Armeniens grænser. Den danske regering begrænsede sig til at meddele Forbundsrådet, at den armenske tragedie fyldte alle danske hjerter med medfølelse, og at enhver handling, der blev foretaget for at frelse dette ulykkelige folk, på forhånd var sikker på at finde genklang i Danmark, den danske regering ville da også have været lykkelig ved at yde sin medvirken, hvis ikke dette havde oversteget landets kræfter. Sverige og Norge svarede nogenlunde tilsvarende.

Problemet med Armenien blev dog hurtigt løst uden Forbundet deltagelse, så alle kunne koncentrere sig om Vilnius. Den næste uge, den 4/12, meddelte Moskva, at landet havde erklæret sig for en sovjetrepublik.⁸¹

Den 27/11 meddelte Folkeforbundet medlemslandene, hvorledes man forestillede sig missionen gennemført i praksis. England, Frankrig og Spanien ville hver sende to infanterikompanier og en maskingeværsektion, Belgien ét kompagni og en maskingeværsektion. De mulige styrker fra de tre nordiske lande og Holland skulle have størrelse efter den belgiske. Derudover administrativt personel og sanitetspersonel samt fra hvert land fem russisk- eller polsktalende officerer af grader lavere end oberstløjtnant. Disse skulle stilles til direkte rådighed for missionslederen Chardigny.

De britiske og franske kontingenter skulle straks sendes og landes i Danzig henholdsvis Memel (Klaipeda) for at samles ved Vilnius 1/12. De øvrige kontingenter skulle sendes hurtigst muligt via Danzig. Styrkerne kunne anvende enten Danzig eller Warszawa som logistiske baser.

Danmark henvendte sig allerede samme dag til Sverige og Norge for at afklare, hvordan de ville gennemføre sagen i praksis, herunder udrustning og løn for officererne. Ingen af de to lande så det som nødvendigt at skabe et lovgrundlag, og ville gerne vide, hvorfor Danmark så dette som fornødent. Begge lande ville anvende fast eller frivilligt personel, ikke værnepligtige. De svenske tropper ville først blive udsendt, når afstemningsområdets grænser var blevet afklaret og polske og litauiske styrker trukket tilbage. Opgaven var at opretholde ro og orden, ikke at gribe ind i konflikten.⁸²

De tre nordiske landes regeringer holdt sig ganske vist i tæt forbindelse med hinanden, men drøftelserne og beslutningerne fandt sted hvert land for sig. Den danske statsminister Neergaard havde ved samtaler med de danske partiformænd dagen før, den 26/11, fået en sådan opbakning til lovforslaget om dansk deltagelse, at 'Det tør anses for givet, at Forslaget vil blive gennemført i denne Form.'⁸³

Danmark besluttede dog at lægge sig tæt op af Sverige i praktiske detaljspørgsmål. Imidlertid fulgte man ikke den svenske beslutning om at vaccinere styrken og derefter holde

den klar til udsendelse med 24 timers varsel. Den danske styrke blev holdt på tre ugers varsel, og den ville blive vaccineret under klargøringen. Nogle måneder senere, i januar 1921, erkendte Sverige, hvor kostbar den svenske løsning var blevet, fordi udsendelsen trak ud. Man forsøgte at få soldaterne til at søge orlov, men få ønskede dette, og fandt da, at den danske løsning var bedre, mindre kostbar.⁸⁴

Udenrigsministeriet fulgte i de dage den svenske offentlige debat tæt. Den 27/11 skrev den liberale 'Stockholms Tidningen', at operationen fandt sted inden for Sveriges interessefære i Østersøen. Avisen anbefalede samarbejde mellem de tre nordiske lande. Samtidig var avisen bekymret for præcedens. Den konservative avis 'Svenska Dagbladet' understregede, at anmodningen burde imødekommes for at øge Forbundets myndighed til at afgøre stridsspørgsmål uden krig. Det kommunistiske 'Folkets Dagblad Politiken' gjorde det klart, at Sverige var i færd med at afgive suveræniteten til Ententemagterne. 'Ententeimperialismen' væltede de økonomiske og militære byrder over på de neutrale stater. Ville det stoppe her? Den uafhængigt liberale 'Dagens Nyheter' understregede, at Sverige måtte være solidarisk i Forbundets arbejde for mellemfolkelig fred. Et nej ville blive opfattet som, at Sverige kun ville nyde fordelene af Forbundet og overlade arbejde og ansvar til andre. Endeligt understregede 'Social Demokraten', at 'Den som skriver detta känner stolthet över att Sverige anmodats vara med, ty säkert är att om Nationernes förbund skall bli va en levande kraft till rättens skydd, så måste det kunna bakom sina beslut ställa maktmedel, som äro i stånd att ge eftertryckt ät besluten'.⁸⁵ Den sidste avis gav sandsynligvis Brantings opfattelse.

Under Folkeforbundets drøftelser 27/11 var det blevet klart, at Frankrig ville tage hovedrollen i missionen. De andre tre lande, der havde givet tilsagn, ville blot bidrage med styrker. Sverige og Norges delegationer havde anbefalet til hovedstæderne, at de hver sendte 100 mand. Holland tøvede som nævnt med at deltage. Sverige gjorde dog allerede nu klart, at man havde besluttet '... under visse Forudsætninger at opfylde Folkeforbundets Henstilling', og et kompagni norske gardere meldte sig frivilligt til deltagelse i en eventuel Vilniusstyrke. 'Nationaltidendes' referatet fra mødet viste, at Forbundet ikke besluttede på grundlag af fast holdning baseret på nøjagtig viden og neutral holdning til regionens problemer: 'Hele Spørgsmaalet vil jo imidlertid tabe betydeligt i Interesse, hvis, som det forlyder her, Bolshevikerne skulde have besluttet at besætte den omstridte By. I saa Tilfælde maa jo Folkeforbundets Planer nødvendigvis omkalfatres. Hvad iøvrigt Østersølandene angaar, saa vil man vide, at Stemningen indenfor Folkeforbundets Ledelse gennemgaaende er uvillig mod Tanken om at optage de af Ruslands Sammenbrud nyopstaaede Lande som Estland, Letland og Litauen som Medlemmer'.⁸⁶

Der fandtes andet end idealistiske motiver bag den svenske politik i Vilna-spørgsmålet. 27/11 eller 28/11 havde den hollandske gesandt i Stockholm, Sweerts de Landas Wyborsch en samtale med den svenske diplomat og nu kabinetssekretær Wollmar Boström.⁸⁷ Ålandsøernes fremtidige status var til behandling i Folkeforbundet. Dette spørgsmål var af

så stor betydning for Sverige, at man måtte sikre sig en så positiv international profil som muligt. Øernes tilhørsforhold havde i årtier været et centralt tema i den svenske forsvarsdebat.⁸⁸ En aktiv og synlig rolle i Vilna-afstemningen kunne måske skabe anvendelig goodwill. Hvis Forbundet ligeledes valgte at lade øernes tilknytningsforhold afgøre ved folkeafstemning, ville de med overvældende flertal gå til Sverige. Wyborch klagede i sin indberetning til Haag over denne demoraliserende smålighed. Det blev i øvrigt en forgæves svensk satsning. England betragtede det som sin strategiske interesse, at øerne forblev under Finland, hvilket derfor blev Forbundets løsning.

'Politiken' gav den 28/11 under overskriften 'De danske Tropper til Vilna' en kort og præcis beskrivelse af grundproblemet og parternes opfattelser: Vilnius, der før krigen havde et par hundrede tusinde Indbyggere, havde fra det 10. Aarhundrede været Litauens hovedstad. Befolkningen var efter polsk statistik 97 % polakker, resten litauere, russere og jøder. Litauerne påstod, at det polske Element kun udgjorde en ringe procentdel. Det var den uoverensstemmelse, som Folkeforbundet skulle løse ved en afstemning.⁸⁹

Hjalmar Branting, taler i Geneve til 13. rådsmøde, i 1921, dvs. efter Forbundet havde opgivet folkeafstemning i Vilnius-området, men før, det blev afgjort, at Finland beholdt Ålandsøerne. Folkeforbundets Fotosamling.

Det afgørende Forbundsrådsmøde blev afholdt 29/11. Det blev meddelt, at Holland ikke ville deltage, og at oberst Chardigny var udpeget som styrkens chef.⁹⁰

Den danske delegation blev 29/11 instrueret om at undersøge, hvilke løntillæg, der ville blive udbetalt, og hvilken udrustning man anbefalede, at styrken skulle medføre. Delegationen kunne 1/12 svare, at Danmark skulle bære de ordinære udgifter til styrken og foreløbig dække udgifterne til transport, særlig udrustning samt indkvartering og spisning. Styrken skulle medføre varmt tøj.⁹¹ Man forventede jo en tidlig udsendelse, og den russiske vinter, der også dækkede missionsområdet, var begyndt.

Det svenske Vilna-kontingent under vinteruddannelse.⁹²

30/11 svarede Forbundets generalsekretær den hollandske udenrigsminister. Han understregede, at resolutionen havde givet det juridiske grundlag, at missionen ville blive gennemført hurtigt, at den særdeles kompetente Chardigny ville lede missionen. Angående den logistiske støtte håbede Forbundet på at trække på den franske militærmission i Warszawa.⁹³ Dette sidste bidrog til missionens partiske karakter.

I Danmark havde partierne fået frist indtil 30/11 med hensyn til deres formelle svar på udkastet til lovforslaget om den mulige lille danske styrke. Der var ingen praktiske problemer, og man havde en model for at begrænse omkostningerne for Danmark. 'Nationaltidende' gjorde 29/11 klart, at der endnu ikke var taget bestemmelse om afreisetidspunktet, men tropperne skulle hurtigst muligt stilles til rådighed for Forbundet. Derfor ville lovforslaget blive fremsat og vedtaget ekstraordinært hurtigt. Man rådede over udrustningen til de 100 mand, så det ville ikke sinke afsendelsen. Den danske stat skulle selv kun dække de almindelige soldaterlønninger, resten ville blive refunderet.⁹⁴ Alle partierne gav deres tilslutning til dansk deltagelse, hvilket gjorde det muligt at lovforslaget hurtigt kunne vedtages af Rigsdagens to kamre.⁹⁵

Samme dag, 30/11, fik den danske udenrigsminister svar på sin anmodning fra 26/11 til gesandten i Warszawa. Denne indberettede, at Polen var positiv over for muligheden af en dansk deltagelse. Fra polsk side var det vurderingen, at den eneste og meget usandsynlige fare ved missionen var et væbnet opgør mellem bolsjevikker og Zeligowski. 2/12 supplerede gesandten med oplysningen om, at der var en alvorlig mangel på levnedsmid-

ler i Vilnius-området, og anbefalede, at den danske styrke skulle medbringe rigelige forsyninger hjemmefra.⁹⁶

Også den svenske delegationsleder Branting søgte klarhed om risikoen og diskuterede omkostningerne. Det svenske kontingent ville kun blive afsendt, hvis freden i området blev opretholdt. Han kunne afkræfte rygter om, at bolsjevikiske ville besætte området. Udgifter til styrken forventedes ikke at blive store. I sidste omgang skulle de dækkes af Polen og Litauen.⁹⁷

1/12 modtog generalsekretæren officielt Brantings bekræftelse af, at Sverige ville deltage, og samme dag meddelte Danmark, at landets deltagelse kun manglede parlamentets godkendelse, der måske allerede ville følge næste dag.⁹⁸

Dagen før, den 30/11, havde den svenske regering taget den formelle beslutning om at opstille det svenske kontingent. Det skulle nå fuld styrke 6/12 og være klar til afmarch den 10/12. Man tilbød høje lønninger og tillæg for at sikre, at man på trods af højkonjunkturen kunne få gode folk.⁹⁹

Ligeledes 1/12 bestemte Forbundsrådet, at Chardigny ud over at være chef for den internationale styrke også skulle være leder af den civile kommission, der skulle gennemføre folkeafstemningen. Kommissionen skulle søge enighed med begge regeringer både om udstrækningen af afstemningsområdet og om afstemningens form. Derefter skulle den have ansvaret for at organisere afstemningen, for at observere og bedømme gennemførelsen, samle de godkendte resultater og fremlægge en rapport. Chardigny vurderede, at han skulle anvende to måneder til at forberede valgkampagnen, to måneder til at udarbejde afstemningslister, en måned for revision af disse lister og tre måneder til selve valgkampen. Dvs. otte måneder efter, at han havde opnået enighed med de to regeringer, hvor Litauen stadig fastholdt, at der ikke skulle gennemføres afstemning i selve Vilnius by.¹⁰⁰

1/12 havde den danske gesandt i Stockholm sendt en beskrivelse af det planlagte svenske kontingent. Et kompagni på 100 mand under en kaptajn. Kompagniet havde derudover tre yngre officerer, en intendant, der var ansvarlig for pengevæsnet, og syv underofficerer. Af kompagniets tre delinger blev en forstærket med to tunge, vandkølede maskingeværer og en anden af to lette 'Madsen' rekylgeværer. Der indgik tre sygepassere samt en sanitetsbefalingsmand og to motorcykelordonnanser. I styrken indgik på trods af Forbundets anvisning en oberstløjtnant. Ham kommer vi tilbage til. Styrken ville få udrustning til hårdt vintervejr og ville blive holdt samlet, klar til udsendelse. Man ville medbringe køkkenvogn, men anskaffe heste på stedet. Mandskabet ville få kontrakt til 1/11 1921.¹⁰¹ Man medførte 500 skud pr. gevær, 7000 pr. tungt maskingevær og 3000 til hvert 'Madsen' rekylgevær. Ammunitionen omfattede ikke håndgranater. Transporten skulle ske med krigsskib fra Karlskrona til Danzig, i julen dog med civil damper via Liepaja i Letland. Man havde tidlige-

re forsøgt at arrangere fælles transport med den norske og danske styrke, men en norsk jernbanestrejke havde hindret en rettidig transport til Sverige.¹⁰² Kilderne omtaler ikke, om strejken var et resultat af den norske arbejderbevægelses forsøg på at sabotere landets deltagelse.

Det norske Arbeiderpartis Anders Buen, der var leder af den eneste væsentlige parlamentariske modstand i de nordiske lande mod deltagelse.¹⁰³ Billedet findes på Arbeiderpartiets hjemmeside.¹⁰⁴

I Norge besluttede regeringen 2/12 at svare bekræftende på anmodningen. Dette skete på trods af, at Arbeiderpartiet under Anders Buen samt et antal borgerlige politikere var åbne modstandere, idet man frygtede at miste selvbestemmelsesretten og neutraliteten. Regeringens begrundelse var, at missionen faldt inden for Folkeforbundets rammer, samt at alle adspurgte lande, herunder Sverige og Danmark, havde svaret ja. Når man var medlem af Forbundet måtte man opfylde sine forpligtelser.¹⁰⁵ Arbejderpartiets modstand var en naturlig følge af, at partiet med den Moskva-tro linie, man havde valgt i 1918, lå klart til venstre for det danske og svenske socialdemokrati. Partiet måtte af alle kræfter modarbejde Folkeforbundet, der handlede i direkte modsætning til Sovjetunionens interesser.

Med en bemyndigelse fra ministermødet tidligere på dagen fremlagde Forsvarsminister Klaus Berntsen lovforslaget i Folketinget 2/12. Alle partierne havde givet deres tilslutning, De Radikale og Socialdemokraterne dog på betingelse af, at mandskabet var frivilligt.¹⁰⁶

Forslaget var meget generelt formuleret: 'Forsvarsministeren bemyndiges til at lade et Kommando paa ca. 100 Mand af Hæren indtræde i det internationale Korps, som skal sikre Udførelsen af den Folkeafstemning, der skal finde Sted under Folkenes Forbunds Kontrol i de af Lithauen og Polen omstridte Territorier. Kommandoet tilvejebringes af Frivillighedens vej.' I bemærkningerne til forslaget meddeltes, at korpset ville blive sammensat af kontingenter fra England, Frankrig, Spanien og Belgien, 'og der er derudover rettet Henvendelse til enkelte andre Stater, deriblandt Danmark, Norge, Sverrig og Holland, om at afgive Kontingenter.' 'Alle Udgifter, med Undtagelse af de normale Udgifter til de paagældende Troppers Underhold i Hjemlandet, vil blive refunderet af Folkenes Forbund paa først mulige Budget.'¹⁰⁷ Det blev ikke oplyst, at Holland havde afvist at deltage. Ifølge 'Politiken' den 2/12 var den hollandske begrundelse 'Frygt for Bolsjevismen og Tyfusfaren.'¹⁰⁸

Samtidig udsendte Krigsministeriet (ministeriet for hæren) en meddelelse om de planlagte praktiske foranstaltninger:

'Under Forudsætningen af Lovgivningsmagtens Samtykke paatænker Regeringen, efter Opfordring fra Folkenes Forbunds Raad, at lade en styrke af ca. 100 Mand,

formeret som et Kompagni, indtræde i det internationale Korps, som skal sikre Udførelsen af Folkeafstemningen i de af Litauen og Polen omstridte Territorier. Kommandoet, der antageligt skal afgaa i en nær Fremtid til Vilna, ønskes tilvejebragt ad Frivillighedens Vej. I den Anledning opfordres hjemmesendte Værnepligtige af Fodfolket, der ikke er over 30 Aar gamle (Sekondløjtnanter, Kornetter, Korporaler, Underkorporaler og Menige, herunder Rekylgæværsskytter, Reservehornblæsere og Sygehjælpere) samt Sygepassere til snarest muligt at indsende skriftlig Ansøgning til det Kompagni (Sundhedstroppersnes Depot), ved hvilket de staar i Nummer, om at maatte komme i Betragtning. Ansøgningen skal indeholde Oplysning om, hvorvidt de paagældende er gift eller ugift. De, der antages, vil forinden Afrejsen blive underkastet Vaccination af Hensyn til mulig forekommende Sygdomme.’¹⁰⁹

Debatten i Folketinget dagen efter blev præget af en hård meningsudveksling mellem på den ene side Venstres ordfører Brorsen samt forsvars- og udenrigsministrene, der anså deltagelsen som en 'Ærespligt' og den tidligere radikale statsminister Carl Theodor Zahle, der fremkom med reelle betænkeligheder.

Zahle så det som væsentligt, at korpset først kom af sted, når det var sikkert, at afstemningen kunne finde sted. Forholdene skulle være 'pacificerede'. Han anerkendte, at Danmark burde vise taknemmelighed for støtten til folkeafstemningen i Sønderjylland, men

Carl Theodor Zahle.¹¹⁰

'... jeg vil dog tillade mig at spørge den højtærede Udenrigsminister – da jeg og vist de fleste her i Danmark er ret ukendte med Forholdene dernede i Lithauen og Polen -: Er der Fred dernede nu, saaledes at dette Troppekontingent, hvis det bliver sendt derned i den allernærmeste Tid, kommer til Tilstande, hvor man ikke risikerer, at det kan blive inddraget i nogen som helst Art af krigerske Forviklinger? Det ville jo være underligt for det danske Folk at sende et Troppekontingent ned til Polen og Litauen, som der vilde kunne blive indblandet i Kampe, som vi slet ikke kender noget til, og som vi ikke ret ved Besked om, hvad de drejer sig om. Hvis den højtærede Udenrigsminister kan indestaa for, at Forholdene er fredelige, og at Afstemningen vil kunne finde Sted, og at Tidspunktet til at sende Troppekontingentet derned med det Formaal at sikre Udførelsen af Folkeafstemningen allerede nu kan siges at være inde, saa skal jeg ikke modsætte mig, at det sendes af Sted. Men det kan kun være på Ministeriets Ansvar for, at Tilstanden dernede er saadanne.’¹¹¹

Udenrigsministeren Harald Scavenius gjorde klart, at det var umuligt for regeringen at garantere, hvorledes forholdene ville udvikle sig.

'Det eneste, jeg kan sige og sige med Sandhed, er, at saavel Polen og Lithauen har accepteret Forbundsraadets Henstilling om at lade Stridighederne afgøre ved en Folkeafstemning. Som det er det ærede Ting bekendt, deltager Polen ikke direkte som Stat i de krigerske Foranstaltninger mod Lithauen. De krigerske Forviklinger, der i Øjeblikket er, er jo fremkommet ved, at en Polak, født i de Omraader, Zeligowsky, har samlet nogle Friskarer, som truer Vilna og forskellige andre Punkter i det tidligere Vilna Guvernement. Paa Grund af den derved opstaaede Situation henvendte Folkenes Forbund sig til Polen og Lithauen og foreslog dem, at en Folkeafstemning skulde finde Sted. Dette gik begge Parter ind paa, og deres Repræsentanter, som var stedte for Raadet dernede, skiltes, idet de rakte hinanden Haanden, hvilket gjorde et stærkt Indtryk paa de tilstedeværende, idet de deri saa et første Udslag af Folkeforbundets heldbringende Idé. Saaledes ligger Forholdet, og saavel vi som Sverige og Norge har telegraferet ned til vore Delegationer i Genf og meddelt dem, at under de Forudsætninger, der var til Stede, vilde de forskellige Lande gaa med til at udsende saadanne Korps. Der er givet Ordre til, at disse Stridigheder skal ophøre, og det er de for øvrigt ogsaa. Der er endvidere gjort Foranstaltninger til, at Zeligowskys Tropper trækker sig tilbage fra det Omraade, hvor Afstemningen skal finde Sted. Men som jeg begyndte med at sige: jeg kan vel sige, hvordan Forholdet ligger, men jeg kan selvfølgelig ikke afgive nogen Garanti for, at de Herrer vil holde sig alt efterretteligt, hvad de har lovet.'¹¹²

C. Th. Zahle understregede betingelserne for partiets tilslutning:

'... I et Brev, dateret den 1. December i Aar, og som samme Dag er af mig overgivet til den højtærede Statsminister, konstaterede jeg, paa hvilket Grundlag der er Enighed mellem Statsministeren og mig om Betingelserne for, at dette Troppekontingent skulde gaa til Vilna, og at det radikale Venstre paa disse Betingelser gav sin Tilslutning. Iblandt disse Betingelser var udtrykkelig denne, at Korpset først afsendes, naar Folkeafstemningen skal finde Sted. Der var ikke nogen aldeles klar Udtalelse, vi fik fra den højtærede Udenrigsminister, men af nogle Ord, som Udenrigsministeren har været saa elskværdig senere at fremsætte overfor mig, har jeg nu faaet den Opfattelse, at det er den højtærede Udenrigsministers Forventning, at der ikke kommer nogen Tilsigelse fra Ledelsen af dette Troppekontingent eller fra Folkeforbundet om, at disse 100 danske Mand skal gaa derned, før Folkeafstemningen er sikret (Udenrigsministeren [Harald Scavenius]: Før Forudsætningen for Korpsets Udsendelse er til Stede!). Ja, men Forudsætningen for Troppekorpsets Udsendelse er jo den, at det skal derned for at være Politivagt under Folkeafstemningen for at sikre dennes frihed (Udenrigsministeren [Harald Scavenius]: Ja!). Dette bekræfter den højtærede Udenrigsminister udtrykkeligt nu. Jeg gaar derfor ud fra, at Regeringen gør sit yderste for, at denne Forudsætning bliver opfyldt. ...'¹¹³

Forsvarsminister Klaus Berntsen svarede:

'... Det, der vil ske dernede, er akkurat det samme som det, vi har været Vidne til her i Danmark, da engelske og franske Tropper laa i Sønderjylland. Her skete intet Overfald paa dem. Det er ikke en Politistyrke, men selv om vi kalder det en Politistyrke, er det vist ikke det ærede Medlems Mening, at hvis de bliver overfaldet, skal de lade sig slaa ned. Det er vel ikke Meningen, og her kan ikke være Tale om andet end at gaa ud fra som givet, at naar de forskellige Magter er enige om i Fællesskab at sende Kontingenter derned for at beskytte Afstemningens Frihed i disse Landsdele, sker der ikke noget, medmindre der kommer Bander enten fra Rusland eller andre Steder fra – det haaber vi ikke, der kommer -, men skulde det ske, kan Tropperne kun sikre Afstemningen ved at værges sig mod saadanne Overfald. Vi kan ikke vide, hvad der kan ske i Fremtiden. Vi sender dem ned med den fredelige Mission at overvaage den Folkeafstemning, som de to Parter Lithauen og Polen er enige om skal foretages i Anledning af de to Landes Uoverensstemmelser med Hensyn til Landegrænserne. Jeg synes, at det er saa lige til. Jeg forstaar ikke, hvad det ærede Medlem vil reservere sig overfor. Vi kan ikke garantere ham andet end det, der foreligger. Der kan ikke være Tale om nogen militær Aktion, medmindre disse Mennesker bliver overfaldet. Hvad enten vi kaldet det en Militærstyrke – det er det jo, de bliver udrustet militært med, hvad der hører til et Militærkorps – eller et Politikorps, er Meningen den, at de skal beskytte de paagældende Folk, saa at de frit kan foretage deres Afstemning efter deres Overbevisning. Hvis et Politikorps bliver overfaldet, maa det selvfølgelig værges sig, og det samme maa en Militærafdeling; det er ganske klart.' ¹¹⁵

Forsvarsminister Klaus Berntsen.¹¹⁴

Zahle fik igen ordet:

'Naturligvis maa et Politikorps som en Militærafdeling værges sig, hvis det bliver overfaldet; det følger af sig selv, og det er ikke det vi taler om her. Det, der er min Aarsag til at tage Ordet her, er, at jeg mener, at vi her i Landet kun ved lidet om, hvordan det gaar til nede i Polen og Lithauen; men efter hvad der forlyder, fører man for Tiden Krig dernede, og jeg spørger: Gør man ikke det? Hvis man fører Krig dernede for Tiden, er det ikke Tidspunktet til at sende 100 danske Mænd derned for som Politi at overvaage Folkeafstemningen. Hvad den højtærede Forsvarsminister sagde om Formaalet med dette Kontingents Afsendelse, er jeg fulkommen enig med ham i; det skal derned for at gøre Polititjeneste under Afstemningen for at sikre dennes Frihed, og mod dette har jeg ingen som helst Indvending at gøre. Men

*paa Grund af de Efterretninger, vi faar, om stærk Uro og Ufred, maaske Krig, dernede, er det, jeg siger, at Ministeriet maa drage Omsorg for, at disse Folk ikke kommer af Sted før Forudsætningen – som den højtærede Udenrigsminister meget rigtig sagde – er til Stede, nemlig den Forudsætning for, at Afstemningen kan finde Sted, at der er Ro dernede (Udenrigsministeren [Harald Scavenius]: Netop!)*¹¹⁶

Derefter støttede socialdemokraten Laust Rasmussen det synspunkt, som Zahle havde fremført, at kontingentet først skulle afsendes, når der var sikkerhed for, at folkeafstemningen ville finde sted.¹¹⁷

Regeringen prioriterede en hurtig reaktion på Folkeforbundets, dvs. Frankrigs, ønsker. Zahle understregede, at man ikke måtte optræde på et for svagt grundlag, eller unetralt.

Da lovforslaget senere 3/12 var blevet forelagt for Landstinget, understregede socialdemokraten Bramsnæs, at partiets godkendelse var under den forudsætning, at der var tale om at give et korps med en speciel politiopgave en neutral karakter.

Trier fra de radikale udtalte, at særlig Danmark vanskeligt kunne holde sig tilbage, når der fra Forbundet kom en anmodning som den her behandlede. Han gik ud fra, at der udelukkende var tale om en polititjeneste, en sikring af ro og orden ved en betydningsfuld afgørelse, og at der her intet som helst præcedens var givet for løsning af militære opgaver.¹¹⁸

Zahle blev hængt ud i 'Nationaltidende' den næste dag. Avisen så det som sandsynligt, at han ønskede, at '... 100 Mand skulde sendes af Sted uden skarpe Patroner. ...'. Hans kritiske holdning synes at ignorere, at P. Munch, der var medlem af den danske delegation i Geneve, havde anbefalet udsendelsen af styrken. Men Zahle skulle jo tage hensyn til sit 'anti-militaristiske' bagland,

' ... derfor saa man Hr. Zahle anstrenge sig af yderste Evne for at faa de hundrede Soldater gjort saa civile som muligt; det maatte endelig understreges, at de kun var en Politistyrke. Det fremgaar ikke af Debatten, om Hr. Zahle har haft Klaus Berntsen mistænkt for som en nordisk d'Annunzio at ville begynde for sig selv og føre Krig med sine hundrede Mand, maaske genoptage Valdemar Sejrs Politik paa Østersøens Østkyst.

Det maa have været et eller andet i den Retning, der har foresvævet Zahle, ellers forstaa man ikke, hvorfor han havde saa travlt med at understrege, at det var en Politistyrke. I Virkeligheden er der jo ingen, der har tænkt sig an-

Gabriele D'Annunzio.
Adriaterhavets uheldige
model for Zeligowski.¹¹⁹

det. Poliitiets Opgave er at holde Orden, og dette er jo netop ogsaa, hvad de internationale Troppedetachementer vil have at gøre i Vilna, intet andet eller mere. Hr. Zahle mente ... at maatte fremhæve vore Soldaters civile Karakter. Derfra stammer hin vidunderlige Tanke at sende den danske Afdeling ud uden Patroner. Hr. Zahle erindrer fra den Tid, da han var Borgmester i Stege, at den lokale Betjent heller ikke var bevæbnet med andet end en Stok; den danske Styrke i Vilna burde altsaa organiseres i Lighed dermed, saa kunde man se, at det var rigtigt Politi – ligesom det hjemme i Stege – og saa var den radikale Samvittighed frelst. Forsvarsministerens djærve Spørgsmaal, om det saa ikke var bedre at udstyre Soldaterne med Patteflasker, var nok til at feje dette Pjat til Side. Men Hr. Zahle har den kedelige Egen-skab, at han aldrig kan opdage, naar han gør sig selv latterlig, og han havde ikke faaet nok endnu. Han vilde have Garanti af Udenrigsministeren for, at der ikke blev Uroligheder i Vilna; det er ikke godt at vide, hvorfor han ikke lige saa gerne vilde have Garanti for, at det ikke blev Regnvejr i den Tid, den danske Afdeling skal op-holde sig i den polske By. De internationale Detachementer kommer netop for ved deres tilstedeværelse at forebygge Uroligheder; hvis man var ganske sikker paa, at disse ikke opstod, behøvede man jo slet intet Mandskab at sende af Sted. Det er den sædvanlige radikale Logik; de vil nok bringe en Forholdsregel i Anvendelse, men kun, hvis man paa Forhaand vil garantere dem, at der ikke er Brug for den!'¹²⁰

Uanset saglig uenighed og indædt had og drilleriet mellem De Radikale og Venstre blev lovforslaget hurtigt behandlet og vedtaget i Rigsdagen 3/12 1920. Man kunne gå i gang med de praktiske forberedelser. Regeringen havde forstået det politiske mandat for den danske styrkes udsendelse og deltagelse. 4/12 blev delegationen i Geneve instrueret om at få oplyst, hvornår man vil have klarhed om afstemningsområdets begrænsning, afstemningsmetoder, litauiske og polske troppers tilbagetrækning, tidspunkt for afstemning og udsendelse af tropperne samt kommandoforhold og styrkechefens instruktioner.¹²¹

6/11 meddelte Danmark Forbundets generalsekretær, at man kunne råde over det danske kontingent på 100 mand samt de 4-5 ekstra officerer.¹²²

Indledende klargøring

*'Efter hvad vi erfarer, har 2den Divisions Korporalskole, der ligger her i Byen, meldt sig frivillig for at gøre Polititjeneste i Vilna. Korporalskolen tæller i alt 56 Mand; de har alle sammen med Officerer og Underofficerer udtalt Ønske om at faa Lov til at drage af Sted. Skolens Chef er Kaptajn Jørgensen'*¹²³

Jørgensen, her senere som oberstløjtnant. Forsvarets Portrætsamling.

Som i Norge fremkom interesserede danske soldater hurtigt med ønsket om at komme i betragtning. 27/11 havde hærens kommandomyndig for Sjælland, 1. Generalkommando anmodet 4. Regiment om at finde frivillige til chefstillingen for det påtænkte kommando.

Den 47-årige Jørgensen var den eneste der meldte sig, hvorefter han blev indstillet af regimentet på trods af, han 'ikke i særlig Grad (er) kyndig i Fransk'. Jørgensen havde under Verdenskrigen været sendt til USA i et udstrakt og forgæves forsøg på at skaffe ammunition til hæren. Han var kendt i Krigsministeriet fra sin

tjeneste her som en rolig og besindig mand, og havde været en kompetent leder af krigsfangetransport efter afslutningen af krigen. Den 3/12 meddelte Krigsministeriet regimentet, at han skulle være chef af styrken.¹²⁴

I sit portræt af Jørgensen understregede 'Politiken', at han som ung Løjtnant havde deltaget i Einar Mikkelsens Grønlandsekspedition 1909-10 og saaledes havde 'praktisk Erfaring for Tjeneste under koldere Himmelstrøg.'¹²⁵ Det kan godt være, at man ikke vidste meget om de politiske forhold i missionsområdet, men man vidste, at Rusland var koldt om vinteren.

4/12 offentliggjorde Folkeforbundets Generalsekretariat den missionsforberedende korrespondance med regeringerne i Sverige og Holland. Den hollandske udenrigsminister Karnebeek havde i en skrivelse betonnet, at den internationale troppestyrke måtte forberedes omhyggeligt, hvis man ville undgå et uheldigt udfald og derved en blottelse af Forbundet. Generalsekretæren havde svaret, at man ikke kunne forudse, hvilken holdning General Zeligowski ville indtage, men man kunde håbe, at han ikke ville modsætte sig de nødvendige forholdsregler. Fastsættelsen af afstemningsområdet påhvilede i henhold til Rådets beslutning Rådet selv, og dette ville træffe sin afgørelse, når det havde sat sig ind i indstillingen fra Kommissionen. Instrukserne for den Kommission, der skulle forbedre folkeafstemningen, blev fastsat i mødet den 1. December.

Det var nu klart, at kommissionen ville bestå af 5 medlemmer. Den udpegede chef for den internationale styrke, Chardigny, var kommissionens formand. Kommissionen skulle

gennemføre afstemningen. De internationale styrker skulle fungere som politi. Hvis afstemningen bliver gjort umulig som følge af konflikter mellem Kommissionen og den polske, den litauiske regering henholdsvis en anden myndighed, eller hvis der udbrød væbnede konflikter i afstemningsområdet, var det Kommissionens sag at foreslå Rådet at lade tropperne transportere bort. I påtrængende tilfælde skulle disse selv træffe de nødvendige forholdsregler. Dette var den danske delegations mulighed for at svare på den modtagne instruktion samme dag, som den var modtaget. Man understregede bl.a., at korpset kun havde en politiopgave, og at det skulle evakueres i tilfælde af konflikt.¹²⁶

Efter Folkeforbundets opfattelse på dette tidspunkt skulle styrken altså sendes hurtigst muligt. Hvis det gik galt, kunne man sende den hjem igen. Dette var i modsætning til det grundlag, som den danske regering havde fået godkendt af Rigsdagen.

Komplikationerne var allerede på vej. 3/12 meddelte Litauen, at Sovjetunionen ikke ville acceptere den internationale styrkes deployering og bad Folkeforbundet om kun at holde styrken klar til afsendelse.¹²⁷

Denne oplysning påvirkede dog endnu ikke de danske forberedelser. Udenrigsministeriet var ganske vist 6/12 blevet orienteret om problemer med Litauen i et fortroligt kodetelegram fra delegationen i Geneve, og at Forbundsrådet havde svaret 'svævende'.¹²⁸

Holland havde samtidig med den danske Rigsdagsdebat bevæget sig mod en beslutning om at deltage. 3/12 havde van Karnebeek skrevet fra Geneve, at man af hensyn til international solidaritet måtte deltage, på trods af, at man havde visse reservationer af praktisk og teknisk karakter. Man overvejede en anvendelse af marineinfanterister. Samme dag besluttede det hollandske ministerråd, at der kunne sendes en 199-mands styrke, men den endelige beslutning blev delegeret til van Karnebeek i Geneve. 6/12 blev der indstillet om deltagelse.¹²⁹

Men 8/12 anmodede Krigsministeriet hærens afdelinger om at sende ansøgninger fra hjemsendte værnepligtige direkte til 4. Regiment, så de var fremme 11/12. I hele forløbet optrådte ministeriet uden at inddrage Generalstaben – den landmilitært sagkyndige myndighed – i forberedelsen af missionen og der er heller intet, der tyder på, at stabens efterretningssektion blev involveret i forberedelser eller beslutninger. Dog skulle afdelingernes indberetning om frivillige, egnede kandidater blandt befalingsmændene sendes frem ad kommandovejen til Krigsministeriet, hvor de skal være fremme senest 14/12.¹³⁰

9/12 markerede venstrefløjen i Socialdemokratisk Ungdomsforbund, der tidligere havde fået stækket den frivillige danske indsats i de baltiske frihedskrige, sin modstand mod kommandoet i et brev til regeringen. SUF havde i foråret 1919 brudt med Socialdemokratiet, og var nu ungdomsorganisationen i det nystiftede 'Danmarks Kommunistiske Parti (Venstresocialisterne)'.¹³¹

Brevets holdning var på linie med det norske Arbeiderpartis og med den svenske venstre-socialistiske modstand:

'Da den danske Rigsdag i Februar 1920 vedtog Danmarks Indmeldelse i Folkenes Forbund, udtalte Socialdemokratisk Ungdomsforbund paa den danske Arbejderungdoms Vegne sin Protest derimod, idet vi pegede paa de Konsekvenser, en saadan Tilslutning vilde faa.

Nu - kun 3/4 Aar efter - er de første Følger indtruffen, idet Folkenes Forbund har anmodet Danmark om at sende 100 danske Soldater til Vilna for at overvaage Folkeafstemningen der - og Rigsdagen har enstemmigt vedtaget at ville gøre det.

Socialdemokratisk Ungdomsforbund fremsætter ved nærværende i den danske Arbejderungdoms Navn sin skarpeste Protest mod, at Danmark paa denne Maade indblander sig i andre Nationers Anliggender, og vi peger paa de Farer, som dette frembyder for Landets Neutralitet i eventuelle Krige og Forviklinger.

Det bliver den danske Ungdom, der, om saadanne Følger indtræffer, kommer til at ofre Liv og Førlighed, og Regering og Rigsdag har ved denne Handling fremkaldt en blodig Trusel mod det hele danske Folk, som UNGDOMMEN først og fremmest maa protestere imod.

Der er her skabt et Præcedens af skæbnesvanger Karakter, og naar Folkenes Forbund i kommende Tider ikke beder om Hundrede, men om Tusinder af Mænd, vil Ansvarret med al sin Vægt falde paa de Forsamlinger, der har banet Vejen for saadanne Krav.

Paa den danske Arbejderungdoms Vegne nedlægger vi den skarpeste Protest (og) vil med de Midler, vi har til Raadighed bekæmpe denne og eventuelle andre Vedtagelser i denne Sag.' ¹³¹

Brevet blev 11/12 trykt på forsiden af Danmarks Kommunistiske Parti (Venstresocialisterne)'s dagblad 'Arbejdet'. Avisens modstand mod udsendelsen var indledt 30/11 med artiklen 'Fanden og Fingeren', hvor man understregede, at det ikke var 100 'københavnske Knippelsvingere', men fuldt udrustede soldater, der skulle af sted. Man viste, at den internationale kapitalisme stadig drømte om at genoprette den herlige kapitalistiske orden i den store arbejderrepublik. ... de 100 Mand var den første ratebetaling på vor skyld til "Folkenes(!) Forbund", d.v.s. til den sejrriige Entente. Man citerede den norske borgerlige 'Aftenposten' for, at dette ville blive det første skridt i den hvirvel, der vil blive både blodig og langvarig... De første 100 mand skulle vistnok udtages "frivilligt". Og der meldte sig jo nok 100. Også i Danmark er der jo en hel del døgenigte og eventyrere, der var til fals. Dette ros burde der - også igennem de faglige organisationer - sættes den sorte kokarde på, de burde stemples, som den smudsige bæreme, de var'.

2/12 konstaterede 'Arbejdet' på forsiden, at socialdemokraterne støttede udsendelsen under overskriften 'Højresocialisterne gaar med til Afsendelsen af de 100 Mand', og i artiklen, at denne støtte blev givet uden tvingende Grund. 4/12 konstaterede man på forsiden,

at 'De norske Socialdemokrater gaar mod Troppeforsendelsen til Vilna.' '... Socialdemokraternes Fører Buen, fremsatte Forslag om at henstille til Regeringen ikke at medvirke til, at norske Soldater sendes til Vilna.' I en anden artikeloverskrift samme dag konstateredes, at '100 danske Soldater sendes ud i det uvisse'. 5/12 fortalte avisen, at de norske socialister ville boykotte troppeafsendelsen og betragte frivillige som skruibrækkere. Man citerer resolutionen fra et 'Kæmpemøde' i Kristiania: 'I Anledning af Kravet om Troppeforsendelser til Vilna vil Mødet opfordre Arbejdernes Landsorganisations Sekretariat og Det norske Arbejderpartis Centralstyre til at erklære Boykot af en eventuel norsk Troppeekspedition. Deltagelse i det imperialistiske Vagthold vil være et aabenbart Neutralitetsbrud og vil kunne føre Landet ind i oprivende og ødelæggende Kampe mod en venligtsindet Nabo. En saadan Folkeforbrydelse maa forhindres med alle til Raadighed staaende Midler. Enhver som efterkommer Ordre eller som frivillig lader sig hverve til Lakajtjeneste for Nationernes Liga maa derfor brændemærkes som Strejkebryder.' 7/12 kunne man meddele, at det norske Arbejderpartis Centralstyre og LO's sekretariat havde levet op til opfordringen og tilsluttet sig en udtalelse, der sluttede med '... Ikke en eneste ærekær Mand til den imperialistiske Vagttjeneste i Vilna! Gør Boykotten effektiv! Og behandl eventuelle Blokadebrydere som regulære Strejkebrydere.' 10/12 vendte 'Arbejdet' tilbage til det hjemlige Vilnakommando. 'Skruibrækkergarden der skal til Vilna. 600 Idioter har meldt sig'. 'Der er virkelig endnu saa mange Idioter, at Krigsministeriets Opfordring om frivilligt Mandskab til Vilnaekspeditionen er blevet fulgt af over 600. De "bedste" vil nu blive udtagne ...', og 11/12 fulgte så det åbne brev.¹³²

Oplysningerne om problemerne med Litauen nåede Danmark 10/1. Ganske vist meddelte Kommissionens formand, at både den polske og litauiske regering havde erklæret, at de var rede til at begynde forhandlinger i Warszawa om afstemningsområdet. Men fra en pålidelig kilde havde Ritzaus Korrespondent erfaret, at den litauiske Repræsentant Voldemaras¹³³ havde haft lejlighed til at udtale sig overfor Forbundsrådet. 'Nationaltidende' bragte historien under overskriften: 'En opsigtsvækkende Vending i Sagen. Litauisk-russisk Sammenspil?'¹³⁴ Voldemaras erklærede, at den litauiske regering den 28. november havde modtaget en note fra Moskva, der mindede om, at Litauen i henhold til sin traktat med sovjetregeringen fra den 12/7 ikke måtte give tropper, der tilhørte magter, der var fjendtlighedsindede overfor sovjetregeringen, adgang til områder, der er tilkendt Litauen ved traktaten. Voldemaras bad derfor om, at Folkeafstemningen blev udsat. Balfour¹³⁵ fremhævede i sit svar, at dette betød en radikal ændring i Litauens politik, og anmodede om oplysning om de virkelige bevæggrunde til ændringen.

Hymans havde spurgt, om den litauiske regering gav afkald på at lade Vilna-spørgsmålet løse ved folkeafstemning. Dertil havde Voldemar svaret nej. Denne holdning fra Litauens side havde gjorde et dårligt Indtryk på Rådets medlemmer. Litauen syntes at ville tage parti med sovjetregeringen og at søge at unddrage sig Folkeforbundets myndighed. Forbundet fremhævede i øvrigt, at sovjetregeringen i henhold til Riga-Traktaten ikke måtte blande sig i Vilna-spørgsmålet. Branting havde overfor Ritzaus Bureaus Korrespondent er-

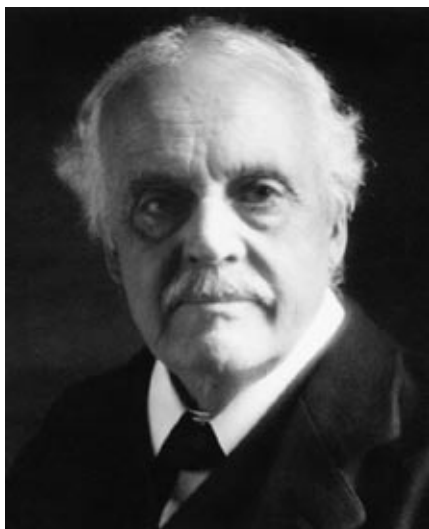
klæret, at han ikke kunne forstå, hvorledes sovjetregeringen kunde kræve ret til at blande sig i spørgsmålet, der ikke var et russisk, men kun en polsk-litauisk sag.

Den litauiske delegationsleder Augustinas Voldemaras.¹³⁶

Ligeledes 10/12 modtog det danske udenrigsministerium en indberetning fra gesandten i Warszawa om en samtale med 'Jardigny' – dvs. Chardigny. Polen ville søge en overenskomst med Litauen, men franskmanden mente ikke, at den var opnåelig. Men hvis den ikke blev opnået, ville et internationalt korps ikke kunne udsendes. I hvert fald var en udsendelse af danske tropper ikke nært forestående.¹³⁷

Den internationale styrke var jævnfør 'Nationaltidende' ud over nogle officerer nu på 300 franske, 300 spanske, 100 hver fra henholdsvis Belgien, Danmark, Norge og Sverige samt 30 italienske soldater, dvs. at man med de i avisen ikke nævnte 300 britiske nærmede sig målet på 1500. Den hollandske regering havde som nævnt bestemt 6/12, at man trods reservationer ville sende et kontingent.¹³⁸

Den britiske delegationsleder Lord Balfour. Folkeforbundets Fotosamling.

Folkeforbundet havde henvendt sig til Holland allerede 21/11, men landet var grundlæggende skeptisk overfor organisationen, som man - korrekt - opfattede som et instrument for sejrherrenes politik. 9/12 svarede man dog, at Holland kunne sende et kontingent af frivillige.¹³⁹

Jørgensens svenske og norske kompagnichefskolleger var udpeget på det tidspunkt. Svenskeren var den 43-årige kaptajn H. O. Skjöldebrand fra Svealifgarde, der i 3½ år havde været chef for en svensk gendarmeriopgave i Persien.¹⁴⁰ Nordmanden var den 36-årige kaptajn Gunnar Spørck fra Garden. Hans udlandserfaring var begrænset til 'studierejser'. Det norske kompagni havde gennemført normal uddannelse og ville i nærmeste fremtid blive indkaldt for at blive samarbejdet.¹⁴¹

11/12 rekvirerede Folkeforbundet en detaljeret opgørelse over det danske kontingents sammensætning, der skulle sendes til den franske oberstløjtnant Requin, der var afgivet til Forbundets permanente rådgivende militærkommission.¹⁴² Oberstløjtnanten skulle være

forbindelsesofficer til den franske hærchef Marskal Foch, der havde fået det overordnede ansvar for at organisere den logistiske støtte til Vilna-missionen. Man skulle også angive den dato, hvor det danske Vilnakommando ville være klar til afrejse.¹⁴³

Det syntes at være gået op for de danske myndigheder den 13/12, at det ikke ville gå så hurtigt. Man havde denne dag befalet, at kaptajn Jørgensen skulle afgive kommandoen over 2. Divisions korporalskole den 16/12. Næste dag kom der kontraordre. Han skulle indtil videre fortsætte som både chef for sit kompagni og for skolen.¹⁴⁴

Folkeforbundet havde i begyndelsen af december anmodet den polske regering om den planlagte reduktion af Zeligowskis styrker. Der kom intet svar. Derimod konstaterede den militære kontrolkommission den 15/12, at generalen nu rådede over 50.298 mand og 12.394 heste, dvs. en styrke, der var større end hele den litauiske hær. På grund af svigtende forsyninger levede den store styrke af landet i et område, der allerede gennem 5 år var blevet udpint af tyske, litauiske, polske og sovjetiske besættelsesstyrker.¹⁴⁵ Forsyningssituationen i missionsområdet skulle snart blive en selvstændig alvorlig hindring for afsendelse af styrken.

Den 16/12 blev 4. Regiments forslag til kontingentets personelsammensætning godkendt med mindre ændringer. 21/12 blev regimentet henvist til sammen med de faglige myndigheder at udarbejde detaljerede forslag til tildelingen af udrustning, ammunition, transportmidler, sanitetsmateriel og inventar. Den 23/12 blev det besluttet, hvilke befalingsmænd, der skulle indgå i kompagniet, og hvilke officerer, der skulle udsendes til andre opgaver ved den internationale styrke. Valget af reservelægen til kompagniet - C. Wroblewski - syntes hensigtsmæssigt af mere end én grund.¹⁴⁶

Samme dag orienterede Krigsministeriet Udenrigsministeriet om planlægningen af kommandoet, så man kunne orientere franskmændene og Folkeforbundet:

'Kompagniets Styrke vil udgøre:

6 Officerer og ligestillede

19 Underofficerer og ligestillede

ca. 120 menige

1 Ridehest

1 Trainvogn

2 stk 2-tons Lastvogne

1 Motorcykle med Sidevogn

samt desuden følgende Sanitetspersonel

1 Læge

7 menige

Af Sanitetsmateriel medføres

*1 større Kantine og de for Kompagniet fornødne Forbindsstoffer, Medikamenter, Sera, Desinfektionsmidler og profylaktiske Medikamenter for Kønssygdomme, 3 Baarer
1 transportabel Desinfektionsovn*

Af Ammunition medføres 100 000 Patroner ialt til Geværer og Rekylgewærer samt 1000 Haandgranater og af Levnedsmidler det for Overrejsen (nogle Dage) fornødne.

Af Hensyn til, at alt Personale skal underkastes en tredobbelt Vaccination, vil der udkræves ca. 3 Ugers Varsel for Kompagniets Afrejse. Kompagniet, der vil blive formeret i København, paatænkes overført til Danzig ved Marinemisteriets Foranstaltning paa et af Flaadens Skibe, idet dog Trainet maa transporteres paa anden Vis, formentlig med Rutedamper.

Udenfor Kompagniet vil blive stillet til Raadighed 4-5 Officerer hver med 1 Ordonnans. Ogsaa for dette personales Vedkommende vil af Hensyn til Vaccination udkræves ca. 3 Ugers Varsel før Afrejse.¹⁴⁷

De soldater, der blev udtaget til tjeneste i kommandoet blandt de ca. 500 ansøgere,¹⁴⁸ skulle kontraktansættes.

På grundlag af Krigsministeriets opgørelse sendtes 17/12 et brev til Forbundets generalsekretær. Man meddelte, at kaptajn Jørgensen var designeret chef. Der skulle gå mindst 15 dage fra vaccination til afrejse, og da der skulle anvendes nogle dage til transport ville der være behov for et varsel på ca. tre uger. Det samme var gældende for de 4-5 ekstra officerer.¹⁴⁹

Signalerne om, hvornår styrken skulle af sted, var fortsat uklare. 17/12 anbefalede de franske militære myndigheder, at Danmark straks vaccinerede tropperne, ligesom flere af de andre lande havde gjort, da varslet for afrejse kunne blive kort. Forbundet havde givet sin permanente rådgivende militærkommission i Paris den opgave at koordinere logistikken og transportplanerne for de forskellige kontingenter. Det var som nævnt her oberstløjtnant Requin arbejdede.¹⁵⁰

Komitéen var i denne situation reelt underlagt den franske generalstabschef, general Maxime Weygand, som 18/12 indkaldte til et møde med den belgiske, spanske, svenske, engelske, norske og danske militærattaché i Paris til drøftelse af den samlede styrkes organisation.¹⁵¹ Under mødet blev det oplyst, at de belgiske, britiske, franske og spanske kontingenter var klar til afmarch. Det var nu planen, at de britiske, spanske og belgiske enheder skulle sendes til Vilnius med eskorteret jernbanetransport gennem bl.a. Schweiz og Østrig til Warszawa. Franskmændene skulle som hidtil transporteres til missionsområ-

det fra Memel (Klaipėda).¹⁵² 20/12 begærede franskmændene om transit med udgangspunkt i Forbundstraktaten. Styrkerne burde medbringe levnedsmidler til mindst 30 dage. Derefter ville nogle typer af levnedsmidler leveres af Polen. Hver kommando skulle klargøre et forkommando bestående af en officer og nogle hjælpere.

Weygand, Marskal Fochs generalstabschef, havde været lederen af den franske militære rådgivermission i Polen under krigen med Sovjetunionen. Han arbejdede under udsendelsen tæt sammen med Marskal Pilsudski.

Hollænderne var altså endnu ikke på listen. Først den næste dag, 18/12, meddelte den hollandske krigsminister i et brev til sin generalstabschef, at Holland ville sende 100 marineinfanterister. Ministeren rekvirerede en liste over polsk eller russisktalende officerer. De kunne melde sig frivilligt til missionen, som han forventede ville starte i slutningen af december og vare ca. 6 måneder.¹⁵³

Omfanget af de opgaver, som Forbundet havde pålagt Chardigny, syntes nu at være gået op for Forbundsrådet. Den 18/12 besluttede man at etablere endnu¹⁵⁴ en 'civil' kontrolkommission, der under den britiske general Burt skulle forsøge at skaffe enighed mellem polakker og litauere om afstemningens form, områdets udstrækning og for derefter at gennemføre folkeafstemningen. Det er dog også muligt, at man fandt Chardignys tidsplan uacceptabel.

Endelig den 20/12 skabte Forbundet en større klarhed om styrkens politiske mandat. De kontingentsendende lande modtog kopi af skrivelser fra vicegeneralsekretæren Jean Monnet til de polske og litauiske regeringer: Styrkens grundopgave var at sikre fri stemmeafgivning. Forbundet opfordrede igen polakkerne til at standse støtten til Zeligowskis styrker og bidrage til deres tilbagetrækning eller afvæbning. Man manglede stadig den militære kontrolkommissions forslag til afstemningsområdets udstrækning. Det skabte problemer, at en del af det omstridte område fortsat var besat af sovjetiske styrker. Området var dækket af aftaler, hvori Sovjetunionen, der ikke anerkendte Forbundet, var en part. Men den internationale styrkes mandat dækkede kun politiopgaver. Den ville ikke udgøre nogen trussel mod nabolande. En af styrkens væsentlige opgaver var at sikre tilbagetrækning eller opløsning af Zeligowskis styrker og neutralisering af Vilniusregionen under afstemningen. Detachementerne skulle straks trække sig ud af området, hvis der opstod væbnet konflikt.¹⁵⁵

I Sverige havde chefen for landets kontingent, oberstløjtnant Carl Henrik Viktor Landegren, gjort sig sine egne tanker om opgavens karakter. I sine private optegnelser anførte han, at han var designeret som bataljonschef for de nordiske og det hollandske kompagni. Dette kan ikke direkte bekræftes, men udpegningen af en fælles nordisk feltpræst gør, at det ikke kan udelukkes. Det er militær logik at forsøge at begrænse antallet af primære hævdinge.

Landegren vurderede, at det var absolut nødvendigt, at styrkerne kunne sætte sig i respekt overfor civilbefolkningen. Der var behov for klare skriftlige direktiver. Man skulle kunne forbyde at folk samledes i større grupper. Man skulle ikke udsende små patruljer. Man måtte kunne arrestere. Styrken skulle holdes samlet. Man måtte hurtigt sætte sig i besiddelse af hovedbanegårde og de derefter vigtigste bygninger. Landegren forberedte sig ved at samle efterretninger om de militære styrkeforhold og om de vigtigste aktører i litauisk politik. Han indså, at Forbundets idé med afstemning via torvemøder for at fastlægge hver landsdels tilknytningsforhold med stor sikkerhed ville lede til opløb og væbnede konfrontationer. Han forberedte sig derfor på at anvende magt overfor en fjendtligstillet forsamling: "Marsch i folkträngsel: Bibehålla armbågsfrihet, efter signal utrymna gata eller plats, att efter 3. uppmaningen vapen kan komma användes, påsätta bajonett, avge skott i luften, använda kolv, anv. bajonett., vid väpnat motstånd eldgifning. Om främra led önskar vika: handgr. eller minkastara. Skyttar i övervån. af hus. Marschordning: trupp med handgr. & pistoler i skyttelina, efter 30' kulspr.grp, ytterligare 30' ledaren med stödgrupp, och så huvudstyrkan". Oberstløjtnanten fortsatte med planlægning af rensning af torv, angreb på og forsvar af bygning, forsvar af banegård, husundersøgning, osv. Han fandt, at den sendte styrke var for let. Der kunne blive behov for tungere våben som bl.a. morterer.¹⁵⁶ Der er til tider langt fra de politiske overvejelser til kravene i missionsområdet.

Den 50-årige oberstløjtnant Landegren, medens han var chef for det svenske kontingent.¹⁵⁷

21/12 indberettede den danske konsul i Riga, at fremmede tropper ved Vilnius ville være i konflikt med den litauisk-sovjetiske fredsaftale. Konsulen havde haft en samtale med den polske gesandt Kaminiecki, der havde den opfattelse, at fremmede styrker ikke blot ville være et problem for Sovjet og Litauen, men også for Zeligowski. Polakken mente ikke, at folkeafstemningen ville blive til noget. Sverige fik tilsvarende meldinger fra sin gesandt i Tallinn i begyndelsen af januar.¹⁵⁸

13-29/12 drøftede de polske og litauiske delegerationer i Warszawa - uden at komme til enighed - hvilke områder, der skulle omfattes af folkeafstemningen.¹⁵⁹ På trods af dette var Chardigny optimistisk. 20/12 havde han fortalt

den svenske gesandt i Warszawa, at man indenfor fjorten dage ville være blevet enige om områdets udstrækning. Men juleaften telegraferede Bourgeois bekymret til obersten. Litauen havde ønsket oplysning om, hvilke skridt Forbundet ville tage for at standse Zeligowskis fortsatte generelle mobilisering af Vilnius befolkning. Rådets svar blev en deklARATION et par dage efter, der fordømte alle tiltag, der ikke medvirkede til afvæbning eller evakuering af Zeligowskis korps. Det var helt uacceptabelt at forstærke korpset, mens

man ventede på den internationale styrkes ankomst. Generalsekretæren Drummond noterede 23/12 i en skrivelse til Sverige, at situationen gjorde det klart, at den internationale styrke ikke kunne komme af sted foreløbigt. Dette fik den svenske regering til at reducere sit kontingents beredskab for at mindske omkostningerne.¹⁶⁰

I Holland drøftede parlamentets finansudvalg deltagelsen på sit møde 31/12. Det var 19/12, dagen efter krigsministerens brev til sin generalstabschef, blevet besluttet at sende sagen til debat i parlamentet, hvilket så var sket 22/12. Men diskussionen nytårsaftensdag fandt sted på et uklart grundlag. 28/12 modtog man en oplysning om, at missionen ikke ville blive til noget. Det uklare spørgsmål var Sovjetunionens stilling. Den næste dag, 29/12, rekvirerede Holland yderligere oplysninger hos Forbundets generalsekretær, der skulle anvendes ved parlamentsdebatten: deltagerlande, forhold for sårede og krigsenker, forsyninger samt operationens forventede varighed. 30/12 forsøgte den hollandske delegation i Geneve at skabe større klarhed om Sovjetunionens holdning.¹⁶¹

Ventetiden - januar og første halvdel af februar 1921

I slutningen af 1920 var det danske kommando klar til at blive indkaldt til de afsluttende par ugers forberedelser, når forudsætningerne for udsendelsen var til stede. Ophidselsen over ordvekslingen i Folketinget 3/12 havde dog ikke lagt sig. En meddelelse fra Folkeforbundet om, at tropperne kun havde politipligter havde fået 'Social-Demokraten' til at kalde forsvarsminister Klaus Berntsen 'militærgal', fordi han ikke havde udelukket muligheden af, at folkene kunne blive inddraget i en konflikt. 'Nationaltidende' understregede 4/1, at den socialdemokratiske ordfører Laust Rasmussen ikke havde rejst indvendinger mod ministerens svar.¹⁶²

Militærkommissionens forsøg på at skabe enighed om afstemningsområdet udstrekning syntes at have lidt skibbrud, da Polen og Litauen den 31/12 meddelte, at det ikke var muligt at nå til enighed. Men den svenske gesandt i Warszawa var på trods heraf fortrøstningsfuld, da han den 5/1 rapporterede, at parterne stadig søgte en løsning.¹⁶³

3/1 1921 havde Chardigny fremsendt en indberetning om de praktiske indkvarteringsforhold i Vilnius og mulighederne for at kunne få støtte. Den blev sendt til Marskal Foch i dennes egenskab som formand for den allierede militærkomité i Versailles. Rapporten var udarbejdet af en oberst Martin. Det var let at indkvartere 1.500 mand under fremragende forhold¹⁶⁴ fordelt på to kaserner i byen, hvis man også udnyttede nærtliggende civile bygninger. Den ene, 'Szepticki'-kasernen, kan ses vest for Neris-floden i den nordlige del af Vilnius-kortet tidligere i historien. Derimod var det vanskeligt at skaffe forplejning, idet byen havde været besøgt af de bolsjevikiske, litauiske og polske hære efter hinanden. Løsningen måtte derfor være at lade Polen være ansvarlig hovedleverandør af styrkens forplejning. Rapporten gennemgik derefter de betydelige nødvendige skridt, der måtte tages for at sikre styrkens sundhedstilstand under opholdet.¹⁶⁵

5/1 var nyheden i Danmark om kommandoet, at den 51-årige pastor Andreas Vangberg Storm havde tilbudt alle tre nordiske lande at virke uden vederlag som feltpræst ved deres kommandoer. Storm havde været sømandspræst i England, men var nu præst i Kastelskirken. Han var en kendt offentlig person med klare nationale holdninger, dekoreret både i Danmark og Sverige og formand i den danske Komité til Bekæmpelsen af den hvide Slavehandel. I begyndelsen af februar havde alle tre lande sagt ja til Storms tilbud om at være sjælesørger for deres folk.¹⁶⁶

Der var fortsat nervøsitet for troppernes sikkerhed og risikoen for at blive indblandet i krigshandlinger. 9/1 diskuterede den hollandske delegation ikke alene afsendelsen af styrken med Forbundets vicegeneralsekretær, Jean Monnet, men også planlægningen af deres tilbagetrækning ved sovjetiske fjendtlige handlinger.¹⁶⁷

10/2 indberettede konsulen i Riga, at forhandlingerne mellem Litauen og Polen var gået i stå, og at de ledende diplomater i byen ikke troede, at afstemningen ville blive gennemført. Han havde talt med en professor Simpson fra Edinburgh, der havde været leder af en

kommission, der skulle fastsætte grænsen mellem Letland og Litauen. Konsulen forventede den litauisk-polske grænse tilrettelagt på samme måde ved international mægling.¹⁶⁸

Samme dag skrev 'Nationaltidende' om en uventet, positiv udvikling, idet sovjetregeringen nu havde givet sin tilladelse til, at neutrale tropper kommer til at forrette polititjeneste i Vilnadi-striktet i afstemningstiden. Bladet havde spurgt i Udenrigsministeriet, om man havde fået nærmere meddelelse med hensyn til, hvornår danskerne skulle af sted. Dette havde man ikke, men man var tilbøjelig til efter telegrammet fra Stockholm at mene, at de danske Vilnatropper måtte være rede til at rejse i en forholdsvis nær fremtid.¹⁶⁹

Forbundets vicegeneralsekretær Jean Monnet. Han forlod Forbundet i 1923 i frustration over dets manglende effektivitet, men arbejdede i resten af sit liv for praktisk og reelt internationalt samarbejde. Folkeforbundets Fotosamling.

Dette var dog kun et håb, og 12/1 måtte selv Frankrig acceptere, at en løsning i bedste fald ville tage tid. General Weygand erklærede sig indforstået med, at Danmark først vaccinere soldaterne, når datoen for afrejsen var kendt. Generalen lovede i øvrigt at sende en rapport om troppernes indkvarterings- og forplejningsmuligheder i området samt om sundhedstilstanden i Vilnius. Der var åbenbart problemer på trods af oberst Martin's optimistiske observationer.¹⁷⁰

13/1 bragte 'Nationaltidende' en mere pessimistisk artikel under overskriften 'Løber Vilna-Afstemningen ud i Sandet? Hverken Folkenes Forbund, Polakker eller Litauere er synderlig stærkt stemt for en Folkeafstemning i Vilna, hvor General Zeligowski stadig staa med 20,000 Mand': "'Times" korrespondent i Warszawa havde telegraferet, at den største del af Folkeforbundets Kommission, som skulle føre overopsynet med folkeafstemningen i Vilna, nu var afrejst. Det var ikke lykkedes de fire Kommissionsmedlemmer, der ankom til Vilna umiddelbart efter jul, at bevæge General Zeligowski til at forlade Vilna, hvor generalen fremdeles disponerede over en hærstyrke på 20,000 mand, skønt demobiliseringen af hans hær skulle være foregået i nogen tid. Polakkerne ønskede åbenbart ikke at gøre alvor af evakueringen af Vilna, inden de internationale troppekottinger var ankommet. Tidspunktet herfor var endnu ubestemt, og det almindelige indtryk var, at både Folkeforbundet, polakkerne og litauerne ville foretrække, om folkeafstemningen kunne undgås, ligesom åbenbart de forskellige lande, der skulle levere Tropper, ikke ønskede, at disse skulle komme i væbnet konflikt med Zeligowski eller nogen som helst anden, hvorfor Zeligowski heller ikke havde noget hastværk med at forlade Vilna. Imidlertid fortsatte forhandlingerne mellem polakkerne og litauerne. Polakkerne var villige til at gøre næsten en hvilken som helst indrømmelse, blot det til gengæld blev indrømmet dem, at Vilna var polsk. I saa fald skulle de endog være villige til at anerkende Vilna som Litauens hovedstad, forudsat at

dens polske karakter blev anerkendt. Litauerne var imidlertid uvillige hertil; men polakkerne lod, som om de tror, at Litauerne ville acceptere deres synsmaade, selv om dette først skete efter en eventuel folkeafstemning.¹⁷¹

16/1 telegraferede rådsformanden Bourgeois til Chardigny for at meddele ham den gode nyhed, at Polen nu havde taget afstand fra Zeligowskis mobiliseringsindsats i Vilnius. Landet var nu villig til at efterkomme alle Forbundets krav. Zeligowskis styrker kunne afvæbnes, demobiliseres eller trækkes væk, og der ville blive etableret en civil forvaltning i området. Derimod havde Litauen ikke svaret på Forbundets henvendelse.¹⁷² Rådsformanden formodede, at årsagen var, at Litauen havde mistro til kontrolkommissionens upartiskhed pga., at man intet effektivt havde gjort mod Zeligowski. Man ønskede måske heller ikke at give Sovjetunionen et påskud for at intervenere. Mente Chardigny, at man kunne gennemføre afstemningen uden Litauens medvirken?¹⁷³

'Nationaltidende' behandlede Vilna-sagen igen 25/1. Bladet konstaterede, at spørgsmålet om, hvornår soldaterne skulle af sted, hyppigt dukkede op, men hidtil havde det ikke været muligt at få klar besked. Hverken Udenrigsministeriet eller Krigsministeriet havde endnu fået meddelelse om, hvornår Folkeforbundet ønskede, at enheden skulle starte sin polititjeneste. Efter hvad der blev meddelt i udenlandske blade, ville Forbundsrådet imidlertid 21/2 begynde en række møder i Genève, hvor Vilna-Spørgsmaalet ville komme for. Man kunne dog med sikkerhed gå ud fra, at hvis soldaterne skulle til Vilnius, kunne afrejsen først finde sted i løbet af marts.¹⁷⁴

Ved Forbundsrådets møde den 28/1 bekræftede Litauen under hårdt pres, at man ikke var løbet fra sin accept af en folkeafstemning, men den 30/1 meddelte Bourgeois Chardigny i et telegram, at Litauen fortsat advarede om en sovjetisk intervention og understregede, at der ikke kunne gennemføres en afstemning, så længe Zeligowskis styrker stod i området. Landet opstillede de grundlæggende krav, der måtte opfyldes, for at afstemningen kunne blive retfærdig og ligelig. De polske styrker måtte trækkes ud og afløses af gendarmeristyrker fra helt udenforstående lande. Polen måtte højtideligt erklære, at de accepterede resultatet af afstemningen, og at Zeligowskis styrker ikke ville vende tilbage. Afstemningszonen måtte i en periode før afstemningen under neutral forvaltning. Folkeforbundet måtte før afstemningen anerkende Litauen. Den litauiske regering var såret over, at Estland og Letland, men ikke Litauen, den 26/1 var blevet anerkendt. Derudover meddelte litauerne, at man ville kontakte Sovjetunionen for at udvirke en accept af de internationale styrkers tilstedeværelse. Denne accept var en forudsætning for afstemningen.¹⁷⁵

29/1 bragte 'Nationaltidende' under overskriften 'Polen og Vilna-Området' ukritisk den ene sides opfattelse af konflikten:

'Den udenrigsministerielle Kommission (i Warszawa) drøftede den 26. Januar Vilna-spørgsmaalet. Den vedtog følgende Resolution, som vil blive forelagt Rigsdagen: Da

Regeringen i Kovno stadig forhæler Underhandlingerne med den polske Regering angaaende Folkeafstemningen i Vilna, erklærer den polske Regering herved: Vilna har gennem Aarhundreder været forenet med Polen af fri Vilje, og ved Statsforfatningen af 3. Maj 1791 blev det erklæret for at være uadskilleligt knyttet til Polen. Vilna-Området er beboet af en for største Delen rent polsk Befolkning. Det blev befriet fra Bolshevikernes Aag ved den polske Soldats Tapperhed. Da Vaabenlykken svigtede, blev Territoriet af Bolshevikerne overdraget til Kovno-Regeringen. Dette Faktum anerkendtes aldrig af Polen og kan ikke afgive en Retsbasis for Territoriets Besiddelse. Kun en fri Erklæring af selve Befolkningen kan overdrage Vilna til en anden Stat end Polen. Om end Befolkningen allerede mange Gange utvetydigt har tilkendegivet sin Vilje om at tilhøre Polen, har den polske Regering erklæret sig rede til, for Fredens Skyld, endnu en Gang at høre Befolkningens Ønske og bøje sig for det. Men dette Plebiscit skal foretages hurtigst muligt, da den nuværende Tilstand med et særligt Administrations-Apparat ruinerer det i Forvejen af Krigen haardt medtagne Land.¹⁷⁶

To dage senere fortsatte de positive nyheder. "Central News" Korrespondent i Geneve telegraferede, at som følge af Feltmarskal Pilsudskis og Udenrigsminister Sapiehas Parisbesøg havde den polske regering sendt Forbundsrådet en erklæring, hvori den meddelte, at Polen accepterede den litauiske regerings ønsker med hensyn til en folkeafstemning i Vilna. Rådet ville derefter formelt meddele Polen og Litauen, at der intet kunne være til hinder for folkeafstemningens afholdelse.¹⁷⁷

*Præsident
Marskal Pilsudski under
Frankrigsbesøget.
Her ved Verdun med
general Weygand
6/2 1921.¹⁷⁸*

Det var på høje tid. Deltagerlande var tæt på at melde fra. Den spanske gesandt i København meddelte 17/2 fortroligt, at hans land ikke ville sende tropper. Litauen ønskede ikke fremmede tropper indsat. Angreb af bolsjevikker måtte frygtes. Indkvarteringsforholdene var elendige og sundhedstilstanden i området meget dårlig. Hans lands repræsentant i Forbundsrådet skulle meddele dette.¹⁷⁹

Imidlertid syntes Polen nu at leve op til Pilsudskis løfter i Paris. Den danske ambassade i Warszawa indberettede 17/2, at Zeligowski havde opgivet sine planer om selv at holde valg i 'Republikken', et valg der ville have overflødiggjort folkeafstemningen. Forbundet havde krævet, at Zeligowskis styrker blev reduceret til en division og kaserner stillet til rådighed for den internationale styrke. Dette havde Zeligowski lovet. Derefter var Chardigny afrejst til Paris for at rapportere. Generalen havde accepteret reduktionen, efter at militærkommissionen havde konstateret, at hans styrker var på mere end to divisioners værdi, omkring 35.000. Den svenske gesandt i Warszawa havde 2/2 karakteriseret Zeligowskis optræden i reduktionsspørgsmålet som en 'ren komedi'. Den 7/2 rapporterede han, at polakkerne sandsynligvis ikke under nogen omstændigheder ville opgive byen. Under litauisk styre ville den voksende jødiske befolkning helt dominere byen og polakkerne blive ruineret.¹⁸⁰

Allerede den 8/2 havde rådsformanden Bourgeois meddelt Polen og Litauen i noter, at alle formelle vilkår for folkeafstemningen nu var opfyldte. Civilkommissionen skulle omgående fastlægge en dato for afstemningen. Forbundet meddelte Polen, at Zeligowskis styrker skulle være ude den 20/2, og at man ville udpege en ny lokal forvaltning i stedet for den nuværende polske. Man meddelte Litauen, at man afviste landets betingelser fra slutningen af januar. Bourgeois må have besluttet, som han havde skrevet til Chardigny, at man kun kunne få resultater, hvis man ignorerede Litauen. Litauerne svarede 18/2. Man gentog, at der ikke kunne ske afstemning i Vilnius by, og man øgede kravet til afstemningsområdet størrelse. Derudover understregede man, at en afstemning ikke kunne finde sted før otte måneder efter de polske styrkers afmarch.¹⁸¹ Det var en periode, der nogenlunde svarede til Chardigny's oprindelige tidsplan.

Nu ville Frankrig have afstemningen. Den 19/2 meddelte Weygand fra Versailles, at afreisen forventedes fastsat ved mødet i den allierede militærkomite i Versailles 21/2. Det forudsete tidspunkt for samling af tropperne i Vilnius-området ville være omkring 10/3.¹⁸²

Samme dag, den 19/2 gjorde også den litauiske gesandt i København sin regerings holdning helt klart, både med hensyn til afstemningsområdets udstrækning og det forhold, at man anså de områder, der blev tildelt landet ved fredsftalen med Sovjetunionen 12/7 1920 som en juridisk del af Litauen: 'Den litauiske Regering finder en hastig og ikke tilstrækkeligt garanteret Folkeafstemning aldeles umulig. Den kræver, at Afstemningen iværksættes tidligst om 8 Maaneder, naar Afstemningsomraaderne er fuldstændig rømemde og beder samtidig om at maatte faa Lejlighed til at neutralisere den polske Propaganda, som for Tiden drives i de okkuperede Omraader.'¹⁸³

Folkeforbundets rådgivende militærkommission i 1921.

I forberedelserne til Vilnius-operationen var kommissionen kun et ekspeditionskontor for den franske generalstab. Folkeforbundets Fotosamling.

Den spanske beslutning om at hoppe fra fik nu virkninger i Norge. Ganske vist meldte 'Ritzau' 25/2, at norske tropper blev gjort klar til afrejse 10/3.¹⁸⁴ Men samme dag blev det også tydeligt, at landets regering tøvede og krævede flere oplysninger om den faktiske situation fra Paris og London. Udenrigsministeren mente, at Folkeforbundet havde 'handlet hensynsløst' ved ikke at underrette om de faktiske forhold til de lande, der skulle udsende tropper. Den norske indstilling var nu, at hvis Spanien kunne afstå fra deltagelse, kunne Norge også.¹⁸⁵

26/2 sendte Litauen sine betingelser for en folkeafstemning til Folkeforbundet. Disse var urealistiske og vurderedes at blive afvist af Rådet, hvorefter sagen ville blive løst ved forhandlinger under ledelse af Forbundet. Imidlertid fik meddelelsen om det litauiske udspil Norge til at se grundlaget for missionen bortfaldet. Formel afgørelse ville blive taget i et statsråd den efterfølgende uge.¹⁸⁶

Men i Danmark var der ikke tøven. 'Den 25/2 1921 lod Krigsministeriet udgaa Ordre til, at Vilnakommandoet skulde oprettes, og at fast Befalingsmænd skulde melde sig ved Kommandoet den 26/2 1921. Indkaldelsesordrer for værnepligtige Befalingsmænd og Mandskab skulde udsendes den 26/2 1921 med Mødebefaling lydende paa 2/3 1921. Der blev udsendt Indkaldelsesordrer til: 2 Kornetter, 5 Korporaler, 2 Underkorporaler og 158 Menige.'¹⁸⁷

Kommandoet fra 26/2 til 5/3 1921 - sammendragning og praktiske forberedelser

28/2 meddelte udenrigsministeren de danske legationer, at han 26/2 fra den hollandske charge d'affaires havde fået oplyst, at korpsets afrejsedag 10/3 var definitiv. Ministeren ønskede samtidig oplysning om Sovjetunionens stilling.¹⁸⁸

Ligeledes 28/2 dag fik Danmark på Krigsministeriets foranledning afklaret, at Forbundet stadig havde behov for de ekstra 4-5 officerer til at støtte Chardignys gennemførelse af folkeafstemningen.¹⁸⁹

De 100 mand havde ikke været opfattet bogstaveligt som en begrænsning for kommandoets størrelse. Kontingentets samlede styrke havde udviklet sig til ud over de værnepligtige at omfatte 7 officerer (chefen og en anden kaptajn som næstkommanderende, tre premierløjtnanter som delingsførere, en intendant til penge- og forplejningssager samt reserve-læge Wroblewski) samt 13 faste underofficerer (to oversergenter, ti sergenter og en våbenmekaniker). Herudover kom fire officerer til 'særlige hverv', dvs. til styrkens stab og andet. Under valget af officererne blandt ansøgerne havde afdelingscheferne bl.a. lagt vægt på personens karakter og stabilitet. Kommandoet skulle repræsentere Danmark godt.

Mens Vilnakommandoet var på vej til at møde til tjeneste, søgte Udenrigsministeriet at få dets afrejsedato afklaret gennem kontakter til Sverige. Den 1/3 undersøgte man rygter om, at Sverige havde modtaget en note, hvor afrejsedatoen var angivet. 2/3 rykkede Udenrigsministeren delegationen i Geneve om oplysninger om afrejsen.¹⁹⁰

Først dagen før styrken mødte, blev personellets udkommandotillæg ud over lønnen fastlagt. Hver måned fra afgang- til hjemkomstdag ville chefen få 720 kr.,¹⁹¹ øvrige officerer 630 kr., oversergenter 600 kr., sergenter 540 kr., kornetter 480 kr. og korporaler 360 kr. Underkorporaler og menige ville daglig modtage 11 kr. ekstra.¹⁹²

Af de værnepligtige mødte onsdag 2/3 begge kornetter, fire korporaler, begge underkorporaler og 124 menige. Ved den efterfølgende lægeundersøgelse blev 4 menige kasseret, og mandskabet blev indkvarteret i kasernefløjen langs Nørre Voldgade. Derefter præsenterede chefen kontrakten (som først blev sendt fra Krigsministeriet samme dag) og livsforsikringsdokumenterne (forsikringssum 1000 kr. for ugifte og 2000 kr. for gifte).

'Nationaltidende' havde samme morgen beskrevet, hvad der nu skulle ske:

'Befalingsmændene fra 1. og 2. Generalkommando har allerede meldt sig til Tjeneste, og i Dag samles Mandskabet paa Sølvgadens Kaserne. Der er kun gaaet faa Dage, siden Indkaldelsesordren forelaa fra Krigsministeriets Side, men allerede i Dag vil de danske Vilna-Soldater være samlet til sidste Mand paa Sølvgadens Kaserne. Detachmentets Chef, Kaptajn C. H. Jørgensen vendte, straks, da Meddelelsen om den snare Afrejse naaede ham under hans Ophold i Sønderborg, tilbage hertil

Byen, og Kaptajnen har siden i Lørdags haft nok at fylde Dagens Timer med! I Mandags meldte Befalingsmændene fra 1. Generalkommando sig til Tjeneste hos deres Chef paa Sølvgadens Kaserne med Premierløjtnanterne Hansgaard og Joest¹⁹³ i Spidsen. I Gaar mødte de øvrige Befalingsmænd, de fra 2. Kommando – Jylland og Fyn – paa Kasernen, anført af Kaptajn Jagd.¹⁹⁴ Samtlige Befalingsmænd har straks taget fat paa Forberedelserne til at tage imod selve Mandskabet – de hundrede frivillige, unge Soldater. De skal møde i Dag – og være samlet paa Sølvgadens Kaserne senest Kl. 12 Middag. Soldaterne vil straks blive underkastet det ordinære Lægeeftersyn og blive iklædt Munderingen. Allerede i Morgen begynder den tidligere omtalte Vaccination, ved hvilken Seruminstituttet er behjælpeligt, af Mandskabet, inklusive Befalingsmændene. Vaccinationen vil rimeligvis komme til at omfatte baade Kolera, Plettyfus og Kopper. I Løbet af to-tre Uger vil Soldaterne atter være all-right, efter vel overstaaet Efterbehandling. Og saa er den Dag ikke fjern, hvor de drager af Sted til Vilna.’¹⁹⁵

§1 i den korte kontrakt, som mandskabet blev præsenteret for, viste Krigsministeriets forventninger om missionens længde: 'De forpligter Dem til at gøre Tjeneste i Kommandoet, saalænge Ekspeditionen varer, dog ikke ud over 1/11 1921. Bliver Kommandoet ophævet før denne Dag, har de Ret til paa almindelig Fredslønning at forblive i Tjenesten 3 Maanedre efter dets Opløsning, dog under ingen Omstændigheder længere end 1/11 1921'.¹⁹⁶

Kun 9 menige afviste at underskrive kontrakten. De resterende 119 værnepligtige fik udleveret uniform samt personlig udrustning og fik derefter udgangstilladelse, så de kunne anbringe deres civile tøj i byen.

3/3 og 4/3 gik med eksercits, gymnastik, kaserneorden, foredrag om Polens og Litauens historie og praktiske forhold. Lørdag 5/3 fik de værnepligtige udlevet deres geværer, der blev gennemført yderligere lægeundersøgelser, der blev udsendt ekstra 22 indkaldelsesordrer, og halvdelen af styrken fik weekendorlov.

Forløbet i udlandet parallelt med det danske kommandos afsluttende forberedelser og efter aflysning af folkeafstemningen

Forbundsrådet afviste 28/2 Spaniens begrundelser for ikke at sende landets kontingent. Der var ikke risiko for russisk angreb, og der var ikke grundlag for nervøsitet angående landets tilsagn.

Fra Forbundsrådets 12. Møde i Paris 24/2 1921, hvor man allerede begyndte at diskutere direkte forhandlinger som alternativ til folkeafstemning. Folkeforbundets Fotosamling.

1/3 ventede Sverige fortsat på en note, der fastlagde det svenske kontingents afrejsedato. Der var rygter om, at Holland havde fået en dato, måske fordi rejsen derfra var længere. 2/3 oplystes det fra Kristiania, at Sovjet havde sendt en protest til Litauen vendt mod internationale styrker i Vilnius, men Litauen fastholdt sit tilsagn. Den spanske gesandt i Norge vurderede, at dette betød, at styrkerne først kunne være i Vilnius en måned senere, hans hollandske kollega mente, at 28/3 var realistisk, og den svenske gesandt vurderede, at manglende kasernefaciliteter kunne få betydning. Da den norske udenrigsminister fra den danske gesandt hørte, at Spanien trods alt sendte sit kontingent, meddelte han, at så måtte Norge også stå ved sit tilsagn.¹⁹⁷

Muntert var det ikke. Den norske delegation med Fritjof Nansen siddende i midten. Det varme engagement for Folkeforbundets arbejde, som Nansen følte, blev i Vilna-sagen ikke støttet af de norske politikere. Folkeforbundets Fotosamling.

3/3 meldtes fra Paris, at der ganske vist fortsat ikke var en afrejsedato, men at Forsvarsrådet i modsætning til aviserne ikke havde opgivet en afstemning. Sovjet havde ikke meddelt modstanden mod tropperne direkte til Folkeforbundet. Hvis imidlertid Polen og Litauen kunne foreslå en anden løsning på vanskelighederne, skulle tropperne ikke afsendes.¹⁹⁸

I Holland havde man 3/3 den opfattelse, at man nu havde opgivet folkeafstemningen, og at sagen ville blive søgt løst gennem direkte forhandlinger mellem Litauen og Polen under Hymans ledelse.¹⁹⁹ Den næste dag var man i både Stockholm og Kristiania nået til samme opfattelse.²⁰⁰

Folkeforbundets fransklede, kupagtige forsøg på at få gennemført operationen på trods af de manglende lokale forudsætninger, var allerede afsporet, før marchorden blev givet og de afsluttende forberedelser iværksat. Flere af kontingenterne skulle rejse med bevogtet jernbanetransport fra Frankrig via Schweiz, Østrig og Tjekkoslaviet til Polen.

Schweiz var allerede 10/2 optaget af mulige sammenstød mellem de udsendte allierede styrker og enten russere, 'polakker under d'Annunzio' eller litauere.²⁰¹ Den 14/2 indberettede det danske gesandtskab i Bern, at den schweiziske Regering havde afslået anmodningen fra fransk side om at lade de belgiske, britiske og spanske kontingenter om transit gennem schweizisk område. Det franske kontingent var i Memel (Klaipéda) og havde derfor ikke behov for transit. Som begrundelse havde Schweiz angivet, at der endnu ikke havde kunnet træffes aftale mellem Polen og Litauen, at Litauen havde krævet anerkendelse de jure inden afstemningen, at Litauen havde gjort sin Holdning afhængig af Sovjet-Ruslands samtykke, og at udsendelse af kontingenterne ikke nødvendigvis maatte finde sted gennem Schweiz. Sagen blev behandlet i et rådsmøde 26/2.

Den schweiziske gesandt i Paris

*'...anerkendte vel, at Forbundets Medlemmer havde en moralsk Forpligtigelse til at medvirke til Virkeliggørelsen af Forbundets Maal, men udtalte paa den anden Side, at det efter den schweiziske Regerings Formening tilkommer den paagældende Regering selv at bedømme, i hvert enkelt Tilfælde, hvorvidt og under hvilken Betingelse den kan tilsige sin Hjælp. Det havde været afgørende for den af Schweiz trufne Afgørelse, at Regeringen havde haft det Indtryk, at der ikke var kommet en Forstaaelse i Stand mellem de paagældende Parter, og at Mulighed for en væbnet Konflikt ikke har været udelukket. ... Regeringen havde saaledes erfaret, at Sovjetregeringen stod absolut fjendtligt overfor Folkeforbundets Intervention ...'*²⁰²

Det er imidlertid uden sammenhæng med virkeligheden, når FN-notatet fra 1948 gav Schweiz skylden for missionens sammenbrud. Det var blot en bekvem undskyldning for organisationens og dens ledende medlemslandes svigt. Schweiz havde ikke geografiske muligheder for at blokerede søtransporter til Memel og Danzig. Det er dog samtidig klart,

at man i Forbundet umiddelbart valgte at se meget alvorligt på den schweiziske beslutning. 8/3 overvejede den hollandske gesandt i Bern i en indberetning til Haag, om Frankrig og Belgien som en reaktion ville tage skridt til at få Schweiz udelukket fra Forbundet.²⁰³

DKP's 'Arbejdet' var dog ikke i tvivl. 4/3 konstaterede man under overskriften 'Opgivet!

*"Det er lykkedes Moskva at skræmme Bern" ; at 'Folkeforbundets Raad har opgivet Folkeafstemningen i Vilnaomraadet. ... Det er udenfor al Tvivl, at den af Schweiz indtagne Holdning har bidraget meget til denne Strømkæntring. En højtstaaende Person i Folkenes Forbund har over (for) Ritzaus Bureaus Korrespondent udtalt: Denne divergerende Handling fra den schweiziske Regerings Side vil tilføje Folkenes Forbund et haardt moralsk Slag. Sovjet vilde rette et alvorligt Slag mod Folkenes Forbund for at hindre dette i at intervenere i Vilnaspørgsmaalet. Det søgte derfor ved Trusler at skræmme de Stater, der hørte til Folkenes Forbund. Det er lykkedes Moskva at skræmme Bern og saaledes at udsætte Organisationen af Folkeafstemningen i Vilnaomraadet for at mislykkes. Imidlertid vil Forbundsraadet tage Aktionen op igen under en ny Form; thi det drejer sig om Folkenes Forbunds moralske Autoritet. - De tapre danske Vilna-Jenser kan saaledes foreløbig sove roligt.'*²⁰⁴

Muligheden for at gennemføre en folkeafstemning var faldet på, at ingen af de to parter var villige til at bevæge sig fra deres helt fastlåste positioner. Derefter fulgte forhandlinger mellem parterne om den såkaldte 'Hymans-plan', hvis hovedelement var en litauisk forbundsstat bestående dels af den litauisk befolkede kanton 'Samogetia' og den multietnisk kanton i Vilnius-området. Hver kanton ville have egen regering, eget parlament og eget officielt sprog. Forbundsstatens hovedstad skulle være Vilnius. De polske og litauiske regeringer ville etablere bilaterale organer til at koordinere udenrigspolitik, handel, industri og lokalpolitik samt indgå en forsvarsalliance. Polen ville få adgang til litauiske havne, hvilket ikke mindst blev interessant da en ny udgave af planen fra september 1921 indeholdt, at Litauen skulle have det internationalt besatte Memelområde med Klaipeda havn. Forhandlingerne om den første udgave af planen var brudt sammen på et for Litauen uacceptabelt polsk krav om, at en delegation fra den centrallitauiske republik blev inviteret. I den justerede plan skulle 'Central-litauen' have en stærkere intern autonomi end i den første. Begge parter kritiserede den nye plan og forhandlinger førte ikke til et resultat.

Derefter øgedes spændingen. Zeligowski stod stadig i regionen med 27.000 mand, da han udskrev valg til afholdelse 8/1 1922. I republikkens nyvalgte parlament havde tilhængerne af tilslutningen til Polen et massivt flertal. 20/2 1922 stemte parlamentet for en tilslutningslov, 22/3 vedtog det polske parlament loven og 24/2 blev den Centrallitauiske Republik en integreret del af Polen.²⁰⁵

Forholdet mellem de to lande blev reelt først normaliseret og derefter varmt 70 år senere.

Kommandoet fra 5/3 1921 - opløsningen, begravelsen i Rigsdagen og det finansielle efterspil

Mens Danmark den 5/3 fortsat ventede på afklaring, meddeltes fra både Stockholm og Kristiania, at man nu havde en officiel besked om, at udsendelsen var opgivet. Norge beordrede opløsningen af sit kommando.²⁰⁶ Den svenske enhed blev opløst den 11/3.²⁰⁷

Det er klart, at den danske regering kun meget modvilligt så realiteterne i øjnene. Kommandoet havde været en god mulighed for at vise landets taknemmelighed over for Ententemagterne. Men nu var den på vej mod aflysning. Om morgenen lørdag den 5/3 bragte 'Nationaltidende' en artikel med overskriften 'Vilna-Soldaterne, hjemsendes snarest':

'Der foreligger endnu intet officielt – men alt tyder paa en nær forestaaende Hjemsendelse af de Indkaldte Soldater. Telegrammet fra Paris om Folkeafstemningen i Vilna-Omraadet, som Folkeforbundets Raad definitivt har opgivet, leder naturligt Tanken hen paa vore egne Vilna-Soldater. Lige for et Par Dage siden stillede Mandskabet paa Sølvgadens Kaserne ved 4. Regiment, blev iklædt Munderingen, efter at Lægeeftersynet var foretaget, og indkvarteret paa Kasernen. Skal disse 130 Mand nu straks igen sendes hjem? Vaccinationen mod Tyfus, Plettyfus og Kolera skulde være begyndt i Forgaars, men blev opsat, saa saare Chefen for Detachmentet, Kaptajn C. H. Jørgensen erfarede Ordlyden i det fra Paris indløbne Telegram om Folkeforbundsraadets Beslutning. Dersom der ikke hørtes noget nærmere om Afstemningen Opgivelse, var det Mening at forsætte med Øvelser, Vaccination m.m. I Krigsministeriet ved man intet. Det er jo gennem Krigsministeriet, at Vilna-Detachmentet paa Sølvgades Kaserne modtager sine Ordre – og vi har da i Gaar Eftermiddags henvendt os her, hvor vi talte med flere af de tilstedeværende Embedsmænd. – Hvordan gaar det nu med Vilna-Soldaterne? spurgte vi. – Det gaar foreløbig sin stille Gang, lød Svaret. Der foreligger hos os endnu ikke noget officielt om Troppenes Hjemsendelse. Spørgsmaalets Afgørelse maa træffes i Udenrigsministeriet, idet Forbindelsen med Folkeforbundets Raad gaar gennem dette Ministerium. Endnu har vi som sagt intet hørt fra det. I Udenrigsministeriet. Derefter gik vi til Udenrigsministeriet, og her modtog vi følgende Svar paa vor Forespørgsel. – Helt definitivt er endnu intet som helst afgjort med Hensyn til Afstemningen. Saa meget kan dog siges paa indeværende Tidspunkt, at det tyder i den Retning, at det hele vil ophæves, og da bliver Tropperne selvfølgelig omgaaende hjemsendt.' Næste morgen bragte avisen en officiel meddelelse fra den svenske regering, at der ikke var behov for tropper til Vilnius.²⁰⁸

Efter mødet af de yderligere indkaldte mandag 7/3 kom værnepligtsstyrken op på 2 kornetter, 5 korporaler, 9 underkorporaler og 124 menige. Dvs. at styrken med befalingsmænd nåede 158. Den blev organiseret i kompagniets kommandodeling og 3 delinger, hvor mandskabet i hver udgjorde 4 rekylgeværskytter og 4 hjælpere samt 24 'grenaderer'. I middagspausen kom nyheden om ministermødet, der bragte forberedelserne til standsning.²⁰⁹

Beslutningen fik følgende formelle formulering:

*'Herved meddeles, at Krigsministeriet har bestemt, at Vilna-Kommandoet hæves den 8/3 1921. De frivillige værnepligtige hjemsendes den 8/3 1921, og der vil ved Hjemsendelsen være at udbetale hver af disse, Kornetter dog undtagne, en Godtgørelse af 200 Kr. Denne Godtgørelse tilkommer ikke dem, der i Medfør af Kontraktens § 1, 2'Stykke, ønsker at forblive til Tjeneste i indtil 3 Maaneder efter den nævnte Dag. De faste Befalingsmænd o.l. overgaar til Tjeneste ved 4' Regiment, hvorfra de efter Regimentets nærmere Bestemmelse afgaar til Tjeneste ved deres Afdelinger m.v. snarest og senest den 16/3 1921. ...'*²¹⁰

Sammensætningen af den styrke, der nu blev opløst, viste hvor tæt den danske hær havde fulgt den taktiske udvikling i 1. Verdenskrig, herunder både ved bevæbningen – det store antal lette maskingeværer ('rekylgeværer') - betegnelserne for de menige i delingerne som 'grenaderer', graden af motorisering og mængden af ammunition til styrken (jf. skrivelsen 16/12 1920: 100 000 patroner). Den samlede bevæbning var 18 rekylgeværer (heraf 6 i reserve), 125 geværer (heraf 9 i reserve), 30 pistoler (heraf 3 i reserve), 2000 håndgranater/håndbomber og 10 lyspistoler.

Selvom der var tale om en 'politiopgave' er det klart, at man opfattede det som nødvendigt at have midler til at sætte sig i respekt. Som både udenrigs- og forsvarsministeren havde gjort klart i Rigsdagen 3/12, kunne man jo ikke garantere, at der ikke skete noget uforudseeligt.

Ganske vist skulle chefen have en ridehest med fra København og køkkenvognen skulle trækkes af heste, som man købte lokalt. Men derudover var transporten sikret af to (eller måske kun én) lastvogne og en Harley Davidson motorcykel med sidevogn. I øvrigt siger sammensætningen af kommandodelingen meget om, hvorledes den danske hær af 1920 fungerede: 1 afstandtager (til kompagniets optiske afstandsmålere), 2 cyklister, 4 telefoni-ster, 4 spillemænd, 1 motorordonnans, 1 chauffør, 8 sygehjælpere, 1 sygepasser, 1 heste- passer, 1 trainkusk og 12 oppassere (dvs. personlige tjenere til officerer).²¹¹

Onsdag 9/3 fulgte en debat i Folketinget om ordningen af retsplejen under hærstyrkers udsendelse, om en sådan lovgivning burde være generelt gældende, så den også dækkede fremtidige mulige udsendelser. Det drejede sig om at give kontingentchefen samme rets- pleje- og straffemyndighed over sit personel som en skibschef i flåden havde på togt uden for danske farvande.²¹² Venstremanden J. A. Hansen indledte debatten med at anbefale en generel lovgivning:

' ... Begivenhederne (har) udviklet sig saaledes, at Vilna-Kommandoet er hjem- sendt, Imidlertid er der jo Mulighed for, at Danmark ogsaa i Fremtiden vil faa Opfordring til at deltage i lignende militære Ekspeditioner til fremmede Lande. Det

*vil maaske derfor være praktisk, at man i den militære Retsplejeordning har en almindelig Bestemmelse for Hærens Vedkommende i Lighed med, hvad man allerede har for Flaadens Vedkommende, nemlig i § 43, og i Lighed med, hvad der var foreslaaet af den militære Retsplejekommission. Der kan naturligvis i hvert enkelt Tilfælde vedtages en Lov som den her foreslaaede, men det vilde maaske være rimeligere at ordne Sagen derved, at man foretager en Ændring i Retsplejeordningen. Det forekommer mig derfor naturligt, at man faar Lejlighed til at overveje dette Spørgsmaal nærmere, og jeg skal senere tillade mig at stille Forslag om et Udvalgs Nedsættelse.*²¹³

Dette blev afvist af socialdemokraten Laust Rasmussen.

Debatten sluttede med et indlæg af Forsvarsministeren, der startede med at gennemgå forløbet:

' ... Senere kom der Meddelelse om, at det alligevel ikke var helt sikkert, at Tropperne skulde samles den 10. Marts i Vilna, idet et Telegram af 3. Marts 1921 meddelte: [„Folkeafstemningen ikke definitivt opgivet, men de to paagældende Lande opfordret til at mødes Bryssel inden en Maaned for at forsøge opnaa Resultat ved direkte Forhandling under Forsæde af M. Hymans. Der gives de to Regeringer 10 Dage til at svare, om de modtager dette Forslag.“ Men saa kom der endelig et Telegram af 5. Marts, der gik ud paa, at: ”Raadet anser altsaa nu ikke mere den snarlige Afsendelse af internationalt Troppekontingent til Vilna nødvendig. Det har overdraget mig at meddele dette til den danske Regering, og samtidig med at udtrykke for den sin levende Taknemmelighed for den Bistand, som den kgl. danske Regering havde tilbudt det, beder Raadet mig anmode Dem om at standse alle Omkostningerne og at afbryde alle de Forberedelser, som den maatte have foretaget til Dannelse af Kontingentet.“ Hvis dette Telegram havde indeholdt en Meddelelse om, at Tanken om at sende Tropper fra de forskellige Lande til Vilna var helt opgivet, vilde jeg have taget Lovforslaget tilbage. Men den er altsaa ikke helt opgivet, det er ikke helt sikkert, at der ikke bliver Brug for disse Tropper, hvis den Forhandling, der nu føres ad diplomatisk Vej, ikke fører til noget Resultat, og derfor har jeg ikke ment det rigtigt at tage Lovforslaget tilbage. Naar jeg ikke har givet Lovforslaget en almindelig Karakter, saaledes at Loven skulde gælde for alle Tilfælde, ligger det i, at Rigsdagen for nylig har vedtaget en Lov om den militære Retspleje, og der var Spørgsmaalet om at ordne en særlig Retspleje for Tropper af Hæren, der i givet Tilfælde skulde sendes til Udlandet, udeladt, skønt Kommissionen, der havde udarbejdet Forslaget, havde foreslaaet, at danske Tropper saavel af Hæren som af Søværnet skulde have særlige Retsplejebestemmelser, naar de kom udenfor Landets Grænser. Den tidligere Forsvarsminister var nemlig gaaet ud fra, at der neppe vilde blive Anledning til at sende Tropper udenfor Landets Grænser. Jeg har ment, at man skulde tage hvert Tilfælde for sig, og derfor har jeg indskrænket

*Forslaget til det her forelagte. Da det, som sagt, endnu ikke er sikkert, at der ikke vil blive Anvendelse for disse Tropper, har jeg ikke ønsket at tage Forslaget tilbage; men jeg har ikke noget imod, at Sagen henvises til nærmere Prøvelse i et Udvalg.'*²¹⁴

Den 12/3 sendte den danske gesandt i Warszawa sin analyse af årsagerne til forløbet. Folkeafstemningen blev opgivet, fordi stormagterne tabte tålmodigheden. Polen og Litauen kunne ikke blive enige om afstemningsområdets udstrækning. Litauen henviste til aftalen med Sovjet og den sovjetiske modstand mod fremmede styrkers tilstedeværelse. De polske styrker have ikke rømmet området. Den polske stilling var i øvrigt uklar, da man var splittet på spørgsmålet om området skulle indlemmes fuldt ud, eller om man kunne acceptere at området fik selvstyre.²¹⁵

Refusionen af udgifterne gik hurtigt. Krigsministeriet vurderede indledningsvis, i maj 1921, de samlede udgifter til at være 67.500 kr., men så det kun som rimeligt at søge dækning af godt halvdelen. Både Norge og Sverige søgte dækning for langt større beløb, hvor det dog i Sveriges tilfælde kunne retfærdiggøres af, at styrken fra starten havde været holdt stående, klar til afrejse. Norge søgte om dækning for alt, inklusive for løn til faste befalingsmænd.

Danmark valgte dog i maj 1922, koordineret med svenskerne, at anmode om et beløb, der var blevet fremsendt af Krigsministeriet 12/11 1921: 60.583,56 kr. Det var på ca. 1/3 af det svenske krav.

26/9 1922 blev kravet til Polen og Litauen om at refundere omkostningerne vedtaget med godkendelsen af budgettet. Det skete på trods af protester fra de to lande. De mente ikke, at Forbundet kunne sende fordringen videre til dem. 28/10 1922 meddeltes, at pengene først vil blive udbetalt i sommeren 1923, fordi medlemmerne først indbetalte deres bidrag i april-maj. 20/7 1923 bekræfter Krigsministeriet at have modtaget en check på netop 60.583,56 kr., dvs. mindre en 1½ år efter, at kravet blev fremsat.²¹⁶

Afsluttende bemærkninger

Den planlagte Forbundsindsats for at sikre en folkeafstemning i Vilniusområdet havde ikke en neutral karakter, men var entydigt en del af den franske magtpolitiske støtte til den nye væsentlige allierede Polen. Hele forløbet blev domineret af Franskmænd:

- Af rådsformanden Bourgeois fra sin private villa,²¹⁷
- af lederen af sekretariatets politiske sektion, Paul Mantoux i tæt samråd med det franske udenrigsministerium,
- af Chardigny i sine tre roller som leder af den militære kontrolkommission, civil leder af hele missionen og designeret chef for den internationale styrke,
- af oberstløjtnant Requin fra Forbundets permanente rådgivende militærkommission samt ikke mindst
- af marskal Foch og general Weygand, som Requin reelt arbejdede for.

Uanset, at den danske regering først efterhånden fik et bedre billede af Vilnius-spørgsmålets kompleksitet, var den fra starten ukritisk positiv, og den forblev ivrigt støttende. Frankrig stod på trods af sine enorme tab under Verdenskrigen entydigt som Europas stærkeste landmilitære magt. Landet havde med et halvt århundredes forsinkelse endelig været i stand til at give Danmark den folkeafstemning, der havde givet os Sønderjylland tilbage. Støtten til Polen var også en støtte mod den af det borgerlige Danmark frygtede Sovjetstat. Det danske socialdemokrati havde lagt en klar afstand til de revolutionære nationale og internationale venstresocialistiske kræfter. Frankrigs venner var Danmarks venner – punktum! Der var ingen grund til selvstændig politisk-militær analyse.

Nansens og Brantings støtte til fælles sikkerhedsstrukturer betød endvidere sammen med den i tiden udbredte skandinavisme, at Danmark kunne henvise til de nordiske brødre, uanset at udenrigspolitisk tænkende danskere som bl.a. Peter Munch havde samme reservationer til Folkeforbundet som Holland. Realiteten var for begge lande, at Tyskland fortsat lå på den anden side af landegrænsen.

De danske overvejelser og generelle forberedelser var præget af, at politikerne ønskede at skaffe sig udenrigspolitisk kredit uden en indsats for at sætte sig ind i situationen. Forløbet var også karakteriseret af et totalt manglende militær-politisk samspil. Krigsministeriet arbejdede udenom hærens kommandomyndigheder direkte med det opstillende regiment. Ingen dansk myndighed blev således gjort militært professionelt ansvarlig for at analysere missionen med henblik på overfor regeringen at uddrage konklusioner med hensyn til styrkens sammensætning, udrustning og uddannelse. Kontingentchefens naturlige reaktion på den derfor uklare situation var at samle den størst mulige ildkraft og de bedst mulige kadre. Om kaptajn Jørgensen havde gjort sig samme tanker om opgavens karakter, som den svenske oberstløjtnant, der muligvis skulle være hans bataljonschef, ved vi dog ikke. Vi ved heller ikke, om de har haft kontakt pr. brev eller telefon. Jørgensen fik i modsætning til sine nordiske kolleger ikke mulighed for på forhånd at gennemføre den grundige uddannelse, der kunne sikre, at kommandoet startede som andet end en løs samling af mennesker og materiel.

Stormagterne ville gerne have styrkerne fra de neutrale småstater med i operationen. Det var jo en ny tid, hvor etableringen af en organisation for fælles sikkerhed havde gjort neutralitet både unødvendigt og umoralsk. Dette betød imidlertid ikke, at man var parat til at give disse stater – eller for den sags skyld den allierede småstat Belgien – en rolle i selve operationens tilrettelæggelse eller ledelse. De skulle blot levere soldater og politisk støtte.

De mest ivrige af de deltagende småstater, dvs. Sverige og Danmark, havde deres egne pragmatiske politiske motiver bag den officielle idealistiske baggrund for deres deltagelse: Gælden fra Sønderjylland og håbet om Ålandsøerne. Norge og Holland, der kun kunne begrunde deltagelsen med det nye hensyn til international solidaritet, var mere halvhjertede. Schweiz var ikke engang blevet inviteret til at deltage, men forventedes alligevel at forlade den traditionelle neutralitetslinje i støtten til et lidet gennemtænkt projekt.

Hele det internationale forløb giver i stort og småt desværre en smertelig følelse af 'déjà vu'. Der går en lige line fra Vilnius-operationen til den planlagte operation i Darfur. Begge forløb demonstrerer en blanding af ligestyrelighed, stormagters strategiske interesser og alles manglende vilje til at tage den engagementsmæssige konsekvens af missionsområdets realiteter.

I indledningen blev lighedspunkterne med situationen omkring Jugoslavien understreget. Hymans-planen minder stærkt om de forskellige internationale planer fra 1990'erne for Bosnien-Hercegovina – til og med Dayton-aftalen. Det er den måde velmenende diplomater fra halvhjertede stater forsøger at løse konflikter ved at skabe komplicerede politisk-organisatoriske konstruktioner, hvis anvendelighed i den efterfølgende virkelighed forudsætter en sjældent eksisterende intern politisk modenhed og effektiv langvarig ekstern støtte. Datidens situation var dog væsensforskellig ved, at den væsentligste stormagt – Frankrig – af geostrategiske årsager samtidig valgte at give støtte til situationens paralleler til Serbien og Republik Srbska: Polen og Den centrallitauiske Republik. Det medførte, at der ikke var vilje til at tvinge den aktivistiske part i konflikten til at acceptere et kompromis. Det undergravede på forhånd planens realisme – korthusets stabilitet.

Forbundet valgte under hele forløbet at ignorere Sovjetunionen – den uciviliserede, svækkede, men naturligt interesserede stormagt på den anden side af grænsen, som man ikke kunne eller ville forhandle med. Derigennem fjernede man reelt alle løsningsforsøg fra magtpolitikens realiteter.

Vilnius-aktionen var blot et af de projekter, som det uerfarne, men aktive, Folkeforbund viste sig ude af stand til at håndtere. Forløbet i denne sag var medvirkende til, at den danske delegationsformand Herluf Zahle 20/4 1921 i en lang indberetning måtte give en pessimistisk bedømmelse af organisationens fremtid: '... Folkeforbundet vil dø en langsom, ubemærket død, idet færre og færre stater vil give møde ved delegeret-forsamlingerne og vanskelighederne for at erholde staternes kontributioner vil vise sig større og større.'²¹⁸

Forbundsrådet ved 13. møde i sommeren 1921. På stole Forbundets tre store, da nu USA ikke vil være med og da Tyskland som Sovjetunionen var uden for det gode selskab:

Fra venstre mod højre Arthur Balfour, japaneren Kikujiro Ishii og Rådsformanden Léon Bourgois. Hymans bag Ishii. Monnet bag Hymans og Drummond to pladser til højre for Monnet. Folkeforbundets Fotosamling.

Denne lille fortælling om forløbet af en ikke-begivenhed understreger karakteren af, hvad man rent faktisk kan lære af historien, nemlig menneskers og deres staters og andre organisationers tilbøjelighed til at beslutte på et snævert, laveste fællesnævner og selvisk grundlag, uden grundige og uhildede undersøgelser, ofte uden visioner, forfængeligt og etnocentrisk.

Man kan af historien lære bedre at forstå, få dybere indsigt i, vilkårene for politisk - herunder militær instrumental - virksomhed, der jo stadig i dag søger at få effekt blandt mennesker og deres organisationer. Selv nuancerede dybdestudier af indlysende relevante historiske eksempler kan ikke give en senere beslutningstager mere end et indtryk af problemets kompleksitet og omfang.

I 1921 var Danmark ivrigt på vej ind i en lille, på overfladen simpel, fredsbevarende operation, der imidlertid havde samme forhold til virkeligheden i missionsområdet som FN's indsats i Rwanda i begyndelsen af 1990'erne, hvor styrken kom af sted.

Der savner ikke nyere eksempler på, at dansk deltagelse i internationale militære operationer i højere grad har hvilet på umiddelbar sympati og markeringslyst end på et solidt fundament af selvstændige politisk-militære analyser. Kun formaliserede beslutningsstrukturer med tilhørende faste roller - som Clausewitz skitserede i 'Om krig's' 8. bog - skaber en vis chance for nøgtern handling ved at fremtvinge en strategisk mål-middel-dialog.

Kilder og litteratur

Trykte kilder

'List of Documents published in "Documenten Betreffende de Buitenlandse Politiek van Nederland 1919-1945" (Documents Relating to the Foreign Policy of the Netherlands 1919-1945). July 1, 1919-August 31, 1921. The Hague 1977. ²¹⁹ (i noterne DOC NL UPOL)

'Nationaltidende'

*'Nieuwe Rotterdamsche Courant'*²²⁰

'Rigsdagstidende'

Tage Kaarsted (red): 'Ministtermødeprotokol 1920-1924. Handelsminister Tyge J. Rothes afskrifter og trafikminister M.N. Slebsagers referater.', Århus 1977.s. 66-69

Utrykte kilder

Udenrigsministeriets Arkiv 1909-1945

Udsend. af internat. tropper t. grænseterritoriet Litauen-Polen. Dansk korps på 100 mand. Pk. H5-166 (Jnr. 5.K.11b)

Avisudklip. Pk. H5-167 (Jnr.5.K.11b)

Polen-udenrigspolitik i alm. Pk. H149-182 (Jnr. 149.E.1)

Krigsministeriets Arkiv

Vilna-kommandoet 1920-1921 A. Indgåede skrivelser (tre pakker)

Generalstabens Arkiv i Haag

(2.13.01) nummer 4976²²¹

Litteratur

Norman Davies: 'White Eagle, Red Star. The Polish-Soviet War 1919-20', London 1972

Remco van Diepen: 'Voor volkenbond en vrede. Nederland en het streven naar een nieuwe wereldorde 1919-1946', Amsterdam 1999²²²

Alfonsas Eidintas & Vytautas Zalys: 'Lithuania in European Politics. The Years of the First Republic, 1918-1940'. New York 1998

Knud Larsen: 'Forsvar og Folkeforbund. En Studie I Venstres og Det konservative Folkepartis forsvarspolitiske meningsdannelse 1918-1922', Aarhus 1976

Kay Lundgreen-Nielsen: 'The Polish Problem at the Paris Peace Conference. A Study of the policies of the Great powers and the Poles, 1918-1919.' Odense 1979.

Alfred Erich Senn:

- '*The Great Powers, Lithuania and the Vilna Question 1920-1928*'. Leiden 1966.
- '*Vaclovas Sidzikauskas on the Early Years of Lithuanian Diplomacy*' i '*Lituanus. Lithuanian Quarterly Journal of Arts and Sciences*', Volume 21, No. 4 – Winter 1975.

Sture Theolin: 'Vilnakonflikten : en segsliten gränsstrid mellan Litauen och Polen 1917-1996 ; Om Sveriges planerade deltagande i en fredsbevarande operation i Litauen år 1920' Stockholm 2000.

George Urbaniak: 'French involvement in the Polish-Lithuanian dispute, 1918-1920' 'Journal of Baltic Studies', Volume 16, Issue 1 Spring 1985 , s. 52 – 63

Slutnoter

- ¹ Foto taget af Jan Bulhak fra klokketårnet i Allehelgens Kirkes klokketårn. Hentet fra Margarita Matulyté_ 'Photography of Vilnius 1858-1915', Vilnius 2001.
- ² Vilna-kommandoet 1920-1921 A. Indgåede skrivelser, Pk. 2: Vilnakommandoet No. 7 af 16/3 1921 til Krigsministeriet 'Rapport vedrørende Vilnakommandoet'.
- ³ 'Arbejdet' 4/3 1921.
- ⁴ United Nations General Assembly RESTRICTED A/AC.21/W.18, 22 January 1948 'UNITED NATIONS PALESTINE COMMISSION. PRECEDENTS CONCERNING THE CREATION OF AN INTERNATIONAL FORCE. (Working Paper Prepared by the Secretariat).
- ⁵ Sture Theolin: 'Vilnakonflikten : en segsliten gränsstrid mellan Litauen och Polen 1917-1996 ; Om Sveriges planerade deltagande i en fredsbevarande operation i Litauen år 1920' Stockholm 2000.
- ⁶ Dette kan kun være en første skitse. Med inddragelse af Folkeforbundets forhandlingsprotokoller, britiske, belgiske, spanske, polske og ikke mindst franske arkiver er der sandsynligvis stof til både politologiske og historiske ph.d.-afhandlinger.
- ⁷ Har været ansvarlig for at afdække debatten i pressen og Rigsdagen samt for disse kilders repræsentation i artiklen.
- ⁸ Har været ansvarlig for kildesøgning i Udenrigsministeriets Arkiv samt for fundne kilders repræsentation i artiklen.
- ⁹ Den nordvestlige del af det nuværende Letland.
- ¹⁰ Den sydlige del af det nuværende Estland og den nordlige del af Letland.
- ¹¹ Sture Theolin (2000), pp.11-14.
- ¹² www.mazal.org/Maps/Baltic%20States.htm.
- ¹³ En ny samlet beskrivelse er Niels Jensen: 'For Dannebrog's Ære. Danske Frivillige i Estland og Letlands Frihedskamp 1919.' Odense 1998. En god beskrivelse af indsatsen for at begrænse dette danske militære bidrag findes i det ikke publicerede RUC-speciale "... Vanskeligheder af indre og ydre politisk Natur ...", Roskilde, ca. 2000.
- ¹⁴ Ibid. pp. 23-26, 30-35.
- ¹⁵ Fra datteren Hanne Borgelins samling. Borgelin gik efter Frihedskrigen i estisk tjeneste. Han vendte endeligt tilbage til Danmark i 1943.
- ¹⁶ Den estiske hærs officers tjenesteuniform viderefører stadig træk fra den britiske officersuniform fra 1. Verdenskrig.
- ¹⁷ <http://home6.inet.tele.dk/ron/Estonia/historie.htm>.
- ¹⁸ Københavns rolle fremgår som en ikke diskuteret naturlig ting i Geoffrey Bennett: 'Freeing the Baltic'. Edinburgh 2002. En mere udførlig diskussion af den danske side af sagen vil indgå i Clemmesens senere samlede beskrivelse af de danske væbnede styrker fra 1909 til 1920.
- ¹⁹ Tage Kaarsted (red.). 'Ove Rodes dagbøger 1914-1918.' Aarhus 1972.
- ²⁰ http://www.mil.ee/im/merevagi/Adm_Cowan.jpg.
- ²¹ Tage Kaarsted (red.). 'Ove Rodes dagbøger 1914-1918.' Aarhus 1972; Flaadens Overkommando Sagsakter, Pk. 0.5, 1918, 3201-3620: Udenrigsministeriet 2511 1918 til Marineministeriet; Detachmentet mod Fredericia 1914-19 Pk.1: Forholdsordre fra 2. Generalkommando til Detachmentet mod Fredericia 3/12 1918; Flaadens Overkommando, Sagsakter. O.6 1-686: Chefen for den flydende Defension Lb. Nr. 3 af 3/1 1919 til Flaadens Overkommando; Flaadens Overkommando, Sagsakter. O.6 1-686: Chefen for den flydende Defension af 28/2 1919 til Flaadens Overkommando; Flaadens Overkommando Kopibog 1919: Flaadens Overkommando Fortroligt O. 132 af 4/3 1919 til Marineministeriet (Ministeriet reaktion påført som blyantnotat).
- ²² Geoffrey Bennett: 'Freeing the Baltic'. Edinburgh 2002, p. 221.
- ²³ Generalstabens O-sektions Indk. Sager 1920-21 Pk. 12: Krigsministeriet A. 5015 af 26/8 1921 til Generalstaben.
- ²⁴ Se ikke mindst analysen af udviklingen af den litauiske nationale identitet i Virgil Krauskas: 'Nationalism and Historiography: The Case of Nineteenth Century Lithuanian Historicism.' New York 2000.

- ²⁵ http://vilnius-liudi.nm.ru/map_.jpg.
- ²⁶ 1897-folketællingen anses normalt som mere troværdig end de senere tyske og polske. Tallene er hentet fra Wikipedia.org.
- ²⁷ Urbaniak (1985), p. 53 og Theolin (2000).
- ²⁸ Theolin (2000), p.17.
- ²⁹ Theolin (2000), p. 18.
- ³⁰ Eidintas & Zalys (1998), pp. 34-35.
- ³¹ Theolin (2000), p.18.
- ³² Theolin (2000), p.20.
- ³³ Urbaniak (1985), p. 54.
- ³⁴ Eidintas & Zalys (1998), pp. 36-37.
- ³⁵ Se Baltikum-kortet tidligere. Berezina forløber øst for Minsk nord-syd.
- ³⁶ Lundgreen-Nielsen (1979), p.292.
- ³⁷ Lundgreen-Nielsen (1979), p.296.
- ³⁸ Lundgreen-Nielsen, (1979) p.338.
- ³⁹ Theolin (2000), p.25.
- ⁴⁰ Theolin (2000), p.39.
- ⁴¹ Theolin (2000), p.39.
- ⁴² Theolin (2000), p.40-41. Holdningen i det diplomatiske korps i Warszawa er beskrevet af den svenske ambassadør.
- ⁴³ http://www.indiana.edu/~librcsd/nt/db.cgi?db=ig;mh=12;do=search_results;sb=LastN;
- ⁴⁴ Theolin (2000), pp.42-43.
- ⁴⁵ Ibid., p. 43.
- ⁴⁶ Ibid., pp.45-46.
- ⁴⁷ Ibid., pp.45-46.
- ⁴⁸ Gabriele D'Annunzio erobrede 12/9 1919 med 2000 sortskjorter Fiume med henblik på at overdrage den til Italien, som afviste muligheden. D'Annunzio etablerede Republikken Fiume og endte med at erklære krig mod Italien, men blev nedkæmpet af den italienske flåde i december 1920.
- ⁴⁹ Theolin (2000), pp.46-47.
- ⁵⁰ <http://www.diploweb.com/images/viat9.jpg>.
- ⁵¹ Urbaniak (1985), pp. 56-58.
- ⁵² http://www.marki.net.pl/pliki/247/247_24.jpg.
- ⁵³ Urbaniak (1985), p. 59 samt Theolin (2000), p.48.
- ⁵⁴ Theolin (2000) pp.49-52.
- ⁵⁵ Theolin (2000) pp.53-54.
- ⁵⁶ Bl.a. Theolin (2000) p.51.
- ⁵⁷ Theolin (2000) pp.55-56.
- ⁵⁸ Senn (1975).
- ⁵⁹ Theolin (2000) p.57.
- ⁶⁰ Theolin (2000) pp.57-58.
- ⁶¹ Tage Kaarsted (red): 'Ministermødeprotokol 1920-1924. Handelsminister Tyge J. Rothens afskrifter og trafikminister M.N. Slebsagers referater.', Århus 1977, pp. 66-68.
- ⁶² Branting havde været Sveriges første statsminister, der efter en periode på 7½ måned som regeringschef var gået af 27/10 1920.
- ⁶³ Theolin (2000) pp.58-59.
- ⁶⁴ 'Lettre de secrétaire général à M. Branting' af 21/11 1920.
- ⁶⁵ Telegram fra delegationen til Folkenes Forbunds Delegeretforsamling af 23/11 modtaget 24/11 i København.
- ⁶⁶ <http://www.fredsakademiet.dk/library/henni.htm>.
- ⁶⁷ Telegram fra delegationen af 24/11 modtaget 25/11 i København. Ved tekst i () er telegramsproget suppleret.
- ⁶⁸ Indberetning fra den danske delegation af 24/11 1920.
- ⁶⁹ DOC NL UPOL. Brevet findes i kopi i Udenrigsministeriets arkiv.
- ⁷⁰ Van Karnebeeks dagbog 14/11, 17/11 og (DOC NL UPOL).

- ⁷¹ Den nævnte Sydow vurderes at være den højt respekterede svenske embedsmand Oscar von Sydow, der fra 1917 til 1934 var landshøvding i Göteborg og Bohus Län. Han var ikke tilknyttet til et parti. Han var statsminister fra februar til oktober 1921 og er mest kendt for at have taget initiativet til at afskaffe dødsstraffen i Sverige. Holdningen til von Sydow meddeles af den danske delegation i et telegram 25/11, der blev modtaget i København den efterfølgende dag.
- ⁷² Theolin (2000) pp.59-61.
- ⁷³ Communiqué aus Membres de la Société, au Conseil, au Secrétariat et aux Délégués de l'Assemblée. 27/11 1920. 'Rapport Approuvé par le Conseil de la Société, le 25 Novembre 1920, sur L'Organisation du du Détachement International de Vilna.' Theolin (2000) pp. 62-63.
- ⁷⁴ 'Nationaltidende', 'Aften' 25/11 1920. Sagens behandling i offentligheden følges i 'Nationaltidende', dels på grund af dens fyldige dækning og derfor effektive supplement til den begrænsede offentlige kildemasse, men først og fremmest på grund af avisens aggressive støtte til regeringens opfattelse af sagen.
- ⁷⁵ Harald Scavenius var af baggrund diplomat. Han havde været Danmarks ambassadør i St. Petersborg/Petrograd under revolutionen og havde siden markeret sig som aktivistisk antisovjetisk. Dette gjorde ham naturligt sympatisk overfor polske synspunkter.
- ⁷⁶ Anmodning 26/11 fra Udenrigsministeren til den danske gesandt i Warszawa.
- ⁷⁷ 'Nationaltidende' 'Morgen' 5/12 1920.
- ⁷⁸ 'Nationaltidende' 'Morgen' 26/11 1920.
- ⁷⁹ Avisklippet findes i Udenrigsministeriets Arkiv.
- ⁸⁰ Tage Kaarsted (red): 'Ministermødeprotokol 1920-1924. Handelsminister Tyge J. Røthes afskrifter og trafikminister M.N. Slebsagers referater.' Århus 1977, p. 68. Debatten i Forbundsrådet havde fundet sted 25/11 1920 og blev refereret i 'Nationaltidende' 'Morgen' og 'Politiken' næste dag på grundlag af 'Ritzau', der understregede, at den svenske tidligere socialdemokratiske statsminister Hjalmar Branting og den dominerende norske Folkeforbundsdiplomater Fritjof Nansen havde støttet skandinavisk indsats i Armenien.
- ⁸¹ 'Nationaltidende' 'Morgen' 28/11 og 'Morgen' 5/12 1920.
- ⁸² Korrespondance mellem Udenrigsministeriet og ambassaderne i Stockholm og Kristiania 27/11- 1920.
- ⁸³ 'Nationaltidende' 'Morgen' 27/11 bragte Ritzaus referater fra de to andre nordiske landes presse. Der tales om en samlet styrke på 1800 mand. 'Nationaltidende' 'Aften' den 27/11 behandlede Neergaards konsultationer med partierne.
- ⁸⁴ Korrespondance mellem Udenrigsministeriet og gesandterne i Stockholm og Kristiania 27/11, 1/12 og 2/12 1920 samt 11, 15 og 17/1 1921.
- ⁸⁵ Klip i Udenrigsministeriets Arkiv.
- ⁸⁶ 'Nationaltidende' 'Morgen' 28/11 1920.
- ⁸⁷ DOC NL UPOL 28/11 1920. Theolin (2000) analyserer ikke denne sammenhæng.
- ⁸⁸ For en samtidig analyse se: Lars Tingsten: 'Åland ur militärisk och politisk synpunkt från 1808 till våre dagar', 'Bihäfte n:r 1. Kungl. Krigsvetenskaps-Akademiens Handlingar och Tidskrift.' Stockholm 1925.
- ⁸⁹ 'Politiken' 28/11 1920.
- ⁹⁰ 'Nationaltidende' 'Morgen' 29/11 1920.
- ⁹¹ Korrespondance mellem Udenrigsministeriet og delegationen i Geneve 29/11 og 1/12 1920.
- ⁹² Theolin (2000) p.70.
- ⁹³ Brevet i kopi i Udenrigsministeriets arkiv.
- ⁹⁴ 'Nationaltidende' 'Aften' 29/11 1920.
- ⁹⁵ 'Nationaltidende' 'Morgen' 1/12 1920.
- ⁹⁶ Indberetninger til Udenrigsministeriet fra Warszawa 30/11 og 2/11 1920.
- ⁹⁷ 'Nationaltidende' 'Morgen' 1/12 1920.
- ⁹⁸ Kopi af brevene i Udenrigsministeriets arkiv.
- ⁹⁹ Theolin (2000) pp.66-67.

- ¹⁰⁰ Theolin (2000) p.75.
- ¹⁰¹ Indberetning fra Stockholm 1/12 1920.
- ¹⁰² Theolin (2000) pp.67-69.
- ¹⁰³ Anders Buen, der selv var moderat socialist, måtte i foråret 1921 med 8 ud af de 18 Stortingsmedlemmer forlade det Moskva-orienterede moderparti og dannede herefter Norges Sosialdemokratiske Arbejderparti. I efteråret 1920 repræsenterede han stadig partilinién.
- ¹⁰⁴ http://www.dna.no/image/31537/1/thumb/31537_1.jpg
- ¹⁰⁵ 'Morgenbladet' 2/12 1920. Udenrigsministeriets Arkiv.
- ¹⁰⁶ Tage Kaarsted (red): 'Ministermødeprotokol 1920-1924. Handelsminister Tyge J. Rothés afskrifter og trafikminister M.N. Slesbagers referater.', Århus 1977, p. 69.
- ¹⁰⁷ Rigsdagstidende. Ordentlig Samling 1920-21 Tillæg A: 'Forslag til Lov om Tilvejebringelse af et Kommando af Hæren til at indtræde i det internationale Korps i de af Lithauen og Polen omstridte Territorier.'
- ¹⁰⁸ 'Politiken' 2/12 1920.
- ¹⁰⁹ 'Nationaltidende' 'Morgen' 3/12 1920.
- ¹¹⁰ www.graenseforeningen.dk/albums/album01/C_Th...
- ¹¹¹ Rigsdagstidende ordentlig saml. 1920-21, Vol. 1, Folketinget, s. 2328-2330, 2332-2338, 2340-2343.
- ¹¹² Ibid.
- ¹¹³ Ibid.
- ¹¹⁴ http://www.im.dk/publikationer/historie_inm/images/img040.jpg.
- ¹¹⁵ Rigsdagstidende ordentlig saml. 1920-21, Vol. 1, Folketinget, s. 2328-2330, 2332-2338, 2340-2343.
- ¹¹⁶ Ibid.
- ¹¹⁷ Ibid.
- ¹¹⁸ Rigsdagstidende ordentlig saml. 1920-21, Landstinget, s. 291-295.
- ¹¹⁹ <http://www.effeng.com/jason/dann.gif>.
- ¹²⁰ 'Nationaltidende' 'Morgen' og 'Aften' 4/12 1920.
- ¹²¹ Udenrigsministerens instruks til delegationen i Geneve 4/12 1920.
- ¹²² Brev til Folkeforbundets generalsekretær af 6/12 1920.
- ¹²³ 'Nationaltidende' 'Aften' 3/12 1920.
- ¹²⁴ 'Nationaltidende' 'Morgen' 5/12 1920 og Rigsarkivet: Krigsministeriet, Vilna-kommandoet 1920-1921 A. Indgående skrivelser, Pk. 2: 4. Regiments skrivelse Nr. 1564 af 29/11 1920 til 2. Division samt Krigsministeriets skrivelse A. 7061 af 03-12-1920 til 4. Regiment.
- ¹²⁵ 'Politiken' 5/12 1920.
- ¹²⁶ 'Nationaltidende' 'Morgen' 5/12 1920 samt Indberetning fra delegationen i Geneve af 4/12 1920 til Udenrigsministeriet.
- ¹²⁷ Senn (1966), p. 57.
- ¹²⁸ Delegationen i Geneve til Udenrigsministeriet 6/12 1920.
- ¹²⁹ DOC NL UPOL, 3/12 og 6/12 1920.
- ¹³⁰ Vilna-kommandoet 1920-1921 A. Indgåede skrivelser, Pk. 2: Krigsministeriets skrivelse A. 7052 af 08/12 1920 'Til Hærens Afdelinger m.fl.'.
- ¹³¹ 'TIL DEN DANSKE REGERING!' af 9/12 1920 i Udenrigsministeriets Arkiv.
- ¹³² 'Arbejdet' 30/11, 2/12, 4/12, 5/12, 7/12, 10/12 og 11/12 1920.
- ¹³³ Augustinas Voldemaras, der i efteråret 1920 var litauisk delegationsleder.
- ¹³⁴ 'Nationaltidende' 'Morgen' 10/12 1920.
- ¹³⁵ Lord Arthur James Balfour, den britiske delegationsleder, der svarede Litauen på Rådets vegne.
- ¹³⁶ http://www.lrv.lt/buvusios_vyr/ankstesni_MP/A_Voldemaras.jpg.
- ¹³⁷ Indberetning fra gesandten i Warszawa til Udenrigsministeriet af 10/12 1920 modtaget i København 11/12.
- ¹³⁸ 'Nationaltidende' 'Morgen' og 'Aften' 10/12 1920.
- ¹³⁹ På grundlag af Dr Klinkerts læsning af Nieuwe Rotterdamsche Courant og van Diepen (1999).

- ¹⁴⁰ Kaptajnen var en af de svenske officerer, der i perioden 1911-15 i persisk tjeneste støttede etableringen af landets gendarmeri. Skjöldebrand gjorde i 1918 frivillig tjeneste i den finske borgerkrig. Se Lars Ericson: 'Svenska Frivilliga. Militære uppdrag i utlandet under 1800- och 1900-talen.' Lund 1996, p.146.
- ¹⁴¹ 'Nationaltidende' 'Aften' 11/12 1920.
- ¹⁴² Theolin (2000), note 158..
- ¹⁴³ Telegram fra den danske delegation i Geneve til Udenrigsministeriet af 11/12 1920.
- ¹⁴⁴ Vilna-kommandoet 1920-1921 A. Indgåede skrivelser, Pk. 2: 4. Regiments skrivelser Nr. 1622 af 13/12 1920 Nr. 1629 af 14/12 1920, begge til 2. Division.
- ¹⁴⁵ Theolin (2000) p. 76.
- ¹⁴⁶ Vilna-kommandoet 1920-1921 A. Indgåede skrivelser, Pk. 2: Krigsministeriets skrivelser A. 7344 af 16/12, C.a. 2088 af 21/12 1920 og A. 7558 af 23/12 1920, alle til 4. Regiment.
- ¹⁴⁷ Vilna-kommandoet 1920-1921 C. Udgåede skrivelser, Pk. 3: Krigsministeriets skrivelse A. 7343 af 16-12-1920 til Udenrigsministeriet.
- ¹⁴⁸ Rigsdagstidende ordentlig saml. 1920-21, Vol. 1, Folketinget, s. 4516-4519.
- ¹⁴⁹ Brev af 17/12 til Folkeforbundets generalsekretær.
- ¹⁵⁰ Theolin (2000) p. 78.
- ¹⁵¹ Indberetninger af 17/12 og 18/12 1920 til Udenrigsministeriet fra gesandten i Paris.
- ¹⁵² Theolin (2000) p. 78.
- ¹⁵³ Generalstabens Arkiv i Haag (2.13.01) nummer 4976 (via Dr. Klinkert).
- ¹⁵⁴ Opgaven og den britiske chef viser, at der ikke er tale om den tremandskommission, der blot skulle monitere afstemningen. Monitoringskommissionen havde som Bourgeois' projekttrøjka i Forbundsrådet fransk, japansk og spansk deltagelse.
- ¹⁵⁵ Theolin (2000) pp. 63, 78-79.
- ¹⁵⁶ Anteckningsbok "Vilnaaffären", C H V Landegrens arkiv, volym 6, Krigsarkivet. Citeret i Theolin (2000) pp.71-73.
- ¹⁵⁷ Theolin (2000) p. 71.
Landegren havde i årene 1917-18 været tilknyttet den svenske ambassade i Petrograd som rådgiver og var godt orienteret om russiske forhold. Se Lars Ericson: 'Svenska Frivilliga. Militære uppdrag i utlandet under 1800- och 1900-talen.' Lund 1996, p.224.
- ¹⁵⁸ Betegnelsen 'minister' står sandsynligvis for 'ambassadør'. Indberetning fra den danske konsul i Riga til Udenrigsministeriet af 21/12 1920.
Theolin (2000) p.80.
- ¹⁵⁹ Senn (1966), p. 58.
- ¹⁶⁰ Theolin (2000) pp.79-80.
- ¹⁶¹ Jf. Dr. Klinkerts læsning af 'Nieuwe Rotterdamsche Courant' og DOC NL UPOL, 29/12 og 30/12 1920.
- ¹⁶² 'Nationaltidende' 'Aften' 4/01 1921.
- ¹⁶³ Theolin (2000), p.80.
- ¹⁶⁴ '.. il est facile d'installer dans d'excellentes conditions les 1.500 hommes qui constituent le détachement.'
- ¹⁶⁵ Societé des Nation, Commission Militaire de Contrôle, Varsovie, le 3 janvier 1921 à Monsieur le Maréchal FOCH, Président du Comité Militaire Allié de Versailles. Objet : Logement des contingents internationaux de Vilna.
- ¹⁶⁶ 'Nationaltidende' 'Morgen' 5/01 1921 samt Vilna-kommandoet 1920-1921 A. Indgåede skrivelser, Pk. 2: Krigsministeriets skrivelse A. 679 af 8/2 1921 til 4. Regiment.
- ¹⁶⁷ DOC NL UPOL, 9/1 1921.
- ¹⁶⁸ Indberetning fra konsulen i Riga til Udenrigsministeriet af 10/2 1921.
- ¹⁶⁹ 'Nationaltidende' 'Aften' 10/2 1921.
- ¹⁷⁰ Comité Militaire Allié de Versailles, Section Francaise, Etat-Major No 57/1 Le Général WEYGAND, Chef d'Etat-Major du Maréchal FOCH à Monsieur le Ministre de Danemark à Paris 12/1 1921, sendt med indberetning fra gesandten i Paris til Udenrigsministeriet af 13/1 1921.
- ¹⁷¹ 'Nationaltidende' 'Morgen' 13/1 1921.

- ¹⁷² Må være henvendelsen af 20/12 1920.
- ¹⁷³ Theolin (2000), pp.80-81.
- ¹⁷⁴ 'Nationaltidende' 'Aften' 25/1 1921.
- ¹⁷⁵ Theolin (2000), pp.81-82.
- ¹⁷⁶ 'Nationaltidende' 'Morgen' 29/1 1921.
- ¹⁷⁷ 'Nationaltidende' 'Aften' 12/2 1921.
- ¹⁷⁸ <http://www.diploweb.com/images/viat4.jpg>.
- ¹⁷⁹ Notat i Udenrigsministeriet om samtale 17/2 1921 med den spanske gesandt.
- ¹⁸⁰ Indberetning fra gesandten i Warszawa til Udenrigsministeriet af 17/2 1921. Theolin (2000), p.82.
- ¹⁸¹ Theolin (2000), pp.83-84.
- ¹⁸² Indberetning fra Paris til Udenrigsministeriet af 19/2.
- ¹⁸³ Litauisk gesandtskab i København 'Lithauens Betingelser for Afstemningen i Østlithauen' af 19/2 1921.
- ¹⁸⁴ Det litauiske Gesandtskabs note til Udenrigsministeriet af 19/2 1921.
- ¹⁸⁵ Indberetning til Udenrigsministeriet fra gesandten i Kristiania 25/2.
- ¹⁸⁶ Indberetninger til Udenrigsministeriet fra delegationen i Geneve og gesandten i Kristiania 26/2.
- ¹⁸⁷ Vilna-kommandoet 1920-1921 A. Indgåede skrivelser, Pk. 2: Vilnakommandoet No. 7 af 16/3 1921 til Krigsministeriet 'Rapport vedrørende Vilnakommandoet'. 'Kornet' var betegnelsen for en uddannet reserveofficersaspirant.
- ¹⁸⁸ Udenrigsministerens anmodning af 28/2 1921.
- ¹⁸⁹ Indberetninger fra gesandterne i Madrid og Paris til Udenrigsministeriet 28/2.
- ¹⁹⁰ Notater om telefonsamtaler med Herluf Zahle 1/3 og henvendelse 2/3 til delegationen i Geneve.
- ¹⁹¹ Jf. Danmarks Statistiks Prisberegner, er én 1921-krone lig med ca. toogtyve 2006-kroner. Jf. notat fra Krigsministeriet fundet i Udenrigsministeriets arkiv var en ældre, gift kaptajns 1921-årsløn 8874 kr. (inklusive diverse tillæg), tilsvarende tjente en sekondløjtnant 3241 kr. en ældre oversergent 5274 kr., en korporal 1278 kr. og en menig 584 kr.
- ¹⁹² Vilna-kommandoet 1920-1921 A. Indgåede skrivelser, Pk. 2: Krigsministeriets skrivelse B.427 af 01-03-1921 til 4. Regiment.
- ¹⁹³ Både H.C. Hansgaard fra 13. Bataljon og E.J. Joest fra 22. Bataljon var delingsførere.
- ¹⁹⁴ Den unge kaptajn K. Jagd, der var kommandoets næstkommanderende, kom fra stillingen som stabsofficer ved 2. Generalkommando i Viborg.
- ¹⁹⁵ 'Nationaltidende' 'Morgen' 2/3 1920.
- ¹⁹⁶ Vilna-kommandoet 1920-1921 C. Udgåede skrivelser, Pk. 3, Læg 'Diverse Sager' samt Læg Aftryk af Udgaede Skrivelser': 'Kontrakt mellem Krigsministeriet og ...'.
- ¹⁹⁷ Indberetninger fra gesandterne i Stockholm og Kristiania til Udenrigsministeriet 1/3 hhv. 2/3 1920.
- ¹⁹⁸ Indberetninger fra gesandten i Paris til Udenrigsministeriet 3/3 1920.
- ¹⁹⁹ DOC NL UPOL, Indberetning fra Paris 3/3 1921.
- ²⁰⁰ Indberetninger fra gesandterne i Stockholm og Kristiania til Udenrigsministeriet 4/3 1920.
- ²⁰¹ DOC NL UPOL, Indberetning fra Bern til Haag af 10/2.
- ²⁰² U.M./Dep.J. No A (?).C. 33 3/3 1921.
- ²⁰³ DOC NL UPOL, Indberetning fra Bern 8/3 1921.
- ²⁰⁴ 'Arbejdet' 4/3 1921.
- ²⁰⁵ En god kort artikel om den Centrallitauiske Republik findes på Wikipedia.
- ²⁰⁶ Indberetninger fra gesandterne i Stockholm og Kristiania til Udenrigsministeriet 5/3 1920.
- ²⁰⁷ Theolin (2000), p.87.
- ²⁰⁸ 'Nationaltidende' 'Morgen' 5/3 og 'Morgen' 6/3 1921.
- ²⁰⁹ Den samlede beskrivelse af perioden fra indkaldelsen bygger primært på: Vilna-kommandoet 1920-1921 A. Indgåede skrivelser, Pk. 2: Vilna-kommandoet No. 7 af 16/3

1921 til Krigsministeriet 'Rapport vedrørende Vilnakommandoet'.

²¹⁰ Vilna-kommandoet 1920-1921 A. Indgåede skrivelser, Pk. 2: Krigsministeriets skrivelse A. 1251 af 7/3 til 4. Regiment.

²¹¹ Vilna-kommandoet 1920-1921 C. Udgåede skrivelser, Pk. 3, Læg 'Diverse Sager' samt Læg Aftryk af Udgaede Skrivelser': 'Forslag til Udrustning...!'

²¹² 'Forslag til Lov om Retsplejen ved det i Henhold til Lov Nr. 638 af 4. December 1920 tilvejebragte Kommando' i Rigsdagstidende, Ordentlig Samling 1920-1921, Tillæg A II S. 4837-4838.

²¹³ Rigsdagstidende ordentlig saml. 1920-21, Vol. II, Folketinget, s. 4516-4519.

²¹⁴ Ibid.

²¹⁵ Indberetning fra gesandten i Warszawa af 12/3 modtaget i København 21/3 1921.

²¹⁶ Krigsministeriets opgørelse til Udenrigsministeriet af 30/5 1921; Indberetning fra ambassaden i Kristiania til Udenrigsministeriet af 22/8 1921; Krigsministeriet B.2042 af 12/11 1921 til Udenrigsministeriet; Indberetning fra ambassaden i Paris til Udenrigsministeriet af 11/5 1922; Indberetninger fra delegationen i Geneve til Udenrigsministeriet af 19/9 og 26/9 1922, Indberetning fra ambassaden i Bern af 28/10 1922 og meddelelse fra Krigsministeriet til Udenrigsministeriet af 20/7 1923.

²¹⁷ Theolin (2000), p. 90.

²¹⁸ Citeret hos Knud Larsen (1976), p. 256.

²¹⁹ <http://www.inghist.nl/pdf/LOD/LOD19200701.pdf>.

²²⁰ Via Dr Willem Klinkert fra det hollandske forsvars officersskole i Breda.

²²¹ Via Dr Willem Klinkert.

²²² Via Dr Willem Klinkert.